

891.542-3

5-34

2658

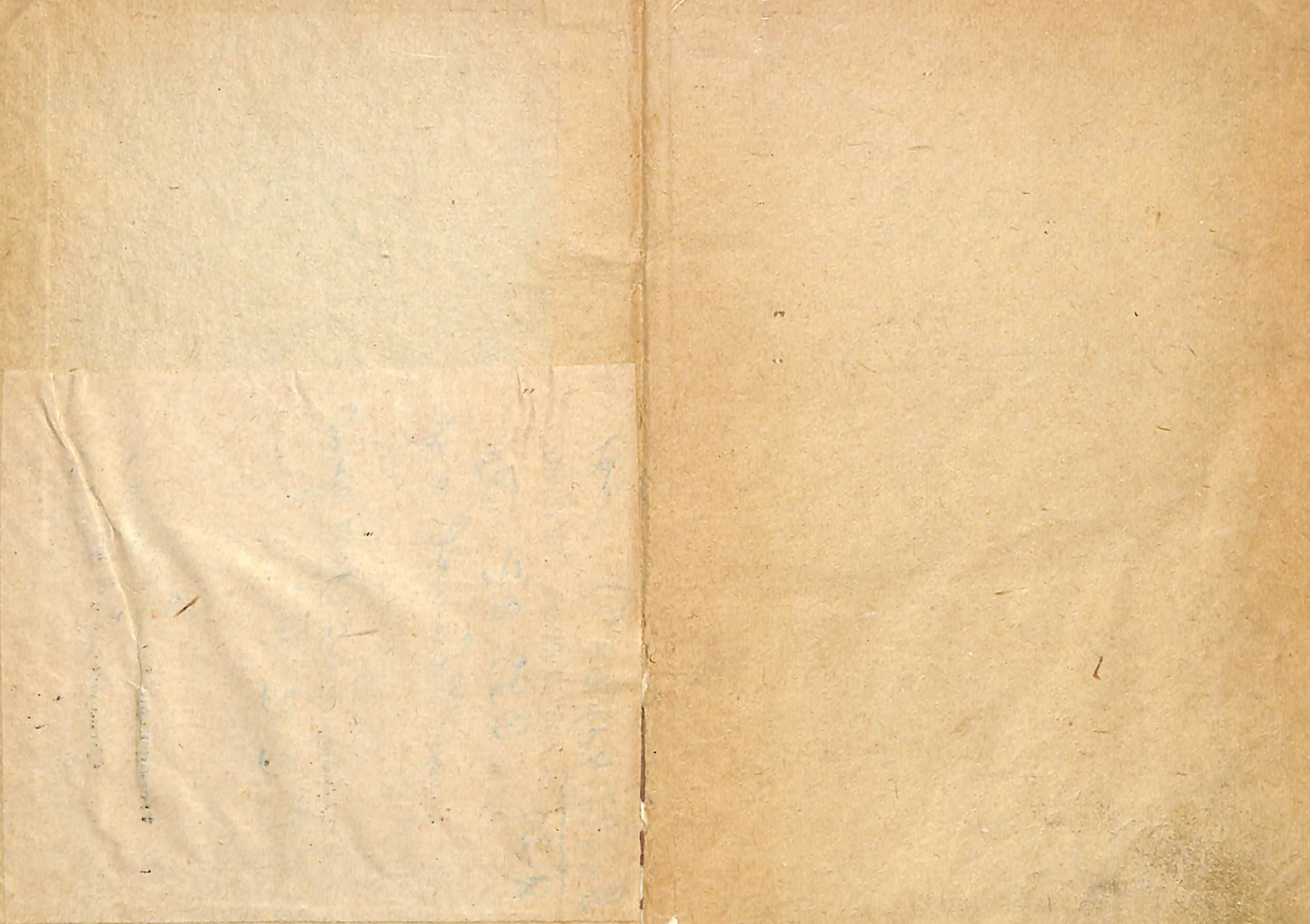
დ. ბუჩუკი.

უცხოელი

მეც. 1911

891.99

ც-30

-6 NOV 2011

ԼԵՒՈՆ, ՇԱՆՈՒ

891.99

Ը-30

ՎԵՐԺԻՆ

1001
3023

Մասեցաւար Ազգայի քիւ 9

16

2658

Հասարակութիւն
ԱՐՄԻԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՅԱՌԱՆՈՅԻ

1911
Կ. ՊՈԼԻՍ

113

891.99 Сидир.
Т-30 укр. р.

VIIy-2142 10/01/78

[illegible]

4337-72

ሂ ሉ ቦ ሐ ከ

W

Եղբրակացուց Սրշակ. աթուղին վրա ջղուտ շար-
ժում մը ըրաւ, թիւը յենեց պատշգամի վանդակին ու
հայկացքը սահնեցուց խօսակցի գէմքէն, որը հաղիւ կը
նշմարէր պատշգամը գրկող բաղեղներու թարծր ստուե-
րին մէջէն:

Տիրան ոչինչ չառարկեց: Անշարժ նստած էր՝ աչքերը սևեկեցնելով Մարմարայի ծալերուն, որուն վրա լուսինը կէսը խածած ու կէսը մնացած դռնհուլը կը յօրանէր:

Եւ վայրկեան մը լռութիւն :

Միայն ծովն էր, որ վարը՝ պարտէզի չրթունքի աւազուտուն վրա իր զւարթ ու օրօրուն խշրառութիւնը անվերջ կր չփոխէր:

— Առանց բնական զխտութիւններու հիմնական ծա-
նօթութեան, — շարունակեց Արշակ իր խօսքին թեպէր, —
առանց մեզի շրջապատող ու մեր գոյութիւնը եղող ու-
ժերը ճանչնալու, առանց մեր կազմը ու այդ կազմի
բնական ընթացքն ու փոշկախոնքները հասկնալու, միւս
կողմէն զո՛ւրկ մեր ընկերական կեանքի ուսումնասիրու-
թեանէն, զո՛ւրկ սնտոսական, քաղաքական գործօններու

լայն ու խոր ըմբռնումէն, ահա՛ թէ ի՞նչ տեսակ մարդիկ են ելեր մեր հասարակութեան միտքն ու զգացումները անուշանկու. և ինչո՞վ վերացական ուռուցիկ դատողութիւններ, բառեր ու բառեր. աս չէ՞ մեր դպրոցներուն, մեր լրագրութեան, մեր դրականութեան մէջ. ո՞ւր է իրերու, կեանքի ու երեւոյթներու լուրջ վերլուծումը:

Նորէն լուս:

Ոտքը նետեց ոտքին, ձեռքերը իրարու կապեց գլխուն հետեւը ու սկսաւ մտածել:

Քսանըհինգի մօտիկ, միջահասակ, խարտեաշ մազերով, մաքուր ամիլւած այտերով, ջղուտ երիտասարդ մըն էր ան:

Անոր պէս ջղային, բայց քիչ մը աւելի գեռատի, քիչ մը աւելի չէկ ու գանգուր երկար մազերով տղայ մըն էր Տիրանը, որը միշտ լուռ ականջ կը դնէր ընկերոջը ձառին՝ պէնսնէին մէջէն առագաստանաւի մը ստեւրագծերուն հետեւելով, որը հեռուն լուսնի ցոլացումներուն վրայէն հանդարտ կը սահէր:

— Բայց, է՛, ի՞նչ կարելի է պահանջել այդ մարդիկներէն. — հնչեց վերտին Արշակի ամուր ձայնը: — Բաւական է անգամ մը՝ պատկերացնես, թէ ո՞րն է անոնց մտաւոր պաշարը. արտասահմանեան թերթի մը յօդւածէն վերուցած դատողութիւն մը, ևւրպական զրախօսի մը մէկ թուուցիկ եզրակացութիւնը, խոշորանուն փիլիսոփայի մը միակողմանի տեսութիւնը, ան ալ ի հարկէ երկրորդ բերնէ յափշտակւած. կամ վերջապէս ի հարկէ երկրորդ բերնէ յափշտակւած. կամ վերջապէս վէպի մը կամ բրոյլերի մը յարձակումներէն սեփականած հայեացք մը ընկերական այս ու այն հարցին վրա. ահա՛ բոլորը. պատահական ցանցեր կը թուլանան մը. բրոյլերի կը թուլանան: Մինչ մեզի, և մասնաւորապէս մեր գործի գլուխ կեցած մարդիկներուն միայն և միայն հիմնական,

սխառմատիկ ու լուրջ պատրաստութիւն պէտք է. գլխաւան կը թուլան, ժամանակիս ընական ու ընկերական գիտութիւններու բարձրութեան վրա կեցած ինքնուրոյն ուղեղներ, և ո՛չ թէ...

— Սիրելի՛ս, կարելի չէ՞ թեմադ փոխես. — ընդհատեց վերջապէս Տիրան, այլ ևւս համբերել չկրնալով ու ժպտեցաւ:

— Ինչպէ՞ս թէ:

— Այս հիմնալի բնութեան դիմաց թո՛ղ վերջապէս քիչ մըն ալ զգայարաններդ դործեն. նայէ՛ ինչ սքանչելի գիշեր է. երկինքը, ծո՛վը, օ՛դը: Թքեր եմ միւսներու անպատրաստութեան ալ, իրենց փիլիսոփայութիւններուն ալ ու քու գիտականութեանդ ալ վրան. «գլխաւան կը թուլան, հիմնական դարգացում»։ չաբաթ մըն է ուղեղս նահատակեցիր:

— Տէ՛ս, է՛. ամբողջ օրը ոտանաւորներէդ ու վէպերէդ ինծի շունչ առնել չես տւեր, և հիմա ալ ելեր ես ինծի կը մեղադրես:

— Սակայն, սիրելիս, ընթերթէն անմիջապէս վերջը. մարդու ստամոքսը կը խանդարի այդ գլխաւան անմարսելի լրջութենէն:

— Խէ՛ղճ բանատեղծիս ստամոքսը:

Եւ երկուքն ալ լուսնին:

Օգոստոսի բարակ հովիկը ծովուն վրայէն արագ վազեց ու շտապով մտաւ թաղանցաւ խառնուրդի սաղարթներուն գիրկը: Ու անոր բերած չարածճի լուրերէն ու նայնամիտ իրարանցում մը ինկաւ տերեւներու խոտութեան մէջ և ծածուկ փախուք մը:

Տիրան յափշտակւած ականջ կը դնէր այդ զւարթ փախուքին. և աչքերը դոցած անոր իմաստը ըմբռնելու ճիգեր կ'ընէր, երբ տան վարի յարկէն լսող

աղմուկ մը իր աչքերը մէկէն բանալու ստիպեց :
Ու նոյն վայրկեանին մտնի նախասենեակէն դնտակի
մը պէս պատշգամ գլտորեցաւ Տիրանի փոքրիկ եղ-
բայրը :

— Բժիշկինք եկան :

Ուրախ շարժումով մը Տիրան իսկոյն վեր թռաւ :

— Ո՞վ են . — հարցուց Արշակ անտարբեր :

— Բժիշկ Պղտիկեանները . ձանձաղու ես . գոնէ բը-
ժիշկը անշուշտ տեսած պիտի ըլլաս . քալէ՛ վար քեզի
ծանօթացնեմ :

Չէ՛ , տուն երթամ . այսօր ամբողջ օրը հոս կորաւ .
մանրամունք գրելու բաներ ունիմ , երթամ այս գիշեր կնք-
դի բերեմ : Յետու թիւն :

— Յիմարութիւն : Կեցի՛ր . մէկ-երկու ժամ ուրախ
առես կ'անցընենք . բժիշկը հետաքրքիր մարդ է :

— Է՛ , լսած եմ այդ շատախօսի մասին :

— Մանաւանդ քոյրն ալ կրթւած աղջիկ :

— Գիտե՛մ . այդ Պոլսի կրթւած աղջիկներն ալ գի-
տեմ : Յետու թիւն :

Տիրան կարծես վերաւորեցաւ ընկերոջը այդ ար-
համարանքէն .

— Բայց կը սխալի՞ս . ան քու գիտցածներէդ չէ . —
առարկեց լրջութեամբ :

— Վազ անցի՛ր , եղբայր . այդ պէպէքնե՛րը :

— Ա՛յ , մի՛շտ այդպէս ես դուն . — տաքցաւ Տի-
րան : — Ուրիշի խօսքին բնաւ կարեւորութիւն չես տար .
եկե՛ր , աչքովդ տես , որ հաւատաս :

— Տ՛ը :

— Արշա՛կ , ճշմարիտ կը վշտանամ , եթէ երթաս :

— Խե՛նթ է :

— Ո՛չ . այսօր ալ իմ խօսքս պիտի ըլլա :

Արշակ զարմացած ակնթարթ մը ընկերոջը երեսը
նայեցաւ ու կատակող շեշտով մը յարեց .

— Լա՛ւ , այսօր ալ քու խօսքդ թող ըլլա :

— Ի՜նչենք ուրեմն :

Տիրանի ծնողքը հազիւ հիւրերը դահլիճն էին առաջ-
նորդեր ու նստեր , որ երկու ընկերները երեւացին դռան
սեմին :

— Օ՛ , բարե՛ւ , պարո՛ն Տիրան . — բացականչեց
բժիշկը խոշորաձայն , մեծ ոսկի ակնոցներուն մէջէն հայ-
կացքը անձանօթի դէմքին շեշտելով :

Իր ձայնին պէս ինքն ալ հաստ մարդ մը , կարծես
լըրեւ ծաղր իր Պղտիկեան անունին :

— Բարեւ ձեզի . — պատասխանեց երիտասարդը ընդ-
հանուր կերպով : — Թող տէք նախ ձեզի ծանօթացնեմ իմ
ընկերս՝ Արշակ Սմբատեան՝ որ , գերմանական համալսա-
րանները չափնիկէ յոգնած , եկեր է այս ամառ իր ան-
վերջ քննադատութիւններովը մեր համբերութիւնը չա-
փելու . առաջւնէ զգուշացնեմ :

— Մի՛թէ . — խնդաց բժիշկի բամբ ձայնը :

— Տիկի՛ն , օրիորդ եւ բժիշկ Պղտիկեաններ . — շա-
րունակեց Տիրան մեքենաբար :

— Շատ ուրախ եմ :

— Ահա՛ ասիկա այն օրիորդ Վերթինն է , որու մա-
սին քիչ մը առաջ քեզի այնչափ գէշ բաներ պատմեցի .

— դարձաւ Տիրան ընկերոջը :

— Ո՛ւհ , ձեր այդ շաղակրատելը . — բացականչեց
աղջիկը ժպտուն :

Փոքր , նուրը , արձանի մը համաչափութեամբ կերտ-
ւած , քնքուշ ու կոր գծերով մարմին մըն էր Վերթին ,
ձկուն ու տոկուն :

Մինչեւ մէջքը հասնող շագանակի մազերը առանց

հիւսկի, միայն ծոծրակին մօտիկ ժապաւէնով մը օղակ-
ւած, ազատ թափւած էին թիկունքին: Սիրուն, սուր ծնօտը,
փոքրիկ կծկած բերանը, իր շարժուն ու խելացի աչքե-
րուն հետ միասին, դէմքին արտայայտիչ քննող շնչոտ մը
կու տային:

Ամենքը նստան: Հասակաւորները մէկ կողմ, իսկ
երիտասարդները սենեակի մէջտեղը դրւած ձուածեւ սե-
ղանին շուրջը, որուն վրա առաստաղէն կախւած լամպը
առատ լոյս կը թափէր:

— Ո՛հ. դուք հո՞ս եկէք, իմ քո՛վս, պարո՞ն Տի-
րան, — ըսաւ աղջիկը իր քովի աթոռը մատնանիչ ընե-
լով: — Եկէ՛ք հիմա ալ ես ձեզի քոմպլիմաններ ունիմ
ընելիք ձեր տղած վերջին պատկերի առիթով, որ շատ
սիրուն էր: Ծշմարէտ չեմ հասկնար, ո՞ւրկէ ձեր միտքն
է եկեր այդ տարօրինակ նիւթը: Բայց է՛, եթէ հասկը-
նայի, ես ալ բանաստեղծ մը կ'ըլլայի արդէն, չէ՞:

Ու թեթեւ պշտանքով մը՝ գլուխը թեքած՝ սկսաւ
խնդալ աղու դէմքին:

— Իրա՛ւ, պարո՞ն Տիրան, — մէջ խնկաւ բժիշկը. —
մանաւանդ գիւղացիին այն փիլիսոփայութիւնը շատ ինք-
նատիպ էր:

— Ի՞նչ, պարո՞ն բժիշկ, ուրեմն իմ պատկերս կար-
դալու պատւին ալ արժանացուցեր էք, դո՞ւք, որ ինչ-
պէս կ'ըսէք, բժշկական էնտիկոպեդիէն զատ երեք տա-
րի է ձեռքերնիդ գիրք առած չունիք:

— Չէ՛, անկեղծ խօսելով ես անձամբ կարդացած
չեմ ձեր գրածը, բայց երէկ իրիկուն սեղանի վրա Վեր-
ժինը այնքան խօսեցաւ այդ մասին, որ աւամա կարդա-
ցած եղաւ:

Սրչակ սկսաւ խնդալ:

Տիրան անախորժ զգացումի ծամածռութիւն մը

բրաւ, թէեւ սիրող հաճոյքէն կը նետէր: Աչքի տակէն
քովինով երկար նայւածք մը դառնց աղջկա դէմքին.
հալւող, չոյող, փափուկ նայւածք մը:

Մինչ աղջիկը դարձաւ Սրչակին.

— Իսկ դուք, պարո՞ն, հապա՛ պատմեցէ՛ք մեզի
ձեր շրջած, տեսած տեղերէն, եւրոպական կեանքէն:
Եղբայրս շատ ժլատ է այդ կողմէն, և բնդհակառակը,
ինձի ալ այնպէ՛ս կը հետաքրքրէ այդ բոլորը:

— Ի՛նչ կ'ուզէք որ պատմեմ. իսկապէս պատմե-
լու ոչինչ չի կա, օրիո՛րդ:

— Զարմանք, ճիշտ եղբօրս պատասխանը:

Բժիշկը հեղնոտ ժպետով մը ծխախոտի ամբողջ ամպ
մը չրթունքներէն բաց թողեց:

— Ա՛յ, օրինա՛կ, պատմէ՛, — մէջ խնկաւ Տիրան, —
արդեօք հո՞ն ալ աղջիկները մարդու հոգին կը հանեն
մինչեւ քուսլէտ մը բան երգել յանձն առնեն, թէ՞ միայն
հոս է այդպէս:

— Լսեցէ՛ք, — ձայնը երկընցուց Վերժին ու նորէն
դարձաւ Սրչակին:

— Մասնաւորապէս հետաքրքիր է ինձի ձեր տղա-
ւորութիւնը Եւրոպայի կանանց մասին. անոնց դարգաց-
ման, կեանքի մէջ բռնած դիրքի, անոնց ձգտումներու
և գործունէութեան մասին: Մարդ ամէն օր իր չորս կող-
մը կը լսէ եւրոպացի կո՞ջ մտաւոր ու բարոյական բարձ-
րութեան վրա խօսելը, թէեւ ցարդ ոչ մէկը հսկիւյա-
ցուց մեզի անոր իրական ու լրիւ պատկերը, որ որոշ դա-
ղափար մը կազմելը կարելի էլլար:

Սրչակ հարցական նայւածք մը նետեց Վերժինի
դէմքին:

— Չէ՞ք պատասխաներ. — հարցուց աղջիկը:

— Ի՛նչ պատասխանեմ, օրիո՛րդ. եւրոպացի կըր-

թըւած կինն ալ նոյն մեր հասարակութեան մէջ ամէն օր-
ւան ձեր տեսած և սովորաբար «գարգայած» կոչուող
էակն է. ձեզի շատ լաւ ծանօթ. քանի մը արտաքին
մանր տեղական փոփոխութիւններ գուցէ. ուրիշ ոչինչ :
— Նորէն քննադատութիւն. և ձեզի չքով. — դար-
ձաւ Տիրան միւսնորուն :

— Մի՛ ընդհատէք. — բացականչեց աղջիկը հրամա-
յող կատակի չեշտով մը՝ Տիրանի դիմացը՝ մատը սեղա-
նին դարնկով :

Տիրան ընդոտ շարժումով մը ձեռքը շրթունքնե-
րուն տարաւ, ինդաց ու լուց :

— Հա՛պա այդ գրադիտութիւնները, վարչական կինե-
րը, ուսանողութիւնները, կանանց կոնգրէսները, որոնց
մասին մեր թերթերուն մէջ շարունակ կը գրեն :

— Հեռուէն թմրուկին ծայր անուշ կու գա, օրիորդ. —
այդ գովեստներուն մեծագոյն մասը ձրի է : Մեր մէջ
գովեստն ու պարսաւը արդէն ինքնին շատ աժան է.
մտաւոր ծանծաղութեան յայտնի ախտանշաններէն մէկը :

— Այդ կերպով մեր կիններուն զրդիչ օրինակ մը
տալ կ'ուզեն. — նկատեց բժիշկը ձախտի կնճիռներն ու
յօնքերը խաղցնելով :

Տղուն կարծիքը կը փորձէր :

— Իմ համոզումովս, ցոյց տալ «կրթւած» կոչուող եւ-
րոպուհիկն իրական դէրքը և իր ստոր մնացած ըլլալուն
պատմական պատճառները՝ շատ աւելի օգտակար է՝ ու
պրոգիչ, քան սուտ ու սխալ իդէալներ շինելը : Իրողու-
թիւնը գոնէ ան է, օրիորդ, որ իրապէս դեր խաղա-
ցող ու հանրային կամ գրական կեանքին մէջ լրջօրէն
բանի մը պէտք եկող կինը հոն ալ մատի վրա համըրե-
լիք բացառութիւն մըն է, ինչպէս և հոն :

Աղջիկը մոլորուն նայւածքով տղու աչքերուն մէջ կը
նայէր :

— Ուրեմն հոն ալ կնոջ կեանքը այնպէս չոր է,
կաշկանդւած ու ապարդիւն, ինչպէս հոն... ո՛չ ատիկա
անկարելի է. — վճռեց աղջիկը, կարծես իր մտածում-
ներուն թիւը շարունակելով :

Արշակ զարմանքէն ակնոյն վրա ուղղելու շար-
ժում մը ըրաւ ու գիտակցօրէն սկսաւ դիտել իր աչքե-
րուն օղակւած աղջկան հայեացքը :

Վերժին բնագոյօրէն աչքերը փախցուց :

— Կը ցաւիմ, օրիորդ, գուցէ ձեր պատրանքը
պատուցի :

— Խնդրեմ, — առարկեց աղջիկը ձախտին մագերը
ևս նետելով :

— Ես ալ այդպէս շատ եմ հիասթափւած մեր դը-
լուխը մտցուցած սուտ իդէալներուն դառն պտուղը. —
կցեց Արշակ :

Եւ պատմեց եւրոպական քաղաքակրթութեան, հա-
սարակական կաղմակերպութեան, ընտանիքի, կնոջ,
կրթական հարցի, ուսանողութեան մասին իր ունեցած
բարձր, պայծառ հայեացքները և իրականութեան դէմ
կրած իր առաջին կծու հիասթափումները :

Բժիշկը մինչեւ վերջը լուռ էր. ուշադիր տղու ըսած-
ներուն կը հետեւէր՝ փոքրիկ կաթւածահար եղած ժպտո
մը ձախ այտին :

Տիրան մօրը ակնարկովը ելած էր դուրս, ուր հիւ-
րասիրական խորհրդակցութիւն մը ընելու վրա էին :

Միայն Վերժինն էր, որ մէջէմէջ տղուն նոր հարց մը
կամ նկատողութիւն մը կ'ընէր : Եւ Արշակ ամէն անգամ
աւելի պինդ կը համոզւէր կարծես, որ աղջկան այդ խօս-
քերուն տակ տեսակ մը մաղձ, տեսակ մը ներքին տըժ-
գոհութիւն կար կուճ եկած, որը ամէն հեղ դուրս ցատ-
կել կ'ուզէր և որը ամէն հեղ կը սանձուէր :

— Է՛, այսօր մեզի բան մը պիտի չերզէ՞ք. — դիմեց Տիրան օրիորդին՝ սննեակէն ներս մտնելով :

— Ա՛խ, թողէ՛ք, խնդրեմ. հետաքրքիր խօսակցութեան վրա ենք :

— Գիտե՛մ, գիտե՛մ. բայց Արշակին որ թողնենք, մինչև առտու դասախօսութիւն կը կարդա ձեզի նոր երիտասարդութեան անհրաժեշտ եղող բնագիտական դարդացման, ընկերարանական կրթութեան, հասարակական գործունէութեան վրա. ա՛խ, դեռ առկիթներ չառ կ'ունենանք այդ բոլորը լսելու : Իսկ առա՛յժմ եկէ՛ք դեղարուեալի ոգեւորութիւնը հոսեցնենք այդ պա՛ղ խորհրդածութիւններու չո՛ր երակներուն մէջ. — խնդաց Տիրան, վերջին նախադասութեան ամէն մէկ բառին ինքը՝ զինքը ծաղրող չեշտ մը տալով :

— Այ այս ճարտասանութեանը կարելի չէ դիմադրել. սէտք է, որ բան մը երզէք, օրիորդ. — կցեց Արշակ :

Տիկիներն ալ խնդրեցին : Աղջիկը դեռ կը վարանէր :

— Ելէ՛ք, ես ալ ջութակովս ձեզի կ'ընկերակցեմ.

— կրկնեց Տիրան տեսակ մը պահանջկոտ խնդրանքով :

— Ատիկա ինքնին հասկընալի է. — հծծեց Վերովն ոտքի ելնելով :

Ջութակի քանի մը նախնական յարդարումներէ ու երգի ընտրութեան վրա փոքրիկ վէճէ մը ետք՝ սկսան :

Տիրան գործիքը փոքրիկ մօրուքին տակ սեղմած՝ սրտով կը նւագէր. մազերը եկեր թափւեր էին ձակոխի իսկ, աչքերը չեշտ ձայնատեսարին :

Վերովն քայլ մը հեռու, սննեակին մէջտեղը կեցած, թեք, աջ ոտքը քիչ մը առաջ, ձեռքերը ետին կապած՝ կ'երգէր, կայծկրտող աչքերը անհանդարտ ներկայ եղողներուն վրա յածկով :

Արշակ գլուխը յենած ձեռքին՝ կը նայէր անոր :

«Խելացի աղջիկ է». կը դառնար գլխուն մէջ :

Ի՜նչ ալ սիրուն ձայն ունէր :

Եւ ամէն անգամ այդ գրաւիչ ձայնին ալիքներուն մէջէն նուրը ակտօժ մը կը զգար տղան, երբ աղջկան վառ նայւածքը իր դէմքին վրայէն կը սահէր :

Բ

Արշակ ու Տիրան հին ընկերներ էին. դպրոցի ընկերներ :

Իրարու հանդիպեցան Ղալաթիա, Կեդրոնական վարժարանը :

Նոյն տարիքի պատանիներ, նոյն դասարանէն, երկուքն ալ տաք բնաւորութեան տէր, բան մը դառնալու, գործ մը տեսնելու տեսչովը բռնկած՝ շուտով յարեցան իրարու և մտերմացան :

Այդ մտերմութիւնը քանի մը տարւան մէջ սկսաւ աւելի աճիլ դասարանէ դասարան՝ չնայելով իրենց անվերջ վէճերուն ու կռիւներուն : Արշակ աւելի ձեռներեց ու գործունեայ՝ շարունակ կը ծաղրէր Տիրանի երազկոտ անխոթութիւնը. Տիրան ընդհակառակը աւելի խոր գգացող ու նուրը մտածող՝ միշտ կը մեղադրէր ընկերոջը կշտութեամբ վարմունքը, անոր հպարտ ինքնավստահութիւնը :

Հաղիւ էր երկուքին ալ ընչացքը վերի շրթունքին վրա բծաւորւելու սկսեր, որ իրարմէ բաժնուեցան :

Արշակի մօրեղբայրը Վիէննա կ'ապրէր գործով : Տղան վարժարանի բարձր դասարանները աւարտելուն չհամբերեց, գնաց անոր քովը : Հոն տարւան մը չափ պատրաստուելէն ու լեզւին վարժուելէ վերջը, անցաւ ուղղակի համալսարան, առանց ակադէմիայի ղեկու իր աղգականի

յորդորներուն, որը տղան իր առեւտրական գործերուն մէջ առնել կ'ուզէր:

Համալսարանը նախ ինքզինքը տւաւ ընական գիտութիւններուն. բայց ի ընէ աւելի գործօն դիրք մը ըրռնելու հակած՝ սկսաւ մտածել այնպէս աշխատանքի մը ձեռք զարնէ, որ անմիջապէս մեր շրջանին մէջ արդիւնք մը յառաջացնելու յաջողի, անմիջապէս մեր հասարակութեան վրայ ազդել կարողանա:

Երկու անգամ ամառը եկաւ տուն իր մայրն ու քոյրը տեսնելու. և աւելի ձիշտ, աւելի մօտէն ծանօթացաւ Պոլսի կեանքին ու աւելի ալ տաքցաւ անպատճառ հանրային դեր մը խաղալու ձգտումովը:

Համալսարանի երրորդ տարին ընական գիտութիւններէն կամացկամաց անցաւ ընկերական ուսումներուն. և ընական գիտութիւններու հիմքին վրա դրած՝ մարդկային կազմակերպութեան ու գործունէութեան այդ ուսումնասիրութիւնը բոլորովին յափշտակեր էր անոր հոգին:

Հիմա ալ նորէն իր մօրը պահանջով եկած էր Պոլս արձակուրդի այդ երկու ամիսները, հոկտեմբերին կրկին վերադառնալու համար: Դեռ երեք կիսամեակի չափ գործ ունէր, ուրիշ վերջը դառնալու էր, «վերջապէս գործի սկսելու», ինչպէս ինքը կ'ըսէր:

Իսկ Տիրան մնաց Պոլս իր վարժարանը:

Ու քանի վերին դասարանները բարձրանալ սկսաւ, այնքան աւելի սէր տւաւ գրականութեան: Եւրոպական գրէթէ բոլոր յայտնի գրական երկերը կարդացած էր արդէն, մանաւանդ Ֆրանսականը, իրենց քննադատութիւններով:

Միւս կողմէն ալ սկսաւ գրելու. փորձերը յաջողեցան: Ընկերներու զրդմամբ դեռ դպրոցին մէջ քանի մը կտոր տպելու տւաւ. մամուլի մէջ գովեստի ակնարկներ

եղան. և այդ օրէն դարձաւ ինքն ալ գրագէտ:

Քսան տարեկան երիտասարդ մը աւարտեց դպրոցը. և ընկերոջ վիճակէն աւելի դրդւած, որուն հետ շարունակ յարաբերութեան մէջ էր, վճռեց ինքն էլ երթալ Եւրոպա, գոնէ երեք տարի մը բարձրագոյն գրական դասախօսութիւններուն հետեւելու:

Սակայն հայրը այդչափ ստակ հասցնելու անկարող էր. մանաւանդ մանաւորապէս հաււած ալ չէր իր զաւկի «տղայութիւններուն»: Տիրան դիմեց մէկ-երկու ծանօթ և իրենց քիչ մը ազգական եղող հարուստներու. սպարդիւն:

«Զաւակս, կ'ըսէր հայրը, վաճ անցիր այդ քունտրէն դպրոց երթալու ցանկութենէդ. ինչքան սորեցար հերիք է. ինչ պէտք կա ասոր-անոր բերան ծռելու, և վերջապէս սորելի ուզածդ ալ ինչ է. ինչ է պէտք այդ գրականութիւնը ըսածդ, որու պոչին փակեր ես: Գիտեմ, բանաստեղծ ես. ամենքը կը գովին. սակայն այդ բոլորէն ստակ կ'եղէ. քու գրած թուղթերդ քիչի հաց չկ'ն տար. պէտք է ձեռքդ մարդավարի գործ մը ունենաս, որ ստակ չահիս. հիմա առանց ստակի ոչինչ է մարդս: Հօրդ խօսքերուն ականջ դի՛ր, տղաս. եթէ այդ խնթի ու սլարապ բաներուն ետեւէն դեռ ինչաս' ապագային ուրիշներու երեսին կարօտ կը մնաս»:

Տիրան ի հարկէ ուսերը միայն կը ցնցէր:

Ուրիշ կողմէ յոյսը կտրած՝ վճռեց ինքն իր աշխատանքովը նպատակին հասնի: Որոշեց երեք տարւան չափ լեզւի ու գրականութեան դասեր տայ ու ստակ խնայէ: Վստահ էր, որ սլակասը հայրը կերպ մը կը գոցէր:

Այդպէս ալ ըրաւ: Այս երկրորդ տարին էր, որ Պոլսի քանի մը դպրոցներուն մէջ գրականութեան ու աշխարհաբարի դասերը կ'աւանդէր. ունէր նոյնպէս մէկ-եր-

Կու մասնաւոր դասեր, և յոյս ունէր յաջորդ աշնան Պա-
րիզ բլլայիւ :

Մեկն այն ատեն Պոլսի գրական հրապարակին վրա որոշ դիրք մը գրաւած էր արդէն : Անընդհատ կը շարունակէր իր փոքրիկ պատկերները , ոտամաւորներն ու վէպիկները , որոնք ընդհանրապէս ակսորժով կը կարդացուէին :

Վերջերս Տէրահէ՛ ծնողքը անցած էին բուն⁽¹⁾ Պոլսի
կողմը բնակելու, և այս վերջին դարնան եկած էին Մաքր-
գիւղ, ուր էր և Սրշակինց տունը զեւ տղու մանկու-
թենէն :

Եւ հո՛ւ տ էր , որ երկու ամառւան չափ առաջ Տի-
րան ընտանիքի մը մէջ հանդիպած էր Պզտիկեաններուն :
Ու առաջին վայրկեանէն Վերթինը մասնաւոր տալաւ-
րութիւն մըն էր բերել Վրան . աղան զգացեր էր խելոյն ,
որ այդ աղջիկը իր չրջապատողներէն տարբերութիւն
ունէր :

Վերջինի ու Տիրանի ծնողները սկսան իրարու հետ յարաբերութեան մտնել. հեռաւոր ազգականութիւն մը կար մշկերնին. քանի մը անգամ իրարու այցելած էին արդէն. իսկ Տիրան առանձին նաւով յաճախ կ'երթար անոնց, մանաւանդ վերջին ատենները :

Վերոյն արդէն առաջուց լսած էր Տիրանի մասին. ու երկտասարդին մեծ հետաքրքրութեամբ ու համակրանքով կը վերաբերէր: Եւ ուշադրութեամբ կը հետեւէր ինչպէս բոլոր մեր նոր գրականութեան, այնպէս և մասնաւորապէս Տիրանի գրածներուն:

Տղուն համար չափազանց շոգոքորթիչ էր աղջկան այդ անկեղծ հետաքրքրությունը դեպի ինքը և դեպի իր մշտ-
քին արտադրությունները : Մանաւանդ այդ բոլորին վրա
Վերժին սիրուն ալ էր . այն տեսակ մը խայթող սիրու-

Նութիւններէն, որոնք կարծիս հրամանն զին ինչ համա-
կրելու, և այդ հրամանին անկարելի է հնազանդիլ:

Տիրան սկիզբները աղջկան հետ անտեսիցիւն եթէ մեծ հաճոյք կը դարձնէ՝ այն պարզ պատճառով, որ խօսքը միշտ գրեթէ իր շուրջը կը դառնար, քիչ մը վերջը սկսած աղջկան մտերմութենէն ալ նոյն հաճոյքը զգալ։ Ու քիչ-քիչ նկատեց, որ կարծես գրաւելի էր սկսած։

$$U t^2 p \quad t p :$$

Իր կոյս հողին դեռ շատ կանուխն՝ պատանեկան հասակէն դեռ շատ առաջ՝ սկսած էր սիրու ծարաւը ուզալ : Եւ սիրած էր քանի մը անգամ տղու , պատանիի այն վերացական տարօրինակ սէրերովը : Բայց հիմա երբ ետ կը նայէր , չէր կրնար չժպտիլ իր այդ միամիտ զգացումի անմեղ խաղերուն վրա . անկերջ «անոր» պատուհանին առջեւն անցուղարձ , մէջէմէջ նստած փոքրիկ ժպիտ մը կարմրութեան և յուզման ահագին տաղնապնդուն մէջէն . մօտէն անցնելու , գէթ զգեստին չլիւելու յափշտակութիւններ : Վերջերը միայն կարծես աւելի լուրջ զգացում մը ունեցած էր . և ատիկա իր աշակերտունիներէն մէկն էր , ընդունակ , աղքատ աղջիկ մը խոշոր-սև աչքերով ու Տիրանի դասերէն անհուն ոգեւորւած , իսկ դասերէն աւելի Տիրանով ոգեւորւած : Տղան կը տեսնէր , կը տեսնէր նաեւ իր կրճէին տակ բարձրացած խլրտու մը : Սակայն աղջիկը յանկարծ ելած էր դպրոցէն և այդ պէսով ձախորդ վէպը մէկ անգամէն պատուրւած :

«Ա, որքան տղայամիտ եմ դեռ», կը կըրկնէր
 խնքնին :

Եւ երբ հիմա ալ նշմարեց, որ Վերծինը սկսած էր
դրաւել իր սրտին մէջ բաց մնացած զգացումները, որոնք
յափշտակւած բլլալու պահանջովը չէին ալին, Տիրան ահա-
մա հարց կուտար իրեն.

«Արդեօք աս ալ նախորդներէն չէ՞. հովի անուշ շունչ մը դարնան տապ օրին. կը շոյէ ճակատդ ու կ'անցնի»:

Ու իր տարակոյսները, յոյսերը, իր ինքնիրմէն ամաչելը, սրտին խարխալումը, տենչա՛նքը, Վերթինի հողէ՛ն այնպէ՛ս, ինչպէ՛ս ինքը կը հասկընար, այդ բոլորը արդէն երգած էր իր ոտանաւորներուն մէջ:

Եւ Վերթինին այդ բանաստեղծութիւններէն մէկ-երկուքը կարդացած էր նոյն իսկ հեղինակի ներկայութեանը՝ առանց երեւակայելու, որ ինքն է այդ բառերուն տակ ծածկըւած էակը:

Տիրան կը նայէր հնչուն շեշտերով կարդացող Վերթինին ու ժպտի մը մէջ իր կարմրիւր խեղդել կ'ուզէր:

Բայց հպարտ ու խիստ զգայուն՝ դեռ ոչ մէկ ակնարկութիւն չէր ըրած աղջկան: Մանաւանդ աղջկին ալ իր կողմէն իր բոլոր մտերմութեան հետ ինքըղինքը միշտ պարզ ու անտարբեր կը պահէր:

«Ան ալ ճիշտ ինծի պէս է. ամբշկոտ ու հպարտ» կը մտածէր Տիրան եւր շոյող բացատրութեամբ մը: Ու լուռ կ'ըսպասէր, թէ այս բոլորը շուտով ինչ ձեւ պիտի ստանար: Եւ յաճախ միջնաղի վայրկեաններուն կ'երթար դաշտերը առանձին թափառելու, յատկապէս ու վառ գոյներով իրեն պատկերացընելով այն ամէնը, որ վերջը վերջը իրենց մէջ պայթելու էր:

Անա՛ ալ միջոցին էր, որ մօտ չաբաթ մը առաջ, առանց նախապէս ոչինչ գրելու, ամրան զըւարթ առտու մը ներս վազեց Արշակ յանկարծ իր սենեակը ու կարօտի համբոյրներով դիրկը նետեցաւ:

9

Իրիկուն էր:

Մաքր-գիւղի կայարանին առջեւ բաւական բազմութիւն կար: Ոմանք անհամբեր շարունակ գնացքի գալու ուղղութեանը կը նայէին, միւսները կ'երթեւեկէին դրօնողի անտարբերութեամբ:

Աղմկող խմբերէն քանի մը քայլ անդին, հարթակի ճիշտ եղերքին անիոյթ դիրքով մը կանգնած էր Վերթին առանձին և ծոյլ շարժումով մը գետինը փռած աւազը կը խառնէր հովանոցին ծայրովը:

Յարդէ դիտարկին լայն եզերքը արեւի հետդհնտ տժգունող ճառագայթներէն կը հովանաւորէր անոր դէմքը: Եւ քրէմ բարակ շրջադգեւտին վրայէն մութ-կապտագոյն թեթեւ ժաքէտ մը անոր մէջքն ու կուրծքը սեղմ կը գրկէր՝ ղուլացող օդի իրիկեան քմահաճոյքներէն պատըսպարելով:

Գնացքին սոյլը յանկարծ լսեցաւ, որ օդին հանդարտութիւնը սուր զարկով մը ծակեց:

Ու քիչ մը հեռուն ձի գ փուռեցաւ ճերմակ մութին մէջէմէջ օղակաւոր ոլորումը, կծիկէն քակւած թևի կտորի մը պէս:

Վերթին բնադղօրէն քայլ մը ետ գնաց:

Կառախուժը յաղթական մօտեցաւ ու թափով կեցաւ:

Աղջիկը որոնող հայեացքով վազողներէն դուրս թափուող բազմութիւնը կը դիտէր ուշադիր, երբ ետեւէն իր անունը լսեց.

— Բարե՛ւ ձեզի, օրի՛րդ Պզտիկեան:

— Օ՛, բարե՛ւ ձեզի, պարո՛ն:

Եւ Արշակ դարձաւ իր միւս կողմը կիցած աղ-
ջրկան .

— Մաննիկ , օրինորդի հետ ծանօթ չես կարծեմ :

— Պաշտօնապէս , ո՛չ . — եղաւ պատասխանը :

Տղան իր քոյրն ու Վերժինը իրարու ներկայա-
ցուց :

— Արդէն շատունց կը ցանկայի ձեզի ծանօթե՞մ .

— Ըսաւ Վերժին նոր բարեկամութիւնն ձեռքը անդմելով :

— Մի՞թէ . բայց ի՞նչու եմ արժանացիր այդ պատ-
ւին :

— Ձեր ընտանիքի մասին մեր ծանօթներու չըջանին
մէջ շատ է խօսք դարձած , մասնաւորապէս ձեր մա-
սին . և պարզ խօսելով տիկին ու օրինորդ քննադատնե-
րու կարծիքը այնքան ալ նախատաւոր չէ ձեր վերա-
բերմամբ .

— Մի՞թէ . . .

— Անտարակոյս . և խոտոտումնեցէք , որ իրաւունք
ալ ունին . ի՞նչպէս չմեղադրել աղջիկ մը , որ շարունակ
մինչեւ Ղալաթիա կ'անցնի իր մասնաւոր դասերը առնե-
լու , որ իր պարտաճանաչ հիւրերու կանոնաւոր այցելու-
թիւնները ջերմօրոնակութեամբ չի վերադարձնէր , որ
նոյն խալ հիւրերը զբաղեցնել անգամ չգիտէ , օրինակի
համար , բամբասանքով . վերջապէս աղջիկ մը , որ այս և
ասոնց նման անհերքելի մեղադրանքներու տակ ճնշը-
ւած է . . .

Ժպտեցաւ , ու ձեռքը կրկին անոր մեկնելով կցեց
լրջօրէն .

— Մենք լաւ բարեկամութիւններ կ'ըլլանք , չէ՞ :

Եւ յանկարծ մոռցըւած բան մը յիշողի ընդոտտ շար-
ժումով դարձաւ դէպի վաղոնները :

— Երեւի մարդու կը սպասէք . — հարցուց Արշակ :

— Այո՛ . եղբօ՛րս . — պատասխանեց աղջիկը առանց

զլուխը չըջելու : — Եղբայրս իրիկունները սովորաբար այս
գնացքով կու գա . ելեր էի քիչ մը օդ առնելու , ըսի՝
միասին կը վերադառնանք ու կայարան հանդիպեցա :

Երեքն ալ պահ մը սղասեցին , մինչեւ աղջիկը հա-
մուռեցաւ , որ վաղոններէն այլ եւս ի՛՛նչո՞ղ չի կա :

— Ինչպէս կ'երեւա այսօր ուշացեր է . — Ըսաւ վեր-
ջապէս հագլւ լսելի ձայնով :

— Եթէ թող տաք այս իրիկուն ալ մենք ձեզի կ'ըն-
կերանանք մինչեւ տուն . — վրա բերաւ Արշակ :

— Ուրախութեամբ :

Եւ տղան երկուքին մէջը մտած՝ կայարանէն ելան :

Մաննիկ տասնըվեցի մօտիկ աղջիկ մըն էր : Մէկ
հայեացքը հերթը էր անոր դէմքին վրա եղբօրը արծւի
քիթն ու խոհուն աչքերը ճանհնայու համար :

Երաժշտութեամբ ոգևորւած ու վարպետի ընդու-
նակութիւններով՝ ամբողջովին նւիրւած էր իր դաշնակի
դասերուն , որուն կ'առաջնորդէր խտալացի երաժիշտ մը :
Եւ քոյր ու եղբայր արդէն շատոնց ծրագրած էին , որ
Արշակի Եւրոպայէն դարձին՝ անմիջապէս աղջիկը պիտի
մեկնէր Միլան , իր ուսուցչին հայրենիքը : Միւս կողմէն
Արշակ թէ՛ նամակներով , թէ՛ անձամբ շարունակ կ'աշ-
խատէր միջոց տալու քրոջը , որ իր մտաւոր զարգացումը
աւելի հիմնէ ու բնդլայնէ :

— Ըստ երեւոյթին նորէն դասէ կու գաք . — նկա-
տեց Վերժին պահ մը լուկէ վերջը՝ աչքով Մաննիկի անու-
թին տակի նոթերու փաթկոյթը ցոյց տալով :

— Ի հարկէ՛ . — ժպտեցաւ Մաննիկ : — Ես ուսուցչիս
մօտէն , եղբայրս խմբադրաստունէն . Ղալաթիա իրարու
հանդիպեցանք :

— Հա՛ , իրա՛ւ , պարո՛ն , ծածկեցէ՛ք դուք , ծած-
կեցէ՛ք . բայց ես ձեր դաղանիքը բացած եմ արդէն :

— Ի՞նչ դադանիք. — հարցուց տղան զարմացած և անտրոշ անհանգստութիւն մը զգալով :

— Պարոն Տիրանը երէկ դիւեր մեղի էր. և ամէն բան պատմեց արդէն : Ես հիմա գիտեմ թէ ո՛վ է «Սլաք» ծածկանունին տակ թագնւած յօգւածներուն հեղինակը :

— Ա՛, եթէ ատիկա է բոլորը, շատ չհնկան բան մը չէ, օրինորդ, ձեր բացած դադանիքը :

— Ձեր «Եւրոպական նամակները» ևս միշտ մեծ սիրով եմ կարդացեր. ո՛չ, հաճոյախօսութիւն չէ ըսածս : Այդ նամակներուն մէջ ինծի ամէնէն աւելի գրաւողը անոնց պարզ, բաց ու անկեղծ թոնն է : Ատիկէ դատ իւրեւ կին մասնաւորապէս շնորհակալութիւն պիտի յայտնեմ ձեր մէջ կ'օգւածին համար. «Կանանց դերը ժողովրդի կրթութեան գործին մէջ». կարծեմ այսպէ՛ս էր վերնադիրը :

— Կարծե՛մ. միայն դժւար թէ այդ յարգանքին արժանի ըլլա արդէն շատոնց մոռցած յօգւածս : Կը յիշեմ. անցած ձմեռ էր. այն միջոցին այդ հարցով ևս շատ էի ոգեւորւած, ու նստեցա գրեցի : «Բայց, է՛, ի՞նչ օգուտ». կը մտածեմ հիմա. հիմա մեղի սխտեմատիկ ու գրական գործ պէտք է, ոչ թէ ցան ցիր ու ոգեւորւած յօգւածներ, որոնք կեանքի մէջ ոչինչ հետք չեն թողուր :

— Ատիկա ճիշտ չէ. — նկատեց քոյրը կարուկ :

— Այնպէս չէ, օրինորդ. — վրա նետուեցաւ Վերթին ու աւելցուց : — Պէտք չէ նաեւ մոռնանք, որ մեր կանացի այս անշարժ միջավայրին մէջ կնոջ դիրքով ոգեւորւած և անոր պարտքը եղող գործունէութիւնը նկարագրող գրւածք մը արդէն ինքնին օգուտ մըն է, իդէալի անուշ ձայն մը, հրապուրիչ վէպ մը :

Տղան զարմացած աղջկան նայեցաւ :

— Թէեւ, ի հարկէ՛, — շարունակեց Վերթին, — կնոջ

գործունէութեան մասին ձեր ունեցած գաղափարները մեղի համար դեռ չա՛տ հեռաւոր բաներ են. մեր կիներէն ձեր ըրած այդ պահանջները մինչեւ անգամ տարօրինակ են :

— Ինչո՞ւ համար. — հարցուց տղան այնպիսի չեչտով մը, ուր դիմացինի կարծիքը խմանալու, վառ հետաքրքրութիւնը ինքզինքը կը մատնէր :

Սակայն Վերթին տաքցած էր ու անկարող նշմարելու. ժպտալով մը դարձաւ Մաննիկին :

— Ինչպէս կ'երեւա, մեր կանացի հասարակութիւնը դեռ չէ՞ք ծանօթացուցեր ձեր եղբորը : Եթէ ոչ, պարոն, դուք շատ լաւ պիտի գիտնայիք, որ հոս մե՛նք, աղջիկներս, ո՛չ ձգտումներ ունինք, ո՛չ նպատակ, ո՛չ ալ որ և է հասարակական խնդիր մեղի լրջօրէն կը հետաքրքրէ : Անշուշտ երբեմն կը խօսինք ընկերական կամ գրական այս ու այն հարցի մասին, ինչպէս օրինակ այս վայրկեանիս, բայց մի՛այն բերանփոխի համար : Մենք մեր սեփական գաղափարներն անգամ չունինք. կը կըրկանենք ինչ որ հասարակութիւնը մեզմէ կը պահանջէ, այսինքն ինչ որ սուրբ մեծամասնութիւնը ակըսէ. եթէ կարծիքները բաժնւած են՝ կը լսենք : Գալով գործունէութեան, հասարակական դիրքի, աշխատանքի, ա՛, այդ բոլորի մասին խօսելն անգամ ծիծաղելի է : Իսկ դուք ինչե՛ր կը պահանջէք մեզմէ :

Արչակ, որ հետդնտէ քալածքը ծանրացուցեր էր, վերջապէս բոլորովին կանգ առաւ փողոցին մէջտեղը՝ լարւած դէմքը Վերթինին դարձուցած :

— Ըսածներս ձեզի զարմանք պատճառեցին ըստ երեւոյթին. — նկատեց Վերթին ու ժպտեցաւ :

— Այո՛, բայց բոլորովին տարբեր կողմէ. — եղաւ տղուն պատասխանը :

Ու երեքը միասին նորէն առաջ շարժեցան :

Արշակ ակընթարթ մը վարանելէ վերջը աւելցուց .

— Այդ բոլորը գծրազդարար խնձի ալ շատ լաւ յայանի է և ճիշտ ատոր համար էր որ քիչ մը առաջ յօդաձանկերու համար անպէտք են ըսի : Սակայն, այս վայրկեանին խնձի հետաքրքրողը ուրիշ խնդիր է : Ներքեջէք խնձի, օրիւրդ, բայց գէտէք, այդ կերպ խօսող անհատէ մը մարդ ախամա պահանջկոտ կը դառնա, և ախամա հարց մը կու գա լեզուի ծայրը . . .

Եւ չգիտեր ինչպէս վերջացընէ քաղաքավարութեան սահմաններէն դուրս չի գալու համար :

— Թէ ինչո՞ւ ևս ինքս ալ նոյն հոտանքով կ'երթամ, չէ՞, ա՛յս ըսել կ'ուզէք :

— Մօտաւորապէս :

Աղջիկը թեթեւ հեգնութեամբ քովընտի ակնարկ մը նետեց աղու դէմքին ու անտարբեր չեչուով մը յարեց .

— Պահանջի՛լ դիւրին խնդիր է . ի՞նչ կա, ի հարկէ, կրնաք պահանջել . աղա՛, աղա՛ս մեծցած, անկախ . . .

Եւ յանկարծ թոնր փոխելով՝ վրա աւաւ տաքցած, գրէթէ գայրացած .

— Բայց թողնենք հասարակութեան ճնշումը, աւանդութիւնները, նախապաշարումները, որոնք կնոջ դորձունէութեան առջեւ արդելք կը դնեն . ասոնք բոլորը մէկդի՛ : Բայց ըսէ՛ք խնդրեմ, ի՞նչ կրնա ընել աղջիկ մը մէկ կողմ ինկած, միայնակ, իր թեթեւ կրթութեամբ, առանց գիտնալու թէ ի՞նչ բանի կարող է պէտքի գալ և թէ՛ ի՞նչ կերպով . շատ ալ մոտածէ բան մը ընել, միայն մոտածելէն ի՞նչ կ'ելլէ . ընել, կարողանալ պէտք է ևւ մանուանդ ընելիքը գիտնալ :

Արշակ հասկըցաւ, որ աղջկան զգայուն տեղին էր գիտած :

— Մեր միջավայրը, մեր կրթութիւնը, մեր ամբողջ կեանքը մեղի՛ աղջիկինքուս ոչինչ տըւած չէ, որ հանրային գործունէութեան համար պէտքի գա . ո՛չ զրդու՛մ, ո՛չ միջոց, ո՛չ պատրաստութիւն . մեղի ոչինչ տըւած չէ՛ք, մեղմէ ոչինչ պահանջելու ալ իրաւունք չունիք :

Վերջացուց աղջիկը՝ մայթին վրա ինկած քարի կտոր մը հովանոցին ծայրովը ամուր մը փողոցին մէջտեղը նետելով .

— Ես ձեզի մեղա .

Պատասխանեց Արշակ ձայնով մը, որուն կէսը եթէ կատակ էր, միւս կէսին մէջ զարմանքի ու խոնարհելու չեչուր կար :

«Մեր սին ու անտարբեր ընտանեկան կեանքին մէջ այս դժգոհութեան ու բողբոյսի ծագիկը ո՛րքի է բուսեր» . կը մտածէր միեւնոյն ժամանակ :

Պահ մը քաղցին առանց խօսելու, մինչեւ Մաննիկ այդ կապը խզեց՝ յայտնելով որ լսած էր Վերթինի սիրուն ձայն ունենալը և խօսքը դարձաւ երաժշտութեան :

Քիչ մը վերջը հասած էին Պղտիկեաններու տան առջեւը :

Բոլորն ալ կանգ առին :

— Քանի մը վայրկեան վեր հրամեցէ՛ք . մայրս շատ կ'ուրախանա .— ըսաւ Վերթին զանգը քաշելով :

— Ո՛չ, արդէն ուշ է, չնորհալալ ենք .— տուարկեց Մաննիկ :

— Ուրիշ անգամ մը .— կցեց Արշակ :

— Աղէ՛կ . այն ատեն խոստացէք, որ այս քանի մը օրը անպատճառ մեղի այցելէք : Հա՛, օրիւրդ Մաննիկ, եկէք խնդրե՛մ, ձեւակերպութիւններու չնայինք : Եղբայրս ալ չափազանց ուրախ կ'ըլլա . ան արդէն ձեր վրա

հիացած է.— աւարտեց Արշակի դէմքին ժպտելով:

— Հիացած:

— Ուրեմն այս երկու օրը, այո՞.— սնդեց աղջիկը:

— Կու գանք, օրիորդ.— խոստացաւ Արշակ ձեռքը անոր մեկնելով:

Հրաժեշտ առին, աղջիկը բացւած դուռնէն ներս ցատկեց, անգամ մըն ալ գլխով բրաւ և դուռը դոցւեցաւ:

— Ի՞նչ կ'ըսես նոր բարեկամահիկդ.— հարցուց Արշակ ճանապարհին քրոջը թեւը մտնելով:

— Շատ համակրելի ու խելացի աղջիկ է.— պատահանեց քոյրը.— ես արդէն առաջւնէ գլխէի:

— Հա՛, դուն որ ամէն բան գիտես.— ծիծաղեցաւ Արշակ:

— Հապա՛ գիտեմ նաեւ, որ քու վերջին յօդածդ մեծապատիւները շատ է կատակեցուցեր, մանաւանդ այդ ստակ ուտելու խնդիրը:

— Ո՛ւրիշ իմացար:

— Արաքսին ըսաւ. կը յիշո՞ւ. ա՛ն, որ «աղւոր կտաւի կը նմանի» կ'ըսէիր: Անցած իրիկուն անոնց տունն են եղեր բոլորը, այդ մասին խօսք է դարձեր, սաստիկ կատգեր են, թէ այդ հաշիւը ո՛ւրիշ ինկեր է քու ձեռքդ. իսկ քեզի համար, ի հարկէ, ա՛լ ինչ ըսես ըսեր են: Հապա ինչո՞ւ կը սնդէի, որ նորէն կեղծ անուշով գրեալ:

— Թող երթան խօսին, որո՞ւ հոգ:

— Դեռ լսէ՛. ներկա եղողներէն մէկն ալ ելեր է, թէ բոլոր յանցանքը մայրիկինն է, որ հերիք չէ տղան եւրպայի քաղաքներն է թողեր, հիմա ալ աղջիկն է փողոցները նստեր:

Արշակ կանգ առաւ:

— Դեռ լսէ՛.— կրկնեց քոյրը հեգնոտ հանդատու-

թեամբ մը.— աղնաշուք տիկին մըն ալ բարեհաճեր է բացատրելու, որ իրրեւ թէ ես բեմ կ'ենկու կը պատրաստեմ եղեր:

— Իրենց ի՞նչ.— բացականչեց տղան:

— Ես ի՞նչ գիտեմ. երանի չէ՞ր տաղանդ ունենայի ու աշխարհահռչակ երգչուհի մը դառնայի:

Տղան ոչինչ չպատասխանեց. մթնած դէմքով կը մտածէր:

Քոյրը ժպտեցաւ.

— Քիթդ մի՛ կախեր. եթէ քու հոգդ չէ, կարծես իմ շա՛տ հոգս է.— բացականչեց արամարոտ ձայնով մը, ու թեթեւ մը թեւին տակ եղբօրը ձեռքը սեղմեց:— Եւ վերջապէս մի՛ մոռնար, որ ամէն բան իր հակառակ կողմն ալ ունի: Անցած օր Սիրքէճի կայարանէն ներս պիտի մտնէի՝ դուսն մէջ ութը-ինը երիտասարդ տղաք էին կեցեր, ես դեռ բոլորովին չէի մօտեցեր, որ մէջերնին փոփոտք մը ինկաւ. «քոյրն է», հասաւ ակամջիւս. և տեսնալու էին ի՞նչ յարդանքով երկու կողմ ճամբա բացին, ի՞նչպէս ինծի կը գիտէին. հազիւ ինքզինքս կայարանը նստեցի:

Եւ այս բոլորը այնպէս միամիտ հպարտութեամբ մը պատմած էր, որ Արշակ չկրցաւ չժպտիլ:

— Միթէ՛:

Մայրիկը տան դուռն էր. կըսպասէր:

— Ինչո՞ւ այսչափ ուշացաք. վախցա որ նորէն վերջին գնացքին կը մնաք. ո՛ւր հանդիպեցաք իրարու.— հարցուց մայրը իրեն մօտեցող ժպտուն զոյգին վրա հըպարտ ու երջանիկ հայեացք մը նետելով:

Հազիւ էին ներս մտեր, որ Մաննիկ մօրը վիզը ցատկեց.

— Մայրիկ, տեսնելու էիր նորէն ի՞նչպէս ոգեւոր-

ւած էր այսօր խտրացիւս . ինչպէս դռնէն չգիտէր : Հապա երէկ գիշեր որ հնապէս : «Հերի՛ք է , հերի՛ք է» կ'ըսէր :

— Է՛ , ա՛յ այդչափն չեմ ուզեր . — առարկեց մայրը : — Մէկ ալ անոր գտնաւորն չառ ակնաճ մի՛ դնէր . իր աշակերտն ես՝ կը գովէ : — աւելցուց անտարբեր ձայնով մը , թէեւ ինքը աղջիկէն աւելի կարեւորութիւն կու տար ուսուցչի խօսքերուն . և աղջիկէն աւելի ուրախ էր այդ վայրկեանին :

Արշակ փուռեցաւ սեղանին քովը աթոռի մը վրա ու ծոցէն լրագիրը հանեց .

— Մա՛յր , փորս անօթի է . — նկատելով հարեւանցի :

— Հիմա , տղա՛ս . մանչը անդ զրկեցի . դա՛ ու սեղանն նստինք . — պատասխանեց մայրը հոգածու ու դուրս ելաւ իր պատրաստութիւնները տեսնելու :

Իսկ Մաննիկ քանի մը նոթեր մուրաւորով՝ քաշեց գլխարկին ասեղը ու անցուց նորէն գլխէն հանած գլխարկին , ու վրայի հովէն խառնըւած փետուրները յարդարելով՝ վերի յարկը բարձրացաւ :

Քանի մը վայրկեան վերջը վերէն լուեցաւ դաշնամուրին վրա նոյն նոթերու միատեսակ կրկնութիւնը :

Թանձրացող մութին մէջ նւագարանին դէմը նստած՝ ձեռքի վարժութիւններ կ'ընէր :

Դ

Արշակ իր խոստման համեմատ երեք-չորս օր վերջը այցելեց Բժիշկինց :

Ու տեսակ մը ներքին անհանգստութեամբ էր , որ քաշեց անոնց տան դանդակը :

Ընտանիքը նոր էր կ'եր ընթրիքէն և ընդարձակ պարտէզին դռան առջեւը նստած կը խօսակցէր :

Մայրն ու գաւաթները ուրախութեամբ դէմ վազեցին հիւրին ու բերին սրտառէկ :

Ծառերուն տակ փոքրիկ կտր սեղան մը կար դրւած , որուն վրայի լուսամտիովով ծածկըւած լամպէն ճառագայթի փունջեր կը սարդէին չըջակա թուփերուն թաւուափն մէջ՝ լոյսի ու սոււերներու շարժուն գրկախառնում մը յօրինելով :

Սեղանին վրա դրւած էին սնակ մը նարինջ , մէկերկու դանակ ու ըստիւսած նարինջի կեղեւներ . անոնց քովն ալ կ'ստահէր ժամանակի կտոր մը , որուն թիկն կըծիկը գետին էր խնկեր , այլեւ անգլխական կազմով փոքրիկ դէրք մը :

Հիւրը նստեցուցին սեղանին մօտ՝ բժիշկի ու քրոջը մէջտեղը :

Տիկինը քաղաքավարութեան հարցերու չըջանը ըրացուց :

— Օրիորդը ինչո՞ւ չեկաւ . — հարցուց Վերժին անըրջոտ աչքերով տղու դէմքը դնելով :

— Այսօր քիչ մը յողնած էր : Իսկ ես եթէ այսօր ալ չի գայի՝ դալս անուշտ նորէն քանի մը օր պիտի ուշանար , իսկ օրիորդի առջեւ անխոստմնադանց մնալ չէի ջանկար :

Վերժին թեթեւ գլխու խոնարհութիւն մը ըրաւ :

Սկիզբը խօսակցութիւնը քիչ մը կաղ էր , բայց կամաց-կամաց ելաւ ոտքի :

Բնականաբար խօսքը նորէն եւրոպական կեանքին , համալսարանի և ուսանողական տարիներու շուրջը կը դառնար :

Բժիշկը սկսաւ իր յիշատակները քրքրել , որ երբեմն մեծ սիրով կ'ընէր : Արշակ ալ տաքցաւ :

Օրէնսդրոյ լուս էր գրեթէ: Նարինճները կը կեղեւէր, կը հրամցնէր հիւրին ու եղբօրը և ուշադիր կը հետեւէր խօսակցութեան:

Մինչ տիկինը անդադար ներս կ'երթար ու կու գար, հազիւ երբեմն խօսակցութեան խառնուելով:

Բժիշկի տաք-տաք բան մը պատմելու վրա էր, որ սպասուէին եկաւ յայտնեց, թէ հիւանդի կը կանչէին:

— Ահա աս ալ ձեզի իմ արհեստը. — կցեց բժիշկը համառօտ կերպով իր պատմելիքը ամփոփելով: — Մարդու հանգիստ չեն տար. ներեցէ՛ք, խնդրեմ, կ'աշխատեմ ըստ կարելիին շուտ վերադառնալու:

— Խնդրեմ, խնդրեմ:

— Յամենայն դէպս մօտ օրերս իրիկուն մը ձեզի կու գանք. ես բժիշկ մարդ եմ ու վարժեալ եմ ամէն դուռ առջեւս բաց տեսնելու:

— Բաց իր երկու փեղկովը: Եւ ես ամբողջովին ձեր արամադրութեան տակ. թէեւ ի հարկէ՛ այնքան ալ խելացի բան չէ ինքզինքը բժիշկի արամադրութեան տակ դնելը:

Բժիշկը խնդաց մեծաձայն և հիւրը առժամապէս բաբուէնով մօրը հետ մտաւ տուն:

Վերժինի դէմքէն ուրախ բան մը անցաւ:

— Իսկ դե՛ւք, օրի՛նք, այսօր ընաւ չէ՛ք խօսիր. — հարցուց Արչակ, երբ առանձին մնային:

— Այո՛...

Չայնը երկընցուց աղջիկը ցրած. և առանց կապի անմիջապէս աւելցուց.

— Գիտե՛ք, պարո՛ն Արչակ, այս չորս օր է անհամբեր ձեր գալուն կըստատէի. և թէ նորէն ուշանայիք, պարոն Տիրանի միջոցով խնդրէի պիտի, որ անպատճառ անգամ մը գայիք:

— Մի՛թէ. — բրաւ տղան՝ ինչ ըսելիքը չգիտնալով:

— Այո՛. և չափազանց ուրախ եմ դիպածէն, որ եղբայրս կանչեցին. ձեզի առանձին խօսելիք ունիմ:

— Խնդրե՛մ, օրի՛նք. ինձի չափազանց կը հետաքրքրէ ձեր ըսելիքը:

— Կ'ուզէի նախ բան մը հարցնեմ: Անցած իրիկուն դարոցներու մասին երբ խօսք եղաւ, ի միջի այլոց յայտնեցինք, որ Լ. թաղին դարոցը ձեր ընկերները իրենց ձեռքն են առած, և թէ անոնց ուժեր կը պակսին, մանաւանդ գործին նըւիրւած ու քիչ-չատ շնորհքով երկու վարժուէի կը փընտըռեն:

— Է՛հ. — հարցուց տղան անհամբեր:

— Արդ, կ'ուզէի իմանամ, ձեր ընկերները իրենց փընտըռած վարժուէին գտա՞ն:

— Չկարծե՛մ. այդ ապրանքը այնքան ալ շուտով գտնուելիք բան չէ մեր հասարակութեան մէջ. սակայն ինչո՞ւ կը հարցնէք:

— Որովհետեւ ես ձեզի համար մէկը գտեր եմ:

— Իրա՞ւ:

— Միայն առաջւերնէ ըսեմ, որ իրմէն չատ խստապահանջ ըլլալու չէք. միջնակարգ կրթութիւն առած, անխորձ, դեռ այդ տեսակ գործերու մէջ ամենեւին չեղած աղջիկ մըն է. բայց հետաքրքրուող ու աշխատասէր. սրտանց ալ գործին նըւիրելի կ'ուզէ և կը խոստանա չորս թիւր ձիւր թափէ ձեր ընկերներուն պահանջը լրացնելու:

— Ձեր այդ հոգածութիւնը, օրի՛նք, ինձի համար նոր անակնկալ մըն է. ընկերներս չ'աւ պիտի ուրախանան: Բայց ի՞նչ է այդ աղջկան անունը. գուցէ ես ալ ճանչնամ:

— Ճանչնալը ճանչնաք պիտի անշուշտ. այն պարզ պատճառով, որ մարդ անկարող է իր խօսակիցը չէ ճանչնալու:

— Դո՞ւք... — բացականչեց Արշակ ամբողջն վեր ցատկելով :

Վերժին կը ժպտէր՝ դողացող ժպետով մը :

— Դո՞ւք... դուք կ'ուզէք ընկերներուս գպրոցը մանէք իբրեւս...

— Իբրեւ վարժուհի. այո՛. ի հարկէ, եթէ բանի մը պէտք ըլլալուս հաւատան :

Արշակ ուրախութեան բուն թափով մը նետուցաւ դէպի աղջիկը, խեց անոր երկու ձեռքերը, ու սկսաւ պինդ-պինդ սեղմել՝ աչքերը անոր դէմքին դամած :

— Դո՞ւք... դո՞ւք...

Աղջիկը ինքն ալ յուզւած չիկնեցաւ, ու աչքերը ձգեց գետին՝ կամաց մը ձեռքերը տղու ձեռքերէն ազատելով :

Տղան քայլ մը ետ գնաց :

— Սակայն ինչու աչդչափ դարմացա՞ք. — հարցուց աղջիկը կամաց. — մի՞թէ այդ ատիճան տարօրինակ է ըրած քայլս :

— Որովհետեւ... որովհետեւ ամենեւին չէի սպասեր այդ քայլին, որովհետեւ այդպէս ինքնաբերաբար, որովհետեւ ա... այո՛, տարօրինակ է մեզի չրջապատող հասարակութեան մէջ :

— Մայրս. — ընդհատեց յանկարծ Վերժին : — Անոր առջեւ առայժմ ո՛չ մէկ խօսք. և ընդհանրապէս, ինդրե՛մ, դեռ ո՛չ ոքի մի՛ ըսէք. չեղած բանի մասին խօսելը չեմ սիրեր :

Մայրը եկաւ նստեցաւ իր տեղը. աղջկան ըսաւ, որ հիւրին զինի լեցնէ. և սկսաւ տրանջալ տղու արհեստի գծարութիւններէն, անյարմարութիւններէն :

Վերժին՝ գլուխը կրծքին՝ նարինջի կեղեւի մը հետ կը խաղար ջրածգօրէն :

Լամպի լոյսը ինկած էր անոր լանջին, վզին ու ծնօտին վրա. և ճիշտ երկու չրթունքներու միացման գծին լուսամտիտի եղերքի ստւերն էր :

Տղան տիկնոջ պատմութենէն ո՛չ մէկ բառ չէր լսեր : Իսկ աչքերը անկարող էր հեռացնելու աղջկան ծնօտի գրաւիչ կորութենէն և այդ լոյսն ու ստւերը իրարու կապող գոյգ մը կծէլ նուրբ չրթունքներէն :

Կը մտածէր. կ'ուզէր խօսի, ու տիկնոջ ներկայուածութենէն անտանելի կերպով կը ճնշէր :

Վերժին ալ անհանդիստ էր. և չգիտէր ինչպէս վերջ տա մօրը այդ միակերպ ու անկերջ գանգատներուն :

Երկուքին համար ալ հաճոյքի անագին յորդում մը եղաւ, երբ տիկնոջ ձեռագործը վար դնելով, իր տըր-տունը ներսն հետ միասին նորէն մտաւ տուն :

Արշակ խեղճն վրա ինկաւ.

— Եթէ ես չըսեմ, օրիւրդ, արդէն ինքնին կը տեսնէք, թէ ձեր գիտաւորութիւնը ինծի որչափ ուրախութիւն կը պատճառէ : Բայց նախ քան իմ ուրախութիւնս՝ կ'ուզէի, որ լաւ գիտնայիք ձեր ձեռնարկելիք գործի գէշ ու աղէկ կողմերը. գիտցած եղէ՛ք, որ գծարութիւններու էք հանդիպելու :

— Ի՞նչպէս :

— Նախ՝ գիտէ՞ք որչափ ձեզի գիմադրեն պիտի ձեր մայրը, նոյն խօս ձեր եղբայրը :

— Այդ կէտը իմ վրաս թողէք. եղբայրս կը ճանչնամ, անիկա ինծի լուրջ արդելք դնել չի կրնար. մայրս թէեւ հին խելքի, բայց խելացի ու բարի է, կը համոզեմ վերջապէս : Իսկ ուրի՛շ :

— Նոյնը պիտի ըսեմ ձեր բոլոր ազգականներու, բարեկամներու մասին. ամենքը միաբերան պիտի կրնուեն, թէ անյարմար է, ամօթ է ու անպատշաճ. արդէն

գիտէք, թէ մեր հասարակութիւնը ինչ աստիճան տոբր
գաղափար ունի մեր վարժապետներու ու վարժուհիներու
վրա :

— Միթէ իրա՞ւ լրջօրէն կը կարծէք, որ աստեղ գա-
տողութիւնները ինծի համար կարեւորութիւն ունին: Բա-
րեքաղաքար բաւական ազատ եմ մեծցած այդ կողմէն:
Ուրի՛շ:

Արշակ պահ մը լուռ աղջկան նայեցաւ ու կցեց.

— Վերջապէս չկարծէք՝ դիւրին գործ է նոյն խել
ինքը դպրոցը, ուսուցչութիւնը, մանաւանդ փոքրիկներ-
րուն հետ. կ'ուզէ աշխատանք ու մեծ ոգեւորութիւն:
Բայց աս ալ ըսեմ, որ քիչ-քիչ աշխատանքը կը սկսի
թեթեւիլ և ունի իր անփոխարինելի հաճոյքները. միայն
սկիզբները, վստահ եղէ՛ք, շատ ծանր է ըլլալու. ընկեր-
ներէս մէկուն օրինակը աչքերուս առջեւն է:

— Ես փոքրիկները կը սիրեմ. սկիզբները կ'աշխա-
տիմ բոլոր ուժերովս. յոգնութիւնը փոյթս չէ. և վեր-
ջապէս լարւած գործի մը յարկը՝ իմ տենչանքս է: Ուրի՛շ:

— Ուրի՛շ... կը մնայ ինծի խոստովանիլ, թէ ձեզի
հետ առաջին հանդիպումիս արդէն զգացի, որ սովորա-
կան աղջկան մը դէմը չէի գտնուիր. բայց միայն հիմա
կ'ըմբռնեմ, որ ձեր մասին կազմած գաղափարս դեռ շատ
թերի է եղած:

— Պարոն Արշակ, աժան գովեստներու բարեկամ
չէք դուք. ձեր սկզբունքին հաւատարիմ մնացէ՛ք
նաեւ... նաեւ աղջկան մը դիմաց: Ուրի՛շ:

Ու ժպտեցաւ:

Ժպտեցաւ Արշակ ալ. յափշտակութեան ժպիտ մը:

— Ուրի՛շ... Ոչի՛նչ:

Ու ձեռքերը կրծքին ծալելով՝ նետուցաւ աթոռի
թիւունքին:

— Գիտէ՞ք, պարոն Արշակ.— ըսաւ աղջիկը ակըն-
թարթ մը լուռութենէ վերջը.— Հիմա կարգը իմս է խոս-
տովանելու. եթէ ես այս քայլը կ'ընեմ՝ յոյսս ձեր վրա
եմ դրած. դպրոցական գործերէն ու կազմութենէն ես
բան չեմ հասկընար, մարդ ալ չեմ ճանչնար. դուք երեւի
ինծի կը ներկայացընէք ձեր ընկերներուն, կ'աշխատիք որ
ինծի միջոց ու դիւրութիւններ տան, վերջապէս յոյսս
նորէն ձեր խորհուրդներուն ու ձեռնառութեան վրա է
իմ սկզբնական պատրաստութիւններուս համար:

— Անկասկած, օրիո՛րդ, բոլո՛ր ձեռքէս եկածը, բո-
լո՛ր սրտովս:

— Արդէն ուրիշ պատասխան չէի սպասեր: Կը տես-
նէ՞ք, ձեր կարծածին չափ ալ միամիտ չեմ:

Ու իր ժպտուն աչքերը թաղեց տղու հայեացքին
մէջ: Արշակ ցընցընեցաւ այդ նայւածքէն:

Նորէն ներս եկաւ մայրը և Արշակ գրէթէ ակամա
եղաւ ոտքի.

— Է՛, տիկին. ժամանակ է. երեւի պարոն բժիշկը
դեռ շատ կ'ուշանա:

Մայր ու աղջիկ մինչեւ փողոցին դուռ հիւրին ըն-
կերացան:

Տուն երթալու ընաւ տրամադրութիւն չի կար:

Հանդարտ քայլերով ու մտախոհ ուղղւեցաւ դէպի
դաշտը, դէպի ծովուն կողմը:

Լուռ գիշեր մըն էր. լուսին:

Ժայռոտ ափը գրէթէ սեպ կ'իջնէր ծովուն եզրը,
ուր նեղ աւազի շերտին վրայ ալիքներուն փէշը մեղմ
ճողփիւնով մէկ կը փռէր, մէկ ետ կը քաշէր:

Արշակ բաւական քաղեց բարձր ափէն:

Ծառերու խմբակ մը եղաւ դէմը. տակը խոշոր քար
մը կար ինկած:

Նստեցաւ քարին վրա ու կրթնեցաւ ծառին՝ աչքերը ծովի արծաթած խորտուն մակերեւոյթին յառած :

Երաժշտական սիրուն կտորի մը պէս գլխուն մէջ շարունակ կը դառնային աղջկան խօսքերը , ձայնը , շեշտը , նայւածքը , ժպտը :

Երկուր նստած էր այդպէս անշարժ , կէս թմրած , կէս արթուն վիճակ մը . ծովի խշարուկէն , տերեւաւոր շշուկէն ու իր անշարժութենէն կը ծնէր թմրութիւնը . աղջկան պատկերին , անոր շարժումներուն ու խօսքերուն անդրադարձումն էր իր արթնութիւնը :

Կէս գիշերը անցած էր շատոնց , երբ Արշակ կլաւ ոտքի ու դէպի տուն ծռեցաւ :

«Ո՛ւժ ունի , ո՛ւժ . հիանալի աղջիկ է» ,

Կը կրկնէր ձամբան՝ սեղմած բռունցքը օդին մէջ ցընցելով :

Ե

Վերժին հետեւեալ շաբաթը ամենէն յարմար վայրկեանը կը փընտռէր առաջին փոթորիկը կարելին չափ գիւրին անցընելու համար :

Առտու մը վերջապէս , երբ մօրը հետ առանձին էր , խօսք բացաւ : Իր պարապութիւնը , ձանձրոյթը պատըր-ւակելով՝ ակնարկեց , որ դպրոցի մը մէջ դասէր տալ կը մտածէ :

Մայրը , որ աղջկան տարօրինակութիւններուն վարժըւած էր , այդ բոլորը դատարկ քապրիզ համարելով՝ նախ կարեւորութիւն անգամ չի տաւ :

Երբ Վերժին նոյնը լուրջ կերպով սկսաւ պնդել՝ կի-նը առաջ տեսակ մը անհանգստութիւն և վերջը ուղղա-կի վախ գգաց . աղջկան յամառութիւնը գիտէր :

— Այդ անխելք բանը ո՛ւրիշ գլուխդ մտաւ .— Բա-ցականչեց՝ դժգոհ :— Ա՛տ էր պակաս . Պլատինեաններուն աղջիկը դպրոցի վարժուէի՛ . լսողը ի՞նչ կ'ըսէ . խենթ խօսքերու գլուխ չունիմ :

Ու ձգեց հեռացաւ :

Բայց աղջիկը մօրը շուրջը կը դառնար :

Եւ յաջորդ օրերը քանի մը անգամ նոյն խօսակցու-թիւնը կրկնուեցաւ՝ հետզհետէ աւելի սրւելով ու որոշ-ւելով :

Մայրը այլեւս զայրացաւ :

— Ինձի նայէ՛ , Վերժին , հերիք է . այդ վարժուէիի խօսքը այս տան մէջ ալ պիտի չի կրկնուի . քանի ես ողջ եմ՝ ըլլալու բան չէ . երբ ես մեռնիմ՝ բէ՛ ինչ որ կ'ուզես :

Սակայն ատիկա ալ չօգնեց :

Նոյն իրիկունը Վերժին նորէն խօսք բացաւ , նորէն երկար բարակ կրկնեց արդէն քանի մը անգամ ըսածները՝ գործին աղնըւթութիւնը , իր ոգեւորութիւնը , իրեն հա-մար զբաղմունքի մը անհրաժեշտութիւնը մօրը հասկընել ջանալով , և վերջապէս յայտնեց , որ ինքը վճռած է իր ըսածը ընելու ինչ ալ որ ըլլա :

Մայրը առանց ընդհատելու մինչև վերջը լսեց ևւ յանկարծ , փոխանակ պատասխանի , դառն կերպով սկսաւ լալ :

Վերժին դողաց , կուրծքը ուռեցաւ և լեցւած աչքերով քայլ մը ըրաւ մօրը վրդը նետելու , բայց խփոյն զսպեց ինքզինքը , կանգ առաւ ակնթարթ մը վարա-նոտ , արագ վազեց իր սենեակը , ներսէն դուռը կողպեց , նստեցաւ բազկաթոռին մէջ , ու ձեռքերը դէմքին սկսաւ ինքն ալ ջղաձգօրէն լալ :

«Վա՛խ , մայրի՛կս , վա՛խ» . կը կրկնէր անդադար հեծկտուքին մէջէն :

Այդ օրէն մայրը նոյն խնդրի վրա ա՛լ աղջկանը հետ երբէք խօսքի չընդունեցաւ. մութ ակնարկներ միայն երբեմն կը նետուէին:

«Քու գիտնալիք բանն է», «մօրդ հարցընելու պէտք չունիս», «մայրդ քեզի համար եղած-չեղած», և ուրիշ այս սեռի նախադասութիւններ, որոնց աղջիկը ոչինչ չէր պատասխաներ:

Ատոր հակառակ, ճիշդ այդ խօսակցութեան իրիկունն էր, որ մայրը մէկ կողմ կանչեց տղան, պատմեց եղածը ու պատկերեց, որ քրոջը խելքէն դուրս հանէ այդ «խնդգաղափարը»:

Վերծին ցարդ եղբօրը ոչինչ յայտնած չէր: Մայրն ալ ոչինչ ըսած չէր՝ խնդրին յանկարծ լուրջ կերպարանք տալէ վախճալով: Այնպէս որ բժիշկը բոլորովին զարմացաւ մօրը խօսքերէն:

«Նոր հովեր», մտածեց ինքնին:

Եւ մօրը առաջին բացակայութենէն օգտւելով, դարձաւ քրոջը.

— Վերծին, լսեցի որ վարժուհի պիտի դառնաս եղեր. կը չնորհաւորե՛մ: Հայոց ազգի մանուկները քեզի կըսպասեն անհամբեր, շտապելու է՝, շտապելու, ժամանակ կորսնցընելու չի գար: Քեզի պէս կրթւած ու զարգայած աղջիկներն ալ, որ աղքի կրթութեանը և մայրերնին լացընելու չի ծառայեն, այլ եւս մեր աղքը ի՛նչ պէս առաջ կ'երթա:

Վերծին զգաց, որ մէջը յանկարծ բան մը տակնուվրա եղաւ. զայրոյթի, կատաղութեան, արհամարհանքի բուռն հոսանք մը դէպի իր եղբայրը:

Աչքերը փայլեցին. ու սեղմւած ակունքերուն մէջէն,

— Ամօ՛թ քեզի, Յակո՛բ, ամօ՛թ քեզի. — պոռաց:

— Համարտարան աւարտած, Եւրոպա մեծցած մարդ պիտի ըլլաս և փոխանակ ինծի ձեռք տալու՝ ելեր ես կը ծաղրես. և ինչո՞ւ. անո՞ր համար, որ տան մէկ անկիւնը անպէտք նստելէն ձանձրացեր եմ. ատոր համար կը հեգնե՞ս, հա՞. և կը հեգնես աղջիկ մը, քոյրդ... քաջ ես չառ:

Ու զայրոյթէն աչքերը լեցան:

Բժիշկը անախորժ ու տարօրինակ զգացում մը ունեցաւ և այդ զգացումը իր անտարբեր թոնին մէջ խեղդել ուզելով՝ պատասխանեց.

— Աղէ՛կ, հին պատմութիւնները նարէն չըսկսինք: Խելքիդ փչեր է վարժուհի դառնաս, ձեռքդ բռնողը ո՞վ է. սակայն բնաւ մտածե՛ր ես ըրած քայլիդ արժէքին վրա:

— Արժէ՞ք. ի՛նչ ըսել կ'ուզես:

— Հիմա դուն իրա՞ն համոզւած ես, որ մարդու օգուտ տալ պիտի կարողանաս. և ի՛նչ է այդ օգուտը. վայրկեան մը ընդունիմ, որ երկու տղու երեք կտոր բան սորեցուցիր. է՛, այդ արդիւնքը քու այս իրարանցումդ արժէ՞:

— Է՛, վաղ անցիր. ատիկա քու սառնարիւն փիլիսոփայութեանդ հասկընալու բանը չէ:

— Դիցո՛ւք: Բայց կարծեմ իմ հասկընալու բանն է, որ դպրոցի անսովոր աշխատանքը քու արդէն առանց այն ալ զգայուն ջիղերդ աւելի պիտի գրգռէ, արեան սակաւութիւն առաջացընէ, որուն կրնան միանար եւ չնչառական անկարգութիւններ, քանի որ...

— Է՛, ատենք ալ իմ խելքս հասնելու բաներ չեն, ատկէ ալ վաղ անցիր:

— Աղէ՛կ. բայց կա կէտ մը, որուն քու խելքդ ալ չառ աղէկ պիտի հասնի, իմա ալ:

— Այսի՛նքն:

— Այսինքն ենթադրելով որ սկսեցիր, ենթադրելով որ սկսածդ բանի մը նման է, ենթադրելով որ նոյնիսկ յաջողութիւն ունեցար, բայց չէ՞ որ դարձեալ անխորհուրդ է այդ գործին ձեռնարկելդ, քանի որ ամենաշատը մէկ-երկու տարիէն դադրեցնես պիտի:

— Ինչո՞ւ:

— Որովհետեւ կ'ընես: Ինծի նայէ՛, Վերժին, այլ եւս երեխա չես. և վերջապէս, ի՞նչ անհասկանալի բան է, որ աղջիկ մը օր մը ուշ կամ կանուխ ամուսնանա պիտի:

— Ենթադրենք թէ.—սպտասխանեց Վերժին, թե՛ թեւ մը չիկնկելով:—Միթէ այդ արգելք է ինծի միւսնոյն ժամանակ իմ գործս ունենալու:

— Ախ, այդ գիրքերէ սորւած դարձըւածները: Ի հարկէ՛ արգելք է. աչքի առաջ ունեցի՛ր որ ամուսնութեան զաղափարին հետ կապած է ամուսնի մը դոյութիւնը, տանտիրուհի դառնալու անհրաժեշտութիւնը և մայր ըլլալու հիւանդութիւնները, սպարտաւորութիւնները:

Աղջիկը պահ մը գլուխը կախեց:

— Այն ատեն չեմ ամուսնանար.— սպտասխանեց վճռաբար:

— Պարա՛ս խօսք.— հեղինեց եղբայրը:

— Ինչո՞ւ. դուն չուտով քառասուն տարեկան պիտի ըլլաս ու դեռ ամուրի ես. ասիկա «պարա՛ս խօսք» է:

— Իմ խնդիրս ուրիշ է.— սպտասխանեց բժիշկը քմծիծաղ:— Ես տղա եմ:

— Մի՛շտ նոյն երգը. է՛, ի՞նչ ընենք.— բացականչեց Վերժին զայրացկոտ:— Ես ալ աղջիկ եմ:

— Խնդիրն ալ ատիկա է.— հաստատեց եղբայրը յաղթական ժպիտը շրթունքին:— Ի՛նչ ընենք, սիրելի՛ս,

որ մարդիկ աւելի ուժով են փրթեր և դարերու ընթացքին իրենց համար աւելի ազատութիւններ են սեփականեր, քան կ'ընէ. մէկ-երկու դար վերջը եթէ ծնած ըլլայիր, դուցէ այն ատեն իրաւունք ունենայիր «ես ալ աղջիկ եմ» պրոքլամացիա արարելու. հիմա դեռ քիչ մը կանուխ է: Բայց այս փրկիստիպայութիւններէն դուրս, ըսէ՛, խնդրեմ, ինչո՞ւ պիտի չամուսնանաս, վարժուհի՛ մնալու համար: Է՛, միթէ աւելի լաւ չէ՞ ուրիշներու տղաքը կըրթկու տեղ, քու սեփական զաւակներդ դատարարակես:

Աղջիկը նախ քիչ մը մտածկոտ կանգ առաւ, վերջը արագ ու անփոյթ շեշտով մը վրա տաւ.

— Ձգէ, այդ հեռաւոր բաներուն խելքս չի հասնիր. թո՛ղ դա ասպաղային՝ ինչ որ դալու է: Իսկ հիմա ես պարա՛ս եմ ու չարժման մէջ ըլլալու, յուզման մէջ ըլլալու պահանջը ունիմ. ասիկա կը հասկնամս դուն, բը՛ժիշկ ես ո՛չ-բարով:

— Սակայն, աղւճիս, չի մոռնաս, որ վարժուհի դառնալը կարծածիդ պէս դիւրին բան չէ: Շէքսպիր ու Բայրոն կարդացած ըլլալը հերիք չէ, լուրջ ու մասնագիտական պատրաստութիւն կ'ուզէ:

— Գիտե՛մ.— սպտասխանեց աղջիկը յամառ շեշտով մը:— Կ'աշխատի՛մ:

— Կ'աշխատի՛ս. որո՞ւ համար. որպէսզի ամէն կողմէն քեզի դառնացընեն. չգիտես, որ հոս այդ արհեստը ամենէն արհամարուածներէն է:

— Արհամարած տգէտներու համար. իսկ մե՞նք, որ գիտենք թէ ի՛նչ մեծ ու բա՛րձր գործ է սերնդի հոգեկան զարգացմանը ինքզինքը նւիրելը...

— Է՛, այդ ամերիկուհիներուդ երգերը չառ սիրուն ես միայն Ամերիկայի համար. հոն միլիոններ կը ծախսւին ու ահագին կազմակերպութիւն ունի գործը. իսկ հո՞ս.

գիտե՞ս ի՞նչ անպիտան, անկարգ, այս ու այն էֆէնդիկի քէֆէն կախւած բան են թէ՛ կրթութիւնը, թէ՛ դպրոցները, թէ՛ սխառմը, թէ՛ ամառկանը, թէ՛ ծրագիրը. ամէ՛ն բան. և այդ քմահաճոյքի քաօսին մէջ դուռն կը կարծես գործ պիտի տեսնես:

— Իմ երթալիք դպրոցը այդ խառնակ տեսակէն չէ: Երիտասարդ, նոր և պատրաստուած մարդիկ են ամենքը, և պարոն Արշակի ալ մօտիկ ընկերները:

— Վա՛յ, ուրեմն պարոն Արշակի հետ արդէն կարգադրե՞ր ես գործը:

Աղջիկը նորէն շառագունեցաւ:

— Այո՛, անցեալ օր իրեն հետ խօսեցաւ այդ առթիւ:

— Ը՛հ, ը՛հ. — բայց բժիշկը գլուխը շարժելով:

— Բայց, խնդրե՛մ, մօրս բան մի՛ ըսեր. պիտի կարծէ թէ ինծի դրողը պարոն Արշակն է եղեր և խեղճ տղան մօրս բերանը կ'իյնայ:

— Խեղճ տղան. — ձայնը երկընցուց բժիշկը քրմծիծաղ: — Բայց ի՞նչ պիտի ըսես, եթէ չիտակը խօսելով ես ալ ալ այդ կարծիքի եմ:

— Դո՛ւն ալ: Սակայն գիտցա՛ժ եղիր, որ ամենէն առաջ ան եղաւ ինծի բացատրողը, թէ որքան դժւարութիւններ կան գործին մէջ և թէ ինչպէս դուռն, մայրս ու ամենքդ ինծի պիտի դիմադրէք. ան էր, որ ինծի խորհուրդ տաւ գործը լաւ կշռել, մտածել որ վերջը չի զղջամ:

— Կը նշանակէ, յիմար տղա չէ: Բայց և այնպէս ես համոզւած եմ, որ այս գործին դրդիչը ուղղակի կամ չեղակի ինքն է նորէն:

— Ինչպէ՞ս թէ. — հարցուց աղջիկը գրգռւած:

— Քեզի վերջին հարց մըն ալ. միայն չիտակ պատասխանէ՛. — ըսաւ բժիշկը շեշտ քրոջը աչքերուն մէջ նայելով: — Քեզի գէպի այդ դիտաւորութիւնդ քաշողը

ճշմարիտ որ վարժուհի ըլլալու ցանկութիւնն է, թէ՞...

— Թէ ի՞նչ. — հարցուց աղջիկը զգալով որ ամբողջ արիւնը դէմքը կը դարնէր:

Բժիշկը թեթեւ մը ժպտեցաւ ու անտարբեր եղանակով մը կցեց.

— Թէ՞... անյայտ, ո՛ր և է ուրիշ պատճառ: Բայց աղէ՛կ. վերջ տանք. ըրէ՛ ինչպէս որ սիրապէ կ'ուզէ. ես իմ ըսելիքս ըսի:

Ու ոտքի ելաւ երթալու:

Վերժին ալ վեր ցատկեց, փարեցաւ եղբօրը թեւը ու անոր աչքերուն մէջ նայելով՝ քծնանքով յարեց.

— Յակո՛ւբ, մայրիկին աղղէ՛, քու խօսքդ ուրիշ է. իզուր տեղը ինքըզինքը կը չարչարէ ու ինծի ալ: Հա՛, եղբայրս, խօսք տո՛ւր: Ես գիտեմ, որ ինքդ քու մէջդ համոզւած ես դիտաւորութեանս ազնիւ ըլլալուն. ինչո՞ւ ուրեմն աւելորդ տեղը ինծի կը տանջես. եղբայրս, անգին եղբայրս...

Բժիշկը նայեցաւ իր թեւին գալարած քրոջը դէմքին. այդ դէմքին վրա արտասովոր սիրուն արտայայտութիւն մը կար. յուզման ու ոգևորութեան հմայիչ արտայայտութիւնը:

— Աղէ՛կ, աղէ՛կ. — մրմնջեց չրթունքներուն մէջէն գրէթէ անգիտակցաբար. զգուշութեամբ թեւը քրոջը գրկէն ազատեց, առաւ կրկնոցը, դրաւ գլխարկը ու շտապ ելաւ փողոց:

Գլուխը կախած կ'երթար քրոջ արտայայտիչ դէմքը միշտ աչքերուն դիմաց. ու կը մտածէր, ահամայ ինքը՝ զինքը անոր հետ կը համեմատէր:

«Չէ՛. ժառանգական օրէնքը այս անգամ ալ չիտակ է. ան հայրս է ելեր, ես՝ մայրս». եզրակացուց վերջապէս, ու զարկաւ իր հիւանդներէն մէկուն դուռը:

Պատկերաներուն հայրը գաւառական առողջ դատողութեան տէր, գործունեա, ձեռներէյ մարդ մըն էր։ Փոքրէն սկսելով կարճ ատենւան մէջ յաջողած էր նիւթական կարողութիւն ու հասարակական գիրք ձեռք բերելու։

Ուսումէ զուրկ, բայց ուսման ուժը գնահատող՝ ուղած էր իր զաւակներուն «լաւ» կրթութիւն տա։

Երբ Յակոբ Քրանսական վարժարանի մը մէջ իր միջնակարգ կրթութիւնը աւարտեց, Պոլիս հայրը անմիջապէս ճամբեց Պարիզ բժշկութիւն սովորելու։

Ազատ, անխորձ, հարուստ, Պարիզի հոտանքին մէջ ինկած, ալ ի՛նչ քաջագործութիւններ ըսես չէին պատմեր ընկերակից ուսանողները անոր մասին։ Բայց ընդունակ սղա, յամենայն դէպս յաջողեցաւ չորս-հինգ տարի վերջը իր վկայականը ստանալու։ Սակայն փոխանակ տուն դառնալու՝ մտաւ հոն հիւանդանոց մը իրեն բժշկի օգնական։ Տարիքը լեցած, չըջապատին վարժւած, մեծ ու ազատ քաղաքի առաջին գլուխ պտտցնող հաճոյքներէն կշտացած և իր ուսուցչատեւ բժշկի ազդեցութեանը ենթակա՝ սկսաւ լուրջ աշխատանքի։ Հետեւանքը անհղաւ, որ երկու-երեք տարի աւելի ուշ, երբ Պոլիս վերադարձաւ, ո՛չ միայն իր գործին լաւ տեղեակ բժիշկ մըն էր, այլ և ընդհանրապէս լայն զարգացման տէր մարդ մը։

Ան գուցէ դեռ երկար Յրանսա մնար, եթէ հօր մահը ու ընտանեկան քանի մը կարգադրելու խնդիրներ իր դարձը չի հարկադրէին։

Պոլիս սկիզբը շատ խորթ թւեցաւ իրեն. ինքզինքը բոլորովին կտրւած կըզգար իր չըջապատողներէն. իր

սովորութիւններն ալ տարբեր էին, իր ապրելու, մտածելու, զգալու եղանակն ալ տարբեր. և ո՛րքան «ասիական» էր դեռ իր շուրջը պատող հասարակութիւնը։

Նախ տեսակ մը բարձրէն ու արհամարանքով սկսաւ նայիլ. վերջը խզճալ սկսաւ, երեսմի նոյն իսկ սկսաւ դալրոյթ տածել իր շարունակ լսած սղէտ ու ողբմելի հայեացքներուն դէմ, ապրելու այդ միակերպ ու չնչին եղանակին դէմ։ Բայց թոյլ բնավորութեան տէր ու իր հանգիստը չափազանց սիրող՝ մտքէն անդամ չանցուց այդ հասարակութեան բարձրացմանը համար բան մը ընելու։ Ծուռով ձեռք վերցուց և ընթերցումէ. բացի պարիզեան մէկ-երկու օրաթերթերէ, գրէթէ ոչինչ չէր կարդար։ Արդէն հեռոյհեռէ աճող փռաթիկը իր ամբողջ դրադումը կանամ էր. իսկ ազատ մնացած ժամանակը՝ բնականէն քիչ մը ծուլութիւն սիրող իր ջիղերուն համար՝ հազիւ հերիք էր հանդստանալու։ Երբ տունն էր, կը փուէր սովորաբար բաղկաթոռի մը գիրկը, ոտքերը կը դնէր դիմացի ակթովն ու կը թաղւէր իր ծխախոտի մուխին ու մտածումներուն մէջ։

Բժիշկի վերադարձին Վերթին տատերկու-տատերեք տարեկան աղջիկ էր։ Եւ հօրը մահէն իվեր քանի մը ամիս մայրը դադրեցուցեր էր աղջիկը դպրոց ղրկելէ, և նորէն ղրկելու ալ միտք չունէր, մինչ Վերթին կը ցանկար անպատճառ ամերիկեան գիրերօթիկ վարժարան մանէ, մասնավորապէս դրուած իր քանի մը նախկին ընկերուհիներէն, որոնք հիմա հոն էին արդէն և տուսպելի գոյներով կը նկարէին այդ կեանքը։ Մայրը սկիզբները ընդդիմացաւ. տունը մինակ էր մնալու. բայց վերջը ստիպեցաւ գիջկու անոր անվերջ լացերուն ու թախանձանքներուն, մանաւանդ, երբ Յակոբ ալ գալուն քրոջը կողմը անցաւ։

Վերժին շատ շուտով վարժըւեցաւ իր գիշերօթիկ նոր կեանքին :

Սեկացի ու համարձակ սկսաւ ամենուն ուշքը գրաւել դպրոցին մէջ . ընկերունիներուն մէջ կարգադրողի դերն էր իր վրան . ամեն աշակերտական ձեռնարկներուն մէջ միշտ կ'ամ պարագլուխներէն էր կ'ամ հնարիչը , որով և իր «միսս» ուսուցչունիներուն մշտական գլխու ցաւը . բայց և այնպէս բոլորն ալ կը համակրէին այդ աչքաբաց աղջիկը , որ իր աշխատութիւններուն մէջն ալ միշտ առաջիններէն իր :

Ինքը շատ լաւ կ'ըզգար իր դիրքը թէ՛ դէպի ընկերունիները , թէ՛ դէպի վարժունիները . և այդ գիտակցութիւնը իր ամբողջ վարմունքին վեհանձն հպարտութիւն մը դրոշմած էր , որ շատ կը վայելէր իր դէմքին :

«Հայ իշխանունի» . կը ժպտէր տեսչունիին իր սենեակին պատուանէն Վերժինը դիտելով , երբ ան վեցեակ մը ընկերունիներով չըջապատւած պարտէզը ածուններուն մէջ կը թափառէր , փեթըռտած ծաղիկ մը մատններուն մէջ խաղցնելով :

Տարիները կը սահէին աննկատելի կերպով . Վերժին ամեն շաբաթ իրիկուն , այլ և բոլոր տօներուն տուն կ'երթար գիշերը : Թէ՛ տունը և թէ՛ դպրոցը բաւական ազատ ժամանակ ունէր ընթերցանութեան , կը կարդար անյադ բոլոր ձեռքը ինկածը :

Բայց այդ ընթերցումը մասնաւոր ուժ և ուղղութիւն ըստացաւ , երբ Վերժինի աւարտելէն երկու տարիի չափ դպրոց եկաւ նոր ուսուցչունի մը՝ միսս Փեթըրս :

Գասնընկիւղի մօտիկ , նիհար , երկարահասակ , միշտ պարզ ու սեւեր հագած աղջիկ մըն էր , Ամերիկայէն դեռ նոր եկած , որուն պատմութեան ու գրականութեան դա-

սեր յանձնուեցան : Ամենքը իսկոյն սիրեցին ոգեւորւող , քնքուշ ու բոլորի հետ վերին աստիճանի պարզ ու ընկերաբար վարուող այդ նոր դէմքը : Նորեկը շատ շուտով ուշադրութիւն դարձուց և Վերժինի վրա , որ իր ընկերակիցներէն աչքի իյնալու չափ առաջ էր անցած : Վերժին իհարկէ իսկոյն նկատեց ու կրկնակի ջանքով աշխատեցաւ իր նոր համակրողը գոհացնելու . և հետեւանքը եղաւ , որ գրական ու պատմական խնդիրներով սկսաւ մասնաւորապէս հետաքրքրուիլ :

Վերժին շարունակ անոր խորհուրդին կը դիմէր , անոր գրքերէն կը խնդրէր կարդալու , իր մասնաւոր աշխատութիւնները կու տար անոր աչքէ անցնելու : Հետզհետէ աւելի շուտ-շուտ սկսաւ այցելել անոր սենեակը այս ու այն պատճառներով , և հետզհետէ այս այցելութիւնները աւելի ու աւելի երկար տեւել սկսան : Պարտէզը , դուրսը չըջապարտութիւններու ատեն աւելի յաճախ իրարու թեւ երեւիլ սկսան : Վերժին քիչ-քիչ բացեցաւ բոլորովին իր այդ հասուն ու բարի ընկերոջը , և այդ ընկեր-ուսուցիչը իր կողմէն բացեցաւ այդ թարմ ու խելացի աղջկան :

Միս Փեթըրս դժբաղդ մըն էր : Աղքատ հօր մը սերելին , մայրը մանկութենէ կորսնցուցած : Միջնակարգ ուսումովը չի բաւականանալով՝ աղջիկը անցած էր համալսարան , կէս մը հօրը և կէս մը իր սեփական աշխատութեան գնով : Ծածուկ զրկանքներու , լարւած աշխատանքի օրերն էին ատոնք , բայց անմասն օրեր : Նոյն համալսարանը հանդիպած էր ուսանողի մը և իսկոյն յարեւելին իրարու : Յաճախ տղան իրիկունները կու գար իր փոքրիկ սենեակը միասին կարդալու . կարդալ . ա՛ , այն գիշերները : Տղան կենդանաբան-ընտելու էր և մեծ վրաստահութիւն ունէր իր ապագային , և Փեթըրս ինչ ծա-

ծուկ և ամբշկոտ հպարտութեամբ մը կը մտածէր, որ օր մը ինքը պրոֆեսորի մը կինը դառնալու էր: Բայց ըստ լորը ցընդեցաւ: Մեծ ուկիճանտի հարաւային կողմնորուն վրա գիտական հետազոտութեան մը ատեն նշանածը մեռաւ դեղին սենդէ: Այլ ամէն ինչ սեւ էր Միսին. մեռաւ շուտով և հայրը: Երկար ատեն ըլլողովին բեկեւած էր իր վշտին մէջ. դպրոցի մը մէջ դասեր էր աւեր վրան, ու կերպ մը կ'ապրէր. իսկ ժամանակին հետ, երբ քիչ մը ուշքի եկաւ՝ մտածեց երեսնէ ուրիշ աշխարհ մը երթաւ: Այդ միջոցին էր, որ ամերիկեան ընկերութեան դիմել խորհուրդ տւին իր բարեկամները: Հեռաւոր Արեւելքի մէջ լոյս ու գիտութիւն տանելու, գտնէ քաղաքակրթութեան տարածմանը նըւիրելու գաղափարը սրտին մօտիկ եկաւ. և այդ նոր առաքելութեամբ ողելուրած՝ պայմանները կարգադրեց, առաւ իր երկու անտուկ զերքերը ու դէպի Պոլիս:

Տարի մը չանցած, Վերժին ու վարժուհին ալ իրարմէ անբաժան դարձան: Այդ շիւման և անոր առաջնորդութեամբ տարւած ընթերցանութեան ազդեցութեան տակ էր, որ Վերժին սկսաւ քննական աչքով նայիլ մեր կին հասարակութեան անդործ, ու կծկըծւած դրութեան վրա և որեւէ կերպով պէտքի դալու, ինքն ալ նպատակի մը ծառայելու ցանկութիւնը իր մէջը ծրեցաւ: Սկսաւ հպակական կեանքովը հետաքրքրուիլ. տունը կը հետեւէր հայերէն թերթերուն, հանրային հարցերուն, ուշադրութեամբ կը կարդար մեր նոր գրականութիւնը՝ շարունակ գիրքեր խնդրելով իր ծանօթ դպրոցական տղաներէ, որոնք աղջկան հաճոյանալու համար իրար գլուխ կը պտտէին: Աղջկան, որուն գեղեցկութիւնն ու հպարտութիւնը շատերու հայեացքը այրեր էր:

Աղջկան մէջն ալ սէրը արդէն շատունց սկսեր էր հա-

տունալ: Գիշերային դալտուկ, առանց պատճառի լացեր, զարնելու, սեղմելու, կտրելու յանկարծական բուռն թախեր, խենթ ու անդուռ ուրախութեան պոթիկումներ մէջէմէջ կը կրկնուէին պարբերաբար: Յաճախ իր այս կամ այն ընկերուհիին հետ ծառի մը տակ քաշւած կէս կարմրելով, կէս յանդուգն կը խօսէին «կեանքի գաղտնիքներուն», «սիրու յուզումներուն» վրա, կամ միասին աղաղաւ երազներ կը հիւսէին: Բայց և այնպէս շատ քիչ կարեւորութիւն կու տար ընդհանրապէս իր շուրջը դարձող երկտարրներուն. ա՛, որքան փոքր էին անոնք իր հոգիին համար: Ինքը իրէպ մը ունէր գլխուն մէջ. կորովի բնաւորութեան, կենդանի գործունէութեան, զարգացած, զըւարթ ու լուրջ երկտարրդի մը տիպաւրը. Միս ֆեթթըսի նկարած նշանածին եղբայրը:

Զգացումի ու մտքի այս կազմով՝ տանըրութ-տան-նըին տարեկան աղջիկ մը՝ Վերժին դպրոցը աւարտեց: Ճերմակ զգեստներուն մէջ ստացաւ վկայականը և իր ֆեթթըսին շուտ-շուտ այցելել խոստանալով՝ մօրն ու եղբօրը հետ հեռացաւ իր սիրած դպրոցին սեմէն:

Եւ ահա՛ ճիշտ տարի մըն է՝ տունն էր:

Սկիզբը շատ ծանր եղաւ դպրոցի աղմկոտ կեանքէն վերջը ընտանիքի այդ լուռ ու միայնակ անդորրութիւնը. միակերպ ու պարանայ: Բան մը ընելու պահանջը սատկացաւ, կը զայրանար մօրն ու եղբօրը դէմ, մանր ու անվերջ կռիւներ տան մէջ անպակաս էին, ինքն ալ չէր գիտեր խկապէս ինչո՞ւ. ա՛յնպէս, պարզապէս ձանձրոյթէն. սկսաւ չափազանց քմահաճ դառնալ ու դիւրագրգիռ: Զուր ինքզինքը կարդալու տւաւ, ժամանակ մըն ալ տարեցաւ երգեցողութեամբ. ամբողջ օրերով դաշնակին առջեւէն չէր հեռանար: Քանի մը անգամ, մասնաւորապէս Տիրանի հետ ծանօթանալէն վերջը, փոր-

ձեց նոյն իսկ գրելու, բան դուրս չեկաւ. անդիւրեմն թարգմանել ուզեց, Սքոթէն, անկէ ալ հաճոյք չառաւ. աւելի չարժո՛ւն, աւելի կենդանի՛, աւելի յափքոտակի՛չ զբաղմունքի՛մը կը տենչար: Իսկ Արչակին հանդիպելէն իվեր, ինքն ալ որոշ չէր գիտակցեր ինչպէս, այդ տենչը յանկարծ սուր ու վճռական շեշտ մը ստացաւ իր մէջը:

Ահա՛ այդ զրդրիչ ներքին խայթի եւ սղու խօսակցութիւններուն ու յօդաձի իրարու հիւսւած տալաւուրութիւններուն տալն էր, որ վերջապէս կանգ առաւ վարժուհի դառնալու եզրակացութեան վրա:

Մինչ նոր ծանօթներու յարաբերութիւնը արագ կերպով կ'աճէր:

Արչակի առաջին այցէն հազիւ երեք շաբաթ էր անցած, բայց այդ միջոցին արդէն անգամ մը քրոջը, անգամ մըն ալ Տիրանի հետ նորէն հղած էր Պլոտիկեաններուն. անոնք ալ քոյր ու եղբայր եկած էին Արչակեաց դէմ-այց. հեղ մը բոլորը միասին հանդիպելէն Տիրանի տունը, անգամ մըն ալ խմբովին դացեր էին Սան-Ստեֆանօյի ճամբուն վրա ինկած այդի մը զբօսներու. և զբօսնած էին հիանալի:

Երիտասարդներու այդ խմբունները միշտ ուրախ, պարզ ու աշխուժ շեշտ մը ունէր իր մէջը: Ամենքը կը խօսէին իրենց գլխուն փշածը, կը կատակէին, կը նըլաւգէին, քննադատելու կ'ենչէին. վէճ, երփ, աղմուկ:

Երկու աղջիկները սրտադին համակրանքով իրարու դէմ էին եկած:

«Ա՛, որչափ ուրախ եմ ձեզի հետ ծանօթանալու» . կ'ըսէր Վերթին երեխայի նման Մաննիկի հետ գրկուելով:

Իժիկը կէս-կատակ, կէս-լուրջ մէջէմէջ կը հեզնէր Արչակի ապագայով ոգեւորելը, անոր ձգտումներուն,

յոյսերուն թռիչքը, անոր խօսւածքին վստահութիւնը. կամ գեղարուեստական հարցի մը վրա վէճի կը բռնուէր Տիրանի հետ, որը զրդուկ չա՛տ կը սիրէր, և որուն սակայն սրտանց կը համակրէր: «Է՛, դեռ աղա է» . կ'ըսէր հօր մը ներողամիտ շեշտովը, երբ տունը խօսք դառնար անոր մասին:

Արչակի փոխադարձաբար կը յարձակէր բժիշկի աւելի կամ նըլաղ անտարբերութիւն բուրոյ հայեացքներուն վրա. ընկերական արդի կազմի կեղծիքներուն ու ձեւապաշտութեան վրա կը յարձակէր. կը դատապարտէր մեր հասարակական «ողորմելի» գործունէութիւնը և «կրէական» դանդաղկոտութիւնը, ինչպէս ինքը կ'ըսէր. և այս բոլորը թեթեւ հումորով մը համեմած, որ բժշկին շատ դուր կու գար:

— Զէ՛, մենք իրար հասկընանք պիտի. — կ'ըսէր ան մտերմօրէն Արչակի ուսը ծեծելով: — Միայն, բարեկամս, քիչ մը դեռ շատ ամէն բան պայծառ ու դիւրին տեսնող էք. և մէկ ալ ընկերական հարցերու վրա իզուր տեղը շատ սիրտ կը հասցընէք. ա՛յն տեսակ խնդիրներու, որոնք ո՛չ ձեր ձեռքէն, ո՛չ ալ ձեր կամքէն կախումն ունին, որոնք իրենց բնական ընթացքով առաջ պիտի երթան, ինչպէս որ մինչեւ հիմա առաջ են եկեր. Դոն-Քիխոտի: Եւ հոգմադացի վրա յարձակուելէն ի՛նչ կ'ենչէ. բայց ի հարկէ տարիքի խնդիր է:

— Սակայն, պարո՛ն բժիշկ, մի՞թէ կարող էք հերքել, որ մեր ընկերական զարգացումը մեր մտաւար զարգացման հետ ձեռք-ձեռքի կ'երթա, որ մեր բոլոր անդիտակից ու բնազդօրէն կատարած գործերը քիչ-քիչ գիտակցական գործունէութեան կը վերածւին. մի՞թէ գիտակցական, գիտած-դատած գործը անդիտակցի զարգացած վիճակը չէ. և բնական զարգացման ընթացքը մի՞թէ աս չէ՛:

— Ի հարկէ, որ այդ խօսքերը շատ սիրուն են, ինչ
ըսել կ'ուզէ :

Եւ Արշակ աւելի կը տաքնար :

Վերժին ուշադիր կը հետեւէր վէճերուն . և ինքը՝
մասնակից կամ ոչ՝ միշտ Արշակի կողմն էր : Իրեն այն-
պէս կը թւէր, որ տղան կը պատասխանէր ան, ինչ ինքը
պատասխանել կ'ուզէր, միայն աւելի սուր, աւելի որոշ
տերմիններով : Տղու կարծիքները իր սրտին անչափ մօ-
տիկ էին . կարծես այդ բոլորը նոյն կերպով ինքը մտա-
ծած էր, գուցէ քիչ մը աւելի մութ ու ամպոտ :

Եւ տղան ի հարկէ այդ ամենը կը նկատէր՝ զգուշ
զգացումի մը անուշ ջերմութեան մէջէն :

Մէկ-երկու անգամ պահ մը առանձին էին մնացեր
ինքն ու աղջիկը : Եւ այդ վայրկեաններուն պահանջ մը
կը թառէր անոնց վրա՝ աւելի մտերմօրէն, աւելի սրտա-
կից միմեանց հետ խօսելու :

— Ա՛, եթէ գիտնաք ո՛րչափ կը ցանկայի՝ անգամ
մը ձեզի հետ նորէն երկար-բարակ խօսակցէինք առան-
ձին .— բացականէց Վերժին այդ տեսակ ակընթարթի մը
մէջ՝ իր զգացումները զսպելու անկարող . և այնպիսի
բնական ու միամիտ պարզութիւն մը կար իր ձայնին
մէջ, որ Արշակ հաճոյքէն սարսուաց :

— Իսկ ես գուցէ ձեզմէ՛ աւելի :

— Այն ատեն իրիկուն մը մեղի եկէք միմեան .— վրա
բերաւ աղջիկը վճռաբար :— Մթնեկն մէկ-երկու ժամ
առաջ, եղբայրս միշտ տունը չէ՝ այդ միջոցին, իսկ մայրս
զբաղւած :

Եւ յանկարծ իր այդ սրտէն բղխած խօսքերուն նոր
անդրադառնալով՝ կարմրեցաւ, հայեացքը գետին ձգեց,
ու չըջնչելով աւելցուց .

— Ո՞վ գիտէ՝ հիմա ի՞նչ պիտի մտածէք իմ մասին :

— Ինչ ալ որ մտածեմ, օրիորդ, վստահ եղէք, որ
զլիտու մէջի ամենէն գեղեցիկ մտածումները պիտի ըլլա
ստիկա :

է

Կիրակի էր :

Ճաշէն վերջը ամբողջ խումբը ժողովուած էր Արշա-
կինց տունը :

Թէեւ սեպտեմբերի կէսերը, բայց ճշող տաք մըն
էր . և ամենքն ալ հիւրասենեակին մէջ ցրւած ինկեր էին
մեղկօրէն ախոռներուն վրա :

Ու խօսակցութիւնը կը սայթաքէր :

Անիկուն մը աղջիկները իրարու քով նստած՝ գրքի մը
մասին կը խօսէին, երբ Վերժին յանկարծ Տիրանին դար-
ձաւ, որ իր դէմը դաշնամուրին յենած կը լսէր :

— Հապա՛, պարոն բանաստեղծ, կրնա՞ք երեւա-
կացեր, թէ այս առտու ի՞նչ կը կարդայի :

— Քնարակահա՛ն է, վիպակահա՛ն, թէ՞ . . .

— Ո՛չ ան, ո՛չ միւսը . է՛, դժւար թէ գտնէք . Կան-
տի հոգեբանական մէկ գործը . հապա՛ :

Ու ժպտեցաւ :

Արշակ, որ քիչ մը անդին սոփային մէջ փուլած՝
լուռ կը մտածէր, աշխուժ շարժումով մը օրիորդին
դարձաւ .

— Կա՞նտ . . .

— Այո՛, եղբորս պահարանը եղած գրքերուն մէջ
հանդիպեցաւ այսօր . մարդ ամեն կողմ շարունակ այդ
անուններուն կը հանդիպի, անգամ մը ուղեցի տեսնեմ՝
ի՞նչ բան է :

— Կա՞նտ .— կրկնեց Արշակ կարծես իր մտածում-

հերոսն մէջէն: Եւ խաղոյն զայրացկոտ հրամայական շեշտով մը աւելցուց.

— Անդին հետեցէք այդ գիրքը, օրիմ'րդ. մեղք է ճշմարիտ թէ՛ ձեր ժամանակը, թէ՛ ձեր գլուխը, և թէ՛...

— Արշակ, Արշակ...— Ընդհատեց Մաննիկ եղբորը թափը յանդիմանական եղանակով մը:

Իսկ Տիրան նորէն անախորժ զգացում մը ունեցաւ ընկերոջը այդ սանձարձակ թոնէն:

— Ներեցէ՛ք խնժի, օրիմ'րդ. — կցեց Արշակ աւելի հանդարտ ձայնով:— Բայց որ կ'ուզէք Կանա կարգա՛ք. բարի անորժանկ:

— Ծշմարիտ չեմ հասկընար, դուք ալ ճիշտ եղբայրս դարձաք. ի՞նչ որ ուրիշները գովեն՝ անոր համար արժէք չունի, ի՞նչ որ ուրիշները բանի տեղ չեն դնել՝ ան ամենէն աւելի կարեւորութիւն կու տա:

— Ծնորակալութիւնս վկայականիդ փոխարէն. — ըսաւ բժիշկը քրոջը խոնարհութիւն մը ընկելով:

— Եթէ ձեր եղբոր ու իմ մէջ նմանութիւն ըլլոր, անոր գրքերուն մէջ Կանառը չէիք դանել. — պատասխանեց Արշակ կարուկ:

Բժիշկը նախ բարձրաձայն սկսաւ խնդալ ու վերջը աւելցուց.

— Բարեկամս, մեղադրելէ առաջ դատապարտեալը կը լսեն: Նա՛, անշուշտ գիտէք, որ ուսանողութեան ժամանակ չըջան մը կա, երբ մարդ գիրք դնելու հիւանդութենէն կը բռնուի: Աժան էր ու շատ ալ փառաւոր կազմ ունէր, ըսի՛ դրադարանի դարդ կ'ըլլա:

— Ը՛հմ. այդ ձեր ճաշակին պատիւ կը բերէ. — ըսաւ Տիրան երկմիտ կերպով:

— Սակայն չէ՞ որ ամենքը կը կրկնեն, թէ աշխարհքի ամենանշանաւոր փիլիսոփաներէն է. — առարկեց աղ-

ջիկը վարանտ: — Ի՞նչպէս կարելի է այդպէս արհամարանքով վերաբերել:

— Արհամարա՞նք. որո՞ւ դէմ. — բացականչեց Արշակ: — Ես քաղաքակրթութեան զարգացմանը նպաստող ամենաչնչին ուժն անդամ արհամարելու անընդունակ եմ. ո՛ւր մնաց Կանաի պէս հակապական ուղեղ մը:

— Ուրե՛մն...

— Ուրե՛մն... երկու բաներ իրարմէ՛ զանազանելու էք: Մի՞թէ հար է տարակուսիլ, որ Կանա ու իր հետն ալ բոլոր նախորդ շրջաններու մտածողները աճողին աշխատանք ու զարկ են տւած գիտութիւններու նորագոյն դարգացմանը: Բայց միեւնոյն ժամանակ, իմ համոզումովս, պարզ ժամալաճառութիւն է հիմա անոնցմէ մէկը բանալ ու կարդալ ուղեկը, ի հարկէ բացի մասնագէտներէն. կ'ուզէ ան Շտայնհաուէր կոչելի, կ'ուզէ Լիտրէ, Բէն, Հեյքարդ, Սպինոզա, վերջապէս յիշեցէ՛ք որչափ որ կշիռքով ծանր անուններ կան ձեր մտքին մէջ:

— Բայց «խնչուն» դեռ չըսիք. — նկատեց Վերժին:

— Որովհետեւ... որովհետեւ Նաորէդդին-Հոճայի այժեղջիւրին պատմութիւնը երեւի լսած էք:

— Այդ որովհետեւիդ խօսք չի կա. — ծիծաղեցաւ Մաննիկ:

— Երբ իր բարեկամները կ'ստիպէին Հոճան, որ այժեղջիւր ուտէ, մերժեց, առարկելով թէ կաթիլ մը մեղքի համար չի կրնար դէպ մը փայտ ծամել:

— Ը՛հը. — գլուխը շարժեց բժիշկը ժպտուն:

— Այդպէս ալ հիմա. անցած պատմական շրջաններու ուսումնասիրութիւններուն մեծագոյն մասը կա՛մ սխալ է, կա՛մ ծուռ, կա՛մ ծանր. և այդ դէպը մենք հիմա տարիներով ծամծմենք պիտի մէջէն սո՛ւր նկատողութիւն մը, ճիշտ բացատրութիւն մը, գրաւիչ երես

մը , վերջապէս կաթիլ մը մեղր ծծելու համար . արժէ :

— Ուրեմն այդ բոլորը ապարդիւն անդի՞ն նետներ .
— հարցուց Տիրան անդամադրելի առարկութիւն մը բնու-
ղի հեղինակաւոր թոնով :

— Ինչո՞ւ , սիրելիս , դարերու այդ երկերուն մէջ ինչ
որ ճիշտ է և ստուգւած արդէն առնուած է մեր արդի ժա-
մանակակից գիտութեան մէջ : Ի՞նչ են մեր գիտութիւն-
ները , ըսէ՞ խնդրեմ . նախորդ սերունդներու աշխատու-
թեան պիտանի՞ մասին և մեր նո՞ր հետազոտութիւննե-
րուն սխտեմի՞ ենթարկւած գումարը . չէ :

— Նոր գիտութիւնները իրենց կարգին : Միայն ին-
չո՞ւ կը հակառակիս , որ անցած խոշոր փիլիսոփաներուն
մօտէն ծանօթանանք . — առարկեց Տիրան՝ ընկերոջը ար-
շաւանքին դէմ կերպ մը աղջիկը սլաշտպանած ըլլալու հա-
մար , քան վիճելու տրամադիր :

— Բայց գիտե՞ս , որչափ ժամանակ ու աշխատանք
է հարկաւոր մինչեւ որ մարդ արդի գիտութիւններու
իրարու հիւսւած ու տարածւած ցանցին զոնէ ամենաէա-
կան օղակները հիմնապէս ու լուրջ ուսումնասիրել կա-
րողանա . բնութեան , կեանքի՞ ու մարդկային գործու-
նէութիւններուն վրա ժամանակակից գիտական ազատ
հայեացք կազմելու կարող ըլլա : — Պատասխանեց Արշակ
ծանր ու հատիկ-հատիկ . և յանկարծ արագ վրա տըւաւ .

— Ժամանակ չի կա հոգիս , ժամանակ չի կա . խնդիրն
ալ արդէն ատիկա է , բայց ո՞վ է հարցնողը . դարացական
ամբողջ տարիները լեցուցեր են բացարձակապէս անպէ՛տ
գրադարներով , կրօններով , քերականութիւններով . ամէն
կողմ տա՛ւ , թի՛ւ , անո՛ւն ու անցեալի հեքիաթներ . իսկ
բնութիւնը , իսկ մեր ընկերական կեանքը , իսկ ներկա՞ն :

Ու տաքցած ցատկեց ոտքի :

Վերժին ինքն ալ բնազդական շարժում ըրաւ , առանց
աչքերը տղու դէմքէն բաժնելու :

— Է՛ , կը չափազանցես . — ըսաւ Տիրան պաղ : —
Միթէ՞ դպրոցներու մէջ գիտութիւն , գրականութիւն
չի կա :

— Գիտե՛մ , գիտե՛մ այդ կարկտան , թափթըփո՛ւկ
տեղեկութիւնները : Եւ ահա՛ այդ ողորմելի «միջնակարգ»
ըսւած կրթութեան պաշարով երիտասարդութիւնը կ'սկսի
«խոշոր փիլիսոփաներուն մօտէն ծանօթանալու» . և հե-
տեւա՛նքը . հետեւանքը ա՛ն , որ ամէն կարգի սխալ ու
ճիշտ գիտողութիւններ , մեռած ու հոգեւարք դատու-
թիւններ խուռն հոսանքով կը խուժեն իր ուղե-
դէն ներս՝ ինքը մաղկ չի կրնար , ու գաղափարնե-
րուն մէջ կ'առաջանա բարեկրօնեան խառնաշփոթութիւն
մը . և մինչդեռ մէկ կողմէն իր մեծամտութիւնը կ'աճի ,
միւս կողմէն խկապէս կը խմորւի այն խմաստակը ,
որոնցմով կը վրիստան բոլոր արդեւուն հասարակու-
թիւնները :

Ու արագ խօսելէն շնչատ , խոր շունչ մը առաւ :

— Քիչ մը հանգիստ խօսեցէ՛ք . — չընչեց Վերժին՝
հոգածու ու յափշտակւած շեշտով մը :

Տիրան , որ աղջկան ո՛չ մէկ շարժումը աչքէն չէր
փախցըներ , ախմա չրթունքը խածաւ ու կրծքին տակ
սուր խայթի մը վերստին ծակելը դգաց :

Մինչ ընկերը ոգեւորւած ու տեսակ մը հեգնոտ
ձայնով կը շարունակէր .

— Իսկ մեր ժողովրդին մէջ , նոյն իսկ «բարձրա-
գոյն զարգացման տէր» համարւողներէն չա՛տ շատերը
այդ տեսակ դէմքեր են գրեթէ . և այս «գրեթէն» չի-
տակը աւելի քաղաքավարութեան համար է , որ կ'ընեմ :
Բաւական է հետեւիլ լրագիրներու դատարկ տակառի
պէս դղրդող , անբովանդակ ու մեծախօս առաջնորդո-
ւներուն , կամ վերացական-փիլիսոփայական դատողու-
թիւններով շարւած պոռոտ յօդւածներուն : Իրա՛ւ է ,

որ բերանդ բանաս խոյն խոչոր անուն մը կը ձեռնն
դունչիդ, բայց մարդ բնաւ դժւարութիւն չունի ապա-
ցուցանելու համար, որ այդ խոչոր-խոչոր անուններով
բնաւաւորւած դուինները ո՛չ ինքըզինքնին կը հասկընան,
ո՛չ իրենց շուրջը. ո՛չ ալ նոյն իսկ իրենց Գոտերն ու Կա-
նտերը:

Ու նորէն չունչ առաւ:

Դէմքը թեթեւ մը չիկներ էր ու աչքերը կը ցո-
լային:

— Ժամանակ է, ժամանակ հին գրքերը ծաղկելու ու
մասնագէտներու գործին մէջ քիթ չի խոթելու, իսկ ընդ-
հանուր զարգացման համար միայն ու միայն ժամանա-
կակից գիտութիւնները. չէ՞, օրբորդ:

— Աղէ՛կ, հանգստացէ՛ք. — ըսաւ աղջիկը աշխուժ
չարժուումը մը ոտքի եկնելով: — Ձեզի կը խոտանամ ալ
ձեռքս չառնեմ եղբորս Կանտը. դո՞հ էք:

— Ոչ ալ Կանտի եղբայրները. պահանջեց տղան:

— Ո՛չ ալ Կանտի եղբայրները. հանգստացա՛ք. —
ժպտեցաւ Վերթին՝ խանդակաթ աչքերով տղու դէմքին
փարած:

Բժիշկի գէթ այտին իր սովորական անխոյժ ու թու-
մած ժպտը խաղաց:

Մինչ Տիրան դաշնամուրի անկիւնը սեղմւած՝ իր
գլխուն մէջ յորձանք առող զգացումներուն տէր մնալու
կը ջանար: Սակայն զգալով որ երկար ինքըզինքն կա-
ռաւարելու անկարող պիտի ըլլա, քիչ մը վերջը յարմար
վայրիկանի մը յանկարծ ժամացոյցը նայեցաւ, ու շտա-
պով ցատկեց ոտքի:

— Սակայն ես բոլորովին մոռցա, որ այսօր տունը
մարդու խօսք եմ աւած: Ներեցէ՛ք ինծի. ցաւաւթիւն:

Ու սկսաւ շտապ ներկա եղողներու ձեռքը թոթել:

— Ո՛վ է որ. եթէ ծանօթ է՝ մանչը դրկենք՝ ըսնը

թող հոս գա. — կ'ըսէր Մաննիկ տղու այդ անսովոր մեկ-
նումէն դժգոհ:

— Ախ, ո՛չ, խնդրեմ. մէկ երկու մանր գործեր ու-
նիմ կարգադրելու:

— Է՛, ի՞նչ գործի ատեն է հիմա. — նկատեց Արչակ
անտարբեր ու դարձաւ բժշկին, որ իրեն բան մը կը
հարցնէր:

Եւ Տիրան սանդուղներէն իջնելու ատեն լսեց վերէն
բժիշկի, Արչակի ու Վերթինի իրարու հիւսւած ձայները,
որոնք խնդրի մը վրա նորէն տաք-տաք կը խօսէին: Իր
հեռանայուն կարեւորութիւն անգամ առող չի կար, միայն
ընկերոջը քոյրն էր, որ մինչեւ տան դուռը անոր ընկե-
րացաւ:

Տիրան երբ փողոցը ինքըզինքնը առանձին զգաց՝
ազատ չունչ մը առաւ:

Արդէն քանի մը ատենէ իվեր ան սկսեր էր նկա-
տել, որ այդ խմբումները հեռոջեմէ ճնշող տալաւորու-
թիւն կ'ընէին իր վրան, մասնաւոր վերջին երկու ան-
գամները: Թէեւ ինքն ալ, ի հարկէ, մասնակից վէճե-
րուն, երաժշտութեան ու աղմուկին՝ ընդհանուր հոսան-
քով կ'երթար, սակայն ներքուստ, ըսես, որդ մը սպրդեր
էր կուրծքը ու գաղտուկ կը կըրծէր:

Վերթին հիմա աւելի լուրջ ու մտածկոտ կը թըւէր
իր աչքին, տեսակ մը կեղրոնացած. իր հայեացքէն չէր
վրիպեր անոր Արչակին ուղղած փոքրիկ ժպիտ մը, նայ-
ւածք մը, չարժում մը. ինքնին այնքան չնչին ու բնա-
կան արտայայտութեան ձեւեր, որ ուրիշ ժամանակ բնաւ
ուշք պիտի չդարձնէր, հիմա՛ ինքն ալ չէր հասկընար
ինչու՝ իր աչքին կարեւորութիւն կ'ըստանային. պարտապ
տեղը զըւարթմանալու, կատակելու, կարեւորութիւն չի
տալու կը ճգնէր. իզո՛ւր. ընկերոջն ու աղջկան ներկա-

յութենէն միշտ ներքին ճմուռմով մը ու զսպւած անհանգստութեամբ մը կը հեռանար :

«Սակայն ծիծաղելի է ճշմարտ. կը նախանձիմ. և ուրիշ. Արշակէն» . մտածեց անգամ մը որոշ կերպով, երբ գլուխը կախ տուն կը վերադառնար :

«Ապուշ» . աւելցուց իսկոյն :

Եւ այս փոքրիկ մենախօսութիւնը ծիծաղով մը վերջակէտեց՝ ամեն տեսակ «յիմար մտքեր» գլխէն դուրս վանելով : Բայց և այնպէս այդ բոլորէն վերջն ալ կրկին տարտամ, խայթող զգացում մը կը խլրտէր իր ուղեղին ծալքերուն մէջ :

Եւ հեղ մը յանկարծ մտքէն անցաւ, թէ ինչ լաւ կ'ըլլար եթէ Արշակ չուտով նորէն իր համալսարանը վերադառնար : Բայց կայծի մը պէս իր մոտածումներուն մէջէն չողացող այդ դադափարը սաստիկ զարկաւ ինքնապարտութեանը :

«Ուրեմն ես ոչի՞նչ չեմ արժեք իմ ներքին ու արտաքին յատկութիւններովս . — մտածեց :— Ե՛ս, որ այնչափ հպարտ եմ աղջկան առջեւ ինքրզլինքիս վրա, մինչդեռ այսպէս դիւրին է եղեր ինծի մէկ կողմ հրելը երկրորդի մը ներկայութեան, այն աստիճան, որ ընկերոջս անմիջական մեկնումը կը ցանկամ դիրքս պահել կարողանալու համար. դիրքս, ուրիշներու հեռանալէն ինծի բաց մնացած դիրքս. ա՛յ, ի՛նչ գծուծ . . . » :

Աղջկան զգացումներու մասին վերջնապէս որոշ բան մը գիտնալը իրեն պահանջ դարձաւ :

Եւ ահա՛ Կանտի տեսարանը :

Տիրան շտապեց տուն, մտաւ շխտակ փարտեղ, ու անկիւն մը թուփի մը տակ վար լնկաւ :

Ի՞նչ կը մտածէր :

Աչքերը անթարթ ծառերու կանանչին յառած, ու-

տերուն ցանցին մէջէն կը դիտէր ընկերոջը խօսածքը, թո՛նը, աղջկան յափքտակւած դիմադէերը, անոր դէպի տղան ձգտող բնազդական շարժումները, այլապէս, խնամքը, քնքշութիւնը :

Այսքանը ա՛լ իրեն պարզ էր, որ ընկերը սկսած էր Վերժինի վրա ազդելու, շրացնելու : Եւ դարձանալու ի՞նչ կար. Եւրոպայէն նոր եկած, ուսանողի անունով, ազատախօս, տաքարիւն, խոշոր-խոշոր փրփուղ :

Տիրան ի հարկէ վայրկեան մը անգամ տարակուսիչ չէր ուղեր, որ ընկերը այդպէս ոգեւորողը անոր սեփական դադափարներն էին, սեփական հայեացքները և որ այդ միջոցին դիմացինի Վերժին, Մաննիկ կամ մէկ ուրիշը բլալը կատարելապէս միեւնոյնն էր անոր համար : Բայց և այնպէս չէ՞ որ աղջիկը իր կողմէն կարող էր այդ բոլորին այլ կերպ մեկնութիւն տալ :

Ո՛չ, ինքը այլ եւս չէր կրնար այսօրեան նման տեսարաններու հանդէպ գանձել. պէտք էր ընկերը զգուշացնել և վճռեց իր զգացումներու մասին բան մը ակնարկէ Արշակին :

Բայց ի՛նչ և ի՛նչպէս : Ըսէ՞, որ այդ աղջկան հետ մի՛ խօսիր, մի՛ խնդար, որովհետեւ ինքը կը նախանձի. ակնարկէ թէ հեռու կեցիր, մի՛ գրաւեր աղջիկը, որովհետեւ ինքը գրաւել կ'ուզէ. կարճ խօսքով մուրա՛ւ . . .

Ա՛յ, երբէ՛ք :

Եւ Տիրան նոյն իսկ այդ տեսակ միտք մը գլխէն անցած բլալուն զայրացած՝ ուժգին շարժումով մը դարձաւ կոնակին վրա, գլուխը ձգեց խոտերուն մէջ, ու նայւածքը բեւեռեց երկրնքի կապոյտ մէկ ծրէկին, որ կանաններու լոյսով ողողուն շրջանակի մը մէջէն իր աչքերուն դէմ կը մերկանար :

Տխուր, դժգոհ ու մտաղբի :

Ը

Յաջորդ օրերը Տիրան սկսաւ քիչ մը ա՛յլ կերպ դատել :

«Է՛, ի՞նչ ընենք — կ'ըսէր — միթէ քիչե՛ր կան, որ մեզի կը գրաւեն իրենց այս կամ այն յատկութեամբը. առի՛կ ի՞նչ կ'ենէ : Միթէ չի կա՞ն կանացի դէմքեր, որոնք այս վայրկեանիս կարող են ինծի ահագին սքանչալցում պատճառեն իրենց որ եւ է առաւելութեամբը . ի՞նչ մնաս : Չէ՛, երևի չափազանց խանդոտ եմ. ատիկա արդէն յիմար բան է» :

Ու ինքըզինքը դրադման տալ կ'ուզէր :

Վէպի ու պատկերներու քանի մը նիւթեր ունէր գլխուն մէջ, որ սէտք էր կարգի բերել : Զո՛ւր քանի մը անգամ նստեցաւ փորձեց . ուղածին պէս կեղծոնանալ չէր կրնար, տեսակ մը ցրւածութիւն կար վրան ու ծուլութիւն :

Այսօր նորէն ամբողջ օրը տունն էր եղած :

Քիչ մը կարգացեր էր, աւելի թղթատուր, քիչ մը իր հին տետրակները աչքէ անցուցեր, և երեկոյեան դէմ ձանձրացած նստեր էր պատշգամբ ու ծովը կը դիտէր, երբ հեռո՛ւն Մարմարայէն Ոսիոր մանող շողենաւի մը ուժասպառ մարդու մը ցաւատանջ ճիւղ յիշեցնող՝ սուր սողը յանկարծ ոտանաւորի մը գաղափարը ծնեցուց անոր ուղեզին մէջ :

Մտաւ սենեակ, անցաւ դրասեղանին առջեւը, քաշեց երես մը թուղթ ու սկսաւ գրել : Սակայն հազիւ հինգ-վեց տող, որ կանգ առաւ . յանգերը չէին ուզեր հնազանդիլ :

Սրմուկը կրթընցուց սեղանին, գրչին կոթը բերանը, ցրւած, պատուհանէն դուրս կը նայէր ոտանաւորին

նիւթն ալ, դրածն ալ, ինքըզինքն ալ բողբոլին մոռցած :

Երկար նստած էր այդպէս անշարժ, առանց որոշ բան մը մտածելու, երբ նախանձեակը ոտքի ձայներ լսեցան և վրա՛ ըրած դուռը կռնակի վրա բացեցաւ :

— Վա՛յ, վախնամ ճանճդ եկեր է . ուրեմն ցատու-թի՛ւն . — բացականչեց Արշակ սեմէն ու ետ դառնալու շարժում մը ըրաւ :

— Եկո՛ւր, եկո՛ւր . — պոռաց Տիրան ոտքի ցատկելով :

— Բայց խանդարեմ պիտի :

— Է՛, ո՛չ . փորձեցի գրեմ՝ բան դուրս չեկաւ : Ներս մտի՛ր, աղէ՛կ որ եկար, այսօր ամբողջ օրը պարապ էի :

— Աւելի՛ լաւ . «պարապութիւն է մայր բանասեղծութեան» . չէ՞ :

— Մա՛յրը . ո՛չ : Գուցէ ծծմայրը :

— Թող ըլլա ծծմայրը : Գրածդ ի՞նչ է . ըսած վէ՛պդ . դեռ չեի եցա՛ւ :

— Ա՛խ, ո՛չ . է՛, լիակեր եմ . ո՛չ մէկ բանի տրամադրութիւն չունիմ :

— Ես ալ ճիշտ քեզի պէս. տեսակ մը ցրւած եմ, աշխատելու տրամադրութիւնս կորած, բայց թուլցած չեմ : Այսօր ամբողջ օրը ոտքի վրա էի . եղա դպրոցը, խումբադրատունը, Ղալաթիա ընկերներէս մէկ-երկուքի քովը : Տեսակ մը շարժելու, տպաւորութիւններ կրելու պատկիւր կա մէջս . մէջս բան մը կարծես կ'եռա ու ելա քեզի եկա :

— Շա՛տ աղէկ ըրիր :

— Գիտե՛ս, Տիրան, Վերթինը կ'ուզէ վարժունի դառնալ :

Տիրան ցընցընեցաւ ընկերոջը բերնէն այդպէս յանկարծ առանց կապի այդ անակընկալ լուրը առնելով, սակայն ինքըզինքը ժողեց .

պ

— Մի՞թէ. բայց ո՞ւրի՞նչ ուր. ո՞վ ըսաւ :

— Է՛, հին պատմութիւն է. ասկէ մէկ-երկու շաբաթ առաջ ինքն էր յայտնեալ ինծի, բայց ես քեզի ոչինչ չըսի. նախ խնդրած էր, որ առայժմ ո՛չ ոքի չի յայտնեմ, միւս կողմէն ալ կարծես տեսակ մը հաճոյք կ'ըզգամ իմ ու այդ աղջկան մէջ գաղտնիք մը ըլլալու գիտակցութենէն: Սակայն այսօր անսովոր հոգեկան վիճակ մը կա վրաս. սոսկալի պահանջ մը ունիմ ըսելու, խօսելու, պատմելու, մէջս եղածը արտայայտելու: Ի՞նչ կ'ըսես, Տիրան. գիտե՞ս, այդ աղջիկը հաղապարհաբար դէմք մըն է մեր հասարակութեան մէջ, հիանալի ուժ մը, ահագին գործ կ'ընա տեսներ: Գուցարծիքդ ի՞նչ է:

Տիրան, որ այս խոստովանանքի միջոցին քանի մը անգամ դոյն առեր ու տւեր էր, ինքն ալ զարմացաւ իր վրաս, երբ Արշակի հարցին արտաքուստ կատարեալ անտարբեր թոնով մը պատասխանեց.

— Նորութիւն չէ. աղջիկը քեզի ներկայացուցած օրս ըսի արդէն: Միայն անկեղծ խօսելով՝ բնաւ չէի ցանկար, որ վարժուհի դառնար. վարժուհի ըլլալը այդ աղջկան գործը չէ. ո՛չ իր կազմը, ո՛չ պատրաստութիւնը:

— Ինչո՞ւ համար չէ. մի՞թէ հոս եղող վարժուհիներէն նաեւ պատրաստութիւն ունի. և վերջապէս կը վարժուի. ո՛չ մէկ գործ մէկէնիմէկ չըլլար: Սակայն այս բոլորը մէկ կողմ, քեզի ո՞վ ըսաւ, թէ Վերծինը հիմա վարժուհի դարձաւ:

— Չէ՞ որ քիչ մը առաջ դուն աւետեցիր այնպէս ոգեւորւած. — պատասխանեց Տիրան վատ ծածկւած երգիծանքով մը:

— «Կ'ուզէ ըլլալ». ո՛չ թէ «եղաւ»: Ինծի ոգեւորողը անոր վարժուհի դառնալը չէ, այլ իր ցանկութիւնը անկախութիւն ձեռք բերելու, ինքը իր գործը ունենալու,

հասարակութեան մէջ որոշ դեր մը խաղալու: Ինծի ամենէն աւելի գրաւողը իր օրիփնալութիւնն է, իր տարբերութիւնը ուրիշներէն. որ ինքն ալ նոյն շարունակ աղջիկներէն մէկը չէ, որոնցմով լեցուն է մեր շուրջը. որ ինքը իր մտածումները, իր համոզումները, իր անուշ-նեղներն ու ձգտումներն ունի. և որ ամենաշակաման է՝ իր ձգտումներուն համեմատ գործել կ'ուզէ նոյն իսկ իր շրջապատի, իր ընտանիքի դրած արգելքներուն հակառակ:

Վայրկեան մը լռեց, սենեակի երկայնքով անգամ մը գնաց եկաւ, ու ընկերոջը դէմը կենալով՝ տաք-տաք շարունակեց.

— Ի՞նչ ընենք, սիրելիս, մեր արդի հասարակական պայմանները այնպէս են, որ աղջիկ մը երբ քիչ-շատ ընկերական դեր մը խաղալու ձգտի՝ իր առաջին միտքը վարժուհի դառնալը կ'ըլլա: Հոս ինծի համար նշանակութիւն ունեցողը գործունէութեան մը ձգտումն է ու ինքը իր տէրը դառնալու ջանքերը: Ճենապակի ծաղկամանի մը պէս տան մէկ անկիւնը անպէտք նստած ամուսնի չապստել, այլ գործ մը տեսնել. ահա՛ կ'նոջ ճշմարիտ ազատագրութիւնը: Իսկ թէ վարժուհի սլիտի դառնա, բժիշկ, գործակատար, արհեստաւոր, թէ նկարիչ, ատիկա արդէն երկրորդական հարց է. դեռ ժամանակ ունինք ատոր մասին մտածելու. կախաւ է իր մասնաւոր ընդունակութիւններէն ու հակումէն. իսկ ե՛ս, եթէ չխոտկը կ'ուզես, ամենէն առաջ ուրիշ բան կը ցանկայի:

— Ի՞նչ:

— Որ նախ գիտական լուրջ ու լայն դարգացում տտանար. ինծի համար իսկական գործունէութեան և իսկական յաջողութեան միակ հիմքը:

— Ինչպէս կ'երեւա, այդ աղջկան գործը բոլորովին

սրտիդ. ևս առեր. — Ընդամիջեց Տիրան ձայնով մը, ուր բաց վերքին վրա չօչափում մը կրած հիւանդին շնչար կար ու հեղնութեան մը թափթփուկը :

— Ես քեզմէ գաղանքիք չունիմ և վերջապէս ի՞նչ կա ծածկելու : Տիրան, ինծի կը թւի թէ կը սիրեմ այդ աղջիկը : Առաջին տեսած օրէս մէջս զգացում մը խաղաց, որ հիմա ամբողջ հոգիս բռնած է : Այդ աղջկա մասին մտածել, ամէն կերպ անոր օգնել, հասցնել իր արժանի բարձրութեան, զոհել անոր համար ուժերուս մէկ լաւագոյն մասը, դո՛ւ ու երջանիկ ընել, ահա՛ ինչ կ'եռա գլխուս մէջ :

Լուեց ու սկսաւ մտածել :

Տիրան ստակալի ճնշում մը կ'ըզգար կրծքին տակ, լալու, սրտալու անհետնութիւն փափագ մը : Զգել ու դուրս փախչել կ'ուզէր, դո՛ւրս լե՛ւը, դաշանքը, ուր առանձին պիտի ըլլար, ուր Արշակը իր դէմը պիտի չլլար :

Եւ այդ զգացումներու կեղեքման տակ ձմեւած արծանի պէս քարացիք մնացեր էր, երբ Արշակ մօտեցաւ անոր ու մտերմօրէն ձեռքը բռնելով՝ շարունակեց .

— Տիրան, հոգի՛ս, դուն բանաստեղծ մարդ ևս, ինծի աղէկ պիտի հասկընաս. գիտե՞ս ինչ տարօրինակ ու խտրտ տուող են այս զգացումները, որ հիմա մէջս յորձանք կու տան. ըսէ՛, հոգի՛ս, այս սէ՛րն է, չէ՞, ճշմարիտ սէրը :

Տիրան սկսաւ յանկարծ ծիծաղիլ, ծիծաղիլ բարձրաձայն, բոլոր ուժովը. վայրենի, չոր ու անասնաձիծաղ մը :

Արշակի զարմացած ետ քաշեցաւ ու տեսակ մը վերաւորեցաւ :

— Ինչո՞ւ կը խնդաս. հոս ծիծաղելու ի՞նչ կա :

Տիրան ինքրդինքը զսպելու ջանքեր ըրաւ, լուեց

վերջապէս ու թեթեւ զողացող ձայնով մը կեց .

— Միամտութիւնդ ինծի տարօրինակ եկաւ, ուրիշ ոչինչ : Բայց ընթերքի ժամանակ է. ուրիշ ատեն կը խօսինք. անցած օր քոյրդ ինծի կը յանդիմանէր, որ իրեկոնները միշտ քեզի երկար քովս կը պահեմ ու տունը ընթերքի սպասքնեկ կու տամ. ելի՛ր դնա՛ :

— Երթա՛մ : Իսկ դուն անշուշտ այս ամէնը չէիր երեւակայեր, չէ՞, երբ ինծի գրեթէ բռնի աղջկան կը ներկայացընէիր : Երբ կը մտածեմ...

Ու դուրս պացաւ :

Տիրան կեցած տեղը ակընթարթ մը անշարժ մնաց. մէկ ալ բռնն հեծկուեք մը դուրս պոռակաց կոկորդէն և թեւ ու կրծքով ինկաւ քովի սեղանին :

Արցունքները առատ կը հոսէին դէմքին տակը մնացած թուղթին վրա՝ կէսը գրած կէսը թերի ոտանաւորին գրերը ազարտելով :

Երբ առաջին ուժգնութիւնը անցաւ, աղան կամաց մը գլուխը բարձրացուց, յենեց ձեռքին ու դառնութեամբ սկսաւ մտածել .

«Նստեր կու լսմ. ինչո՞ւ. միթէ այս նւաստացում չէ՞. արժէ՞ լալ աղջկան մը համար, որ ինծի հանդիպելուն պէս՝ ինծի հետ սկսաւ քրքէթանալ, ընկերոջս զարուն պէս՝ անոր վիզը նետուեցաւ» :

«Քոքէ՛թ. ո՛չ. չեմ ուզեր անիրաւ ըլլամ. այդ աղջիկը դուցէ երբէք ինձմով հետաքրքրուած չէ եղեր, կամ դուցէ շատ շատ իմ զրաճներովս միայն : Իսկ ևս հոս ամբողջ օրեր իրմով սգեւորելիմ, իրմով յուզելիմ ու երազելիմ : Ոչինչ. յանցանքը իմ միամտութեանս է, որ ամէն բան ուրիշ գոյնով կը ներկայացընէ աչքերուս, թէ՛ ընկերոջս աղատ վարմունքը, թէ՛ աղջկան ինծի ցոյց տուած համակրանքը. աղէ՛կ. ևս սխալս սրբագրել ալ գիտեմ» :

Արհամարտ շարժումով մը ելաւ լապտերու :

Միայն ո՛չ մէկ կերպ ուղեղէն դուրս գալ չէր ու-
ղեր այն դադափարը , թէ ինքը առանց այլեւայլութեան
մէկ կողմ էր նստած ընկերոջը դպրուն պէս :

Չուր ինքըզինքը համոզել կ'ուզէր , որ վերջապէս
ամենքէն փոխադարձութիւն պահանջել կարելի չէ . չէ՞ որ
դեռ ինքը ամենաթիւթեւ ակնարկութիւն մը անգամ բրած
չէ աղջկան իր զգացումներու մասին . գուցէ նոյն իսկ
աղջիկը իր անխորթ արտաքինէն խրանցեալ . և վեր-
ջապէս ի՞նչ վիրաւորանք , քանի որ ո՛չ աղջիկը , ո՛չ ըն-
կերը , ո՛չ ոք ոչինչ չգիտէ այդ բոլորէն :

Բայց այս դատողութիւնները շատ քիչ կ'օգնէին իր
վիրաւորած ինքնասիրութեանը : Թող ըլլար պատահա-
կան , թող ըլլար անդիտակից կամ ծածուկ , սակայն յա-
մենայն դէպս առիկա հարւած մըն էր աղջկա կողմէն իր
հպարտութեանը , իր ետի անդիմադրելիութեան վրա ու-
նեցած մեծամտութեանը :

Տիրան այդ զգացումը խեղդել չէր կրնար :

Թ

Շաբաթ մըն էր Արշակ ամէն հեղ աղջկա որոշած ժա-
մին անոր հետ առանձին տեսակցելու երթալ կ'ուզէր և
ամէն հեղ ալ ճիշտ նոյն միջոցին կը խանդարէին . կա՛մ
հիւր կա՛մ կատարելիք գործ մը կա՛մ ընկերներ :

Տղան սկսաւ անհամբեր դառնալ , մանաւանդ որ
վերջին կիրակիէն իվեր երեք օր է աղջիկը ամենեւին
տեսած չէր :

Նախորդ գիշերը ընթրիքէն վերջը ելած էր դուրս
չըջելու և սովորութեան հակառակ առանց քոյրը միասին
առնելու :

Պահանջ մը կ'ըզգար Պլատինաներու տան կողմը
անցնելու . դեռ ինքն իրեն հաշիւ չի տաւ , թէ հոն ի՞նչ
ուռէր ընելու , արդէն քայլերը այն կողմ էին ուղղւած :

Երկինքի մէկ կողմը նստած էր նորածին բարակ
լուսինը , կտորած ապարանջանի մը մէկ կտորին պէս ,
որուն շուրջը թափթըված էին իր ջարդուած աղաման-
դէն բեկորները :

Մութ էր :

Եւ այդ մութին մէջէն դեռ փողոցի ծայրէն նշմա-
րեց , որ Պլատինաներու հիւրասենեակը լոյս կար : Երբ
բաւական մօտեցեր էր՝ դաշնամուրի մէկ-երկու զարկ
լսեցաւ վերէն , և հնչեց վերծինի ախորժակի ձայնը , որ
Քարմէնէն Միքայէլի արլին կ'երգէր :

Տղան քայլերը ծանրացուց :

Ներսի լուսաւորութիւնը շատ թույլ էր ու զողզո-
ջուն . դաշնամուրի մոմերուն լոյսը :

«Մինակ է» . մտածեց Արշակ և այդ միտքէն փա-
վուկ հաճոյք մը զգաց :

Իսկոյն պատկերացաւ իր աչքերուն դէմ մոմերուն
ղոյգ լոյսին մէջէն վերծինի յափշտակիչ դիմագծերը ,
ողեւորած աչքերը , ձայնին հետ բարձր ուռչող ու իջ-
նող լանջը :

Իսկ ձայնը կ'երգէր մերթ սո՛ւր , մերթ նւաղո՛ւն .
և՛ տենչանք , և՛ կսկիծ . երիտասարդութեան յաւիտենա-
կան երգը . սէ՛ր :

Դրացի բացող դուռ մը Արշակը սթափեցուց . ստիպ-
ւեցաւ յառաջանալ , ետեւէն կու գային : Ձայնը հետզհե-
տէ թուլցաւ . ալ ոչինչ չէր լսեր . փողոցին ծայրը նորէն
կա դարձաւ :

Երգը դադրած էր արդէն , բայց դաշնամուրը դեռ
կը նւաղէր . ի՞նչ էր նւաղածը՝ Արշակ չկրցաւ որոշել .

միայն կ'ըզգար, որ լսած իւրաքանչիւր նօթը իր սրտին կը զարնէր: Զգային այն դուրսիւններէն մէկուն մէջն էր, երբ մեր գանդին տակ հասած ամէն մէկ տպաւորութիւն իսկոյն կը բաղձապատկուէր՝ դալարափողին մէջ ինկած ձայնի կտորի մը պէս:

«Դիցունէ՛ր՝ մը—մտածեց—որուն նուրը ու վարդերանդ մասններուն արարչական հպումէն այդ գգուող ներգաշնակութեան յաւերժարանները կը ծնին. քնքուշ, եթերէ էակներ, իրենց արարչունիին պէս գրաւիչ ու դիւթող, որոնք չըջան բոլորած պար կը դառնան անոր շուրջը նորաստեղծ կեանքի մը բովանդակ հրճանքին թափովը ու ազատ-ազատ կը սլանան՝ բաց պատուհանէն դուրս օդի ալիքներուն մէջ խայտալով...»:

Իր դժած պատկերին մէջ թաղւած՝ սկսաւ քայլել:

«Ի՛նչ սիրուն նիւթ ֆանտաստիկ նկար մը յօրինելու, մե՛ղք որ նկարիչ չեմ. կամ հեանապի բանաստեղծութիւն մը, եկե՛ր փորձեմ գրելու»:

Եւ վայրկեան մը լըծօրէն սկսաւ մտածել, ետքը ժպտեցաւ.

«Անա՛ ով է բանաստեղծութեան մայրը». հծծեց կամայ մը ակումներուն մէջէն՝ իր գիւտէն ինքն ալ ոգեւորւած. և վաղը անպատճառ այդ բանաստեղծութեան մայրը մօտիկէն տեսնելու վճիռը տալով՝ տուն չտապեց:

Եւ իրա՛ւ: Յաջորդ օրը աղջկա ըսած ասեմները Արշակ տիկին ու օրիորդ Պղտիկեաններու առաջնորդութեամբ մտաւ անոնց հիւրասենեակը:

Վերժին ճիշտ էր, եղբայրը տունը չէր, իսկ տիկինը քանի մը վայրկեան վերջը հիւրը յանձնեց աղջկանը ու վար իջաւ:

Հաղիւ էին առանձին մնացեր, որ Վերժին երիտասարդին դարձաւ.

— Ես հաստատ գիտէի, սարսն Արշակ, որ այսօր մեզի պիտի գայիք:

— Մի՛թէ. բայց ուրի՞շ:

— Այնպէս. նախազգացում: Զէ՛ք հաւտար. բնկերունիներէս մէկը եկաւ ինծի առնելու մօտակա պարտեզ մը պտույտի երթնալու համար. դերձ պատրուակեցի ու չի գացի:

— Այդ ինծի անհուն կը շողոքորթէ, օրիորդ Վերժին, միայն կը ջաւխմ, որ իմ պատճառովս ձեր դարձութենէն զրկւեր էք:

— Ա՛, ինչպէս ձեր բերնին չեն յարմարէր այդ կեղծ քաղաքավարական խօսքերը. — բացականչեց աղջիկը:

Աթոռը աւելի մօտեցուց տղուն և մօտիւմ շեշտով մը աւելցուց.

— Պարտալ բաներ չխօսինք. ըսէ՛ք, ինդրեմ, դացի՞ք դպրոց, ի՛նչ խօսեցաք իմ մասին ձեր ընկերներուն հետ:

— Ոչի՛նչ.

— Ոչի՛նչ... — ըսաւ աղջիկը կտրած ձայնով մը:

Արշակ ժպտեցաւ:

— Կը դարմանամ չիտակը, ինչո՞ւ այդպէս շարունակ կը յետաձգէք, որքան շուտ, այնքան լաւ: Ըսէ՛ք, ինդրեմ, ե՛րբ էք վերջապէս մօտիկ խօսելու:

— Ըստ երեւոյթին՝ երբէ՛ք:

Աղջիկը դարմայած տղուն նայեցաւ:

— Գիտե՛ք, օրիորդ, հիմա ես քիչ մը ուրիշ կերպ կը մտածեմ: Ինծի կը թւի, թէ այդ գործին համար ձեռքի կը սրակսի դեռ լայն ու հիմնական պատրաստութիւն:

— Ինչպէ՞ս թէ. — հարցուց աղջիկը տեսակ մը վըշ-

Վերծին մտածկոտ ծանր շարժումով մը դէմքը արին հեռացուց ու կամայ մը գլուխը կրթնցուց բազկաթուռի թիկունքին: Եւ առանց աչքերը սղու հայեացքէն զատելու՝ արտաքուստ բացարձակ հանգիստ շնչաւով մը բաւ:

— Անցած ամառ գնչու կէն մը լնծի գուշակեց, որ ես չափազանց բաղդաւոր եմ ըլլալու. այն ժամանակ ի հարկէ մեծ կարեւորութիւն չի տւի, բայց հիմա հետգնեալ կարծես սկսեր եմ հաւատալու: Գիտէ՞ք, սրտոն Արշակ...

Ու խօսքը կէս ձգեց, ակնթարթ մը յափշտակած հայեցաւ տղուն, յանկարծ մէկ ոտիւնով ցատկեց վեր.

— Տէ՛ք, տէ՛ք ձեր ձեռքը:

Խլեց անոր ձեռքը, պինդ մը սեղմեց իր զոյգ թաթիկներուն մէջ, իսկոյն թողուց, քայլ մը ետ գնաց ու ներքին զսպւած յուզումէն աչքերը լեցան:

Արշակ նստեցաւ մօտի քանապէս, գողցողուն ժողտող ձայնով մը փախաց.

— Եկէ՛ք, նստեցէ՛ք, ու խօսինք նորէն միասին:

Աղջիկը աթոռ մը առնել կ'ուզէր:

— Ո՛հ, հո՛ս, քո՛վս, քանապէս վրա. — ըսաւ Արշակ մատով իր մօտը ցոյց տալով:

Վերծին առանց վարանելու նստեցաւ քանապէս մէջ, գլուխը թեք կրթնցուց փափուկ թիկունքին ու չարածէի ժպիտ մը աթոռակցին նետելով—

— Գո՛հ էք.— հարցուց:— Դէ՛, խօսեցէ՛ք տեսնեմ:

Բայց երկուքն ալ լուռ էին. և երկար:

Թանձր վարադուրները ակտրժիկի կէս-մութ մը կը փռւէին սենեակին մէջ:

Եւ այնպէս անսլշ էր երկուքին ալ այդ կէս-մութը, այդ լուռութիւնը, այդ միանակութիւնը, քով-քովի, աչք-աչքի:

— Ուրեմն գնչուհին ըսաւ, որ դուք բաղդաւոր էք ըլլալու. — խօսեցաւ վերջապէս Արշակ:

Աղջիկը նախ ցնցւեցաւ այդ հարցէն և վերջը գլխով զրական նշան մը բրաւ, միեւնոյն ժամանակ աչքերը ուժգին քթթելով ու չրթունքները թեթեւ մը կծկելով:

— Է՛, այդ գիւտը ընկու համար անպատճառ գնչուհի ըլլալու կարիք չի կա: Եթէ լնծի ալ հարցնէք՝ նոյն պատասխանը պիտի ստանայիք, թեւեւ ես ո՛չ թուղթ բանալ գիտեմ, ո՛չ ալ ձեռքի գծերը կարդայ:

— Մի՞թէ, իրա՞ւ, բայց ի՞նչ հիման վրա. իսկ ե՛ս ձեռքի գծերը կարդալ գիտեմ, չէ՞ք հաւատար. — ըսաւ աղջիկը իրարու ետեւէ թեթեւ սրտանքով մը:

— Վա՛յ. հասցաւ կարգացէ՛ք տեսնեմ:

Ու ձեռքը աղջկան սրաքեց:

Վերծին առաւ տղուն ձեռքը, քիչ մը արին մէջ գիտեց, վերջը խանդակաթ ափնարկը նորէն տղու դէմքին ձգեց ու ժպտեցաւ միայն:

— Նա՛, ի՞նչ կ'ըսեն ձեռքիս գծերը:

— Կ'ըսեն որ... կ'ըսեն որ... ո՛չ ո՛չ, չե՛մ ըսեր. անկարելի է:

Եւ սկսաւ կրծքին խորքէն բարձրաձայն քրքշալ:

Արշակ յանկարծ ձեռքը դարձուց, բռնեց աղջկան զաւատիկը և բոլոր ուժովը սեղմեց:

Վերծինի ծիծաղը վայրկեանաբար կտրեցաւ, դող մը անցաւ ամբողջ մարմնէն ու անսովոր կերպով լրջացած հայեացքը սահեցաւ ինկալ գետին:

Այնպէս միամիտ, այնպէս ամօթխած յուզում մը կար այդ յանկարծական փոփոխութեան մէջ, որ Արշակ կարծես բանէ մը ամբոյցած՝ անմիջապէս աղջկան դաստակը ձգեց:

Ու արեւոյ լուսնիւնը խղիւղու, այդ միջադէպը կերպ մը փակագծելու ջանքով՝ նորէն համարաբանի խնդիրը մէջ գլխիւն, սակայն զո՛ւր։ Այդ դաստակի ակնթարթի մը ճմուռը երկուքի յարաբերութիւնը մէկ անգամ ընդ միշտ փոխեր էր։ Երկուքն ալ, առանց գիտնալու ինչու, չէին համարձակեր իրարու աչքի մէջ նայելու, երկուքի ձեռքերն ալ տեսակ մը յուզած էին ու խօսւածքը արւեստական։

Կարծես յանցանք մը գործած ըլլային։
Եւ գործած էին. մասնելու յանցանքը։
Ան ալ ինքըզի՛նքը մասնելու։

♠

Մաննիկ ու Արշակ փոքրիկ սեղանատունը դէմդէմի նստած կը նախաձայէին, երբ տղէիկը մէկէնիւմէկ հարցուց եզբօրը.

— Տիրանը ինչո՞ւ վերջին օրերը այդպէս փոխուեր է, աչքիւ քորտովին ուրիշ կերպ կ'երևա։

— Ի՛նչպէս։

— Այնպէ՛ս. տեսակ մը մտածկոտ, ախուր կարծես. դիտե՛ս, սիրահարւած է անիկա։

— Ձէ ի՛նչ։

— Ըշմարի՛տ։

— Պարտալ խօսք. որո՞ւ վրա՝ պիտի սիրահարւեր։

— Ա՛յ, օրինակ, Վերթինի։

Արշակ բոլոր մարմնովը ցնցուեցաւ, թեթեւ մը դժգունեցաւ, ու հարցական աչքերով նայեցաւ քրոջը։

— Ինչո՞ւ զարմացար.— շարունակեց Մաննիկ.— Ես արդէն շատունց նշմարած եմ, այդ երկուքին մէջ բաներ մը կա. Տիրանի խօսւածքը, կեցւածքը.։

— Իսկ Վերթինը.— հարցուց տղան շունչը բռնած։

— Վերթինը չգիտեմ։ Մեր առջեւ ինքըզի՛նքը շատ աղէկ կը պահէ, սակայն անշուշտ մէջերնին բան մը ըլլալու է. անգամ մը Տիրանը խօսեցո՛ւր։

— Ինչո՞ւ համար, ի՛նչ պէտք կա. քեզի ի՛նչ. ի՛նչ Եւայտութիւն է ստիկա.— տաւ Արշակ խստութեամբ։

Քոյրը բան մը աւարկել կ'ուզէր, որ տղան ընդհատեց, ելաւ ոտքի ու հանդարտ չեղինակաւոր չեչտով մը աւելցուց.

— Ուրիշի զգացումներուն մէջ քեթ խոթելը սիրուն բան չէ և վերջապէս ո՞ւրիշ գիտեմ, որ այդ բոլորը արդէն յայտնի չէ ինձի. ամէն դատարկ բանի վրայ չեն խօսիր։

Ու բարձրացաւ իր սենեակը «քիչ մը աշխատելու»։ Դուռը գոցեց, նետուեցաւ իր գրասեղանին առջեւը աթոռին վրա, ձեռքերով դէմքը գոցեց ու սկսաւ մտածել։

Իր աչքերուն առջեւէն վարագոյրը ծանր-ծանր ետ կ'երթար։

Մտաբերեց հետզհետէ իրենց ծանօթանալէն մինչեւ վերջին տեսակցութիւնը իրենց խմբին մէջ անցած—զարձածը. Տիրանի ոգեւորութիւնը աղջիկով, երկուքի փոխադարձ սիրալիր վարմունքը, յիշեց շատ մը երկրորդական մանր դէպքեր, սրտնք մինչեւ այդ վայրկեանը ո՛չ մէկ խորհուրդ չունէին և հիմա կարծես սկսան իմաստ հազնիլ. յիշեց Տիրանի վերջերը բռնած դիրքը և ճշմարիտ որ տխրութիւնը. ինչպէս ինքը այդ մասին բնաւ չէր մտածած. մտաբերեց վերջապէս իր երկու օր առաջւան խօսակցութիւնը, երբ ընկերոջը իր զգացումները յայտնած էր. պատկերացաւ աչքերուն դէմ Տիրանի սեղմըւած-ճնշըւած դիրքը, դէմքը, և... այն սոսկալի ծիծաղը։

Արշակի սիրտը սեղմեցաւ, երեւակայութիւնը սկսաւ գործել ու պատկերի թերի մնացած մասը լրացնել: Կը մտածէր, թէ այս վերջին մէկ-երկու շաբաթեան մէջ ինչ սոսկալի տանջանք կրած պիտի ըլլար տղան: Այլ չէր տարակուսեր, որ այդ երկուքը իրարու հետ կապեր ունէին և որ ինքը այդպէս բրտութեամբ երկուքին մէջը կը նետուէր:

Սուր խաչթ մը սիրտը ծակեց:

«Բայց Վերթինը— յանկարծ անցաւ մտքէն— հապաւնոր բացարձակ համակրութիւնը դէպի ինծի. համակրութիւն... Յիմար. աղջիկը բաց է ու պարզսիրտ, կը հետաքրքրուի ինծմով, անկեղծօրէն կը խօսի, կը վիճէ հետս, կը ծիծաղի դէմքիս: Եւ որովհետեւ աղջիկ մը ինծի զբաղեցնող հարցերով կը հետաքրքրուի, որովհետեւ կը վարւի հետս պարզ, առանց արտաքին քաղաքավարական ձեւականութիւններու, և որովհետեւ, կարելի է, ընկերոջ մը կամ գաղափարակցի մը համակրանքը ունի դէպի ինծի, ահա ես արդէն բռնակեր եմ ու կ'երեւակայեմ, որ յափշտակած է ինծմէ: Ես, որ շարունակ կ'սոս ազատ ու պարզ ապրելուն ու խօսելուն մասին կը ճամարտակեմ, ահա ես ալ դեռ եւս չեմ կրնար աղջկան մը անկեղծ յարաբերութիւնը բմբռնել: Բաւական է, որ սիրուն է, ինծի համակարծիք ու երեսիս կը ժպտի. և ես արդէն աշխարհիկ ֆանֆարոնի մը աներեսութեամբ ինկած եմ իր ետեւէն ու աչքերս կապած ընկերոջս ձեռքէն խել կ'ուզեմ, գողնալ...: Եւ Տիրան այս բոլորը կը տեսնէ, ինքս իրեն անցած օր ամէն բան ըսի. ո՛չ իսկ ակնարկութիւն մը ըրաւ իր մասին. ահա՛ քեզի ընկեր. «հն ու ես»):

Ժամերով իր սենեակին մէջ կը դառնար, մինչեւ որ խնդիրը ամէն կողմէն մտածեց. հանդատացաւ միայն այն ժամանակ, երբ իր ընկերքը վերջնապէս վճռել էր:

Երբ քիչ մը ետքը եկան ճաշի կանչեցին՝ Արշակ անփոյթ դէմքով մը վար իջաւ և նոյն անտարբեր շեշտովը ուտելու միջոցին ըսաւ յանկարծ.

— Մայր, կը մտածեմ երկու շաբաթեան չափ մօրաքրոջս երթամ Հալքի. քանի անգամ է կ'ըսէ ու կ'ըսէ. անցածները Կամուրջին վրայ նորէն Միհրանիկին հանդիպեցաւ. կ'ըսէր՝ մայրը վրաս խիստ նեղացեր է:

— Չէ՛ ի՞նչ... — մէջ նետեցաւ Մաննիկ: — Ամբողջ տարին հոս չէ, հիմա ալ ուր եկեր է՝ շաբաթներով Կըղզի պիտի երթաւեղեր: Մօրաքրոջ երթալը ի հարկէ պէտք է, գնա՛, գիշեր մը կեցի՛ր ու եկ'ու՛ր:

— Գիտե՛ս, Մաննիկ, իմ միտքս ուրիշ է: Մինչև համալսարան վերադառնալս անպատճառ վերջացնելու գործ ունիմ ձեռքս, իսկ հոս լուրջ աշխատիլ կարելի չէ. Տիրանը շարունակ հետս է, միւս ընկերներս կը խանդարեն, ծանօթներ, բարեկամներ միւս կողմէն, վերջապէս տան մէջ ինծի դժւար է կեդրոնանալը. իսկ վերադարձիս քանի մը շաբաթ է մնացեր ընդամէնը, երթամ Կղզի, շուտով մը գործս աւարտեմ ու գամ:

— Պարա՛ւ խօսք, արդէն դուն այդպէս ես, խելքդ դուրսն է. է՛, ինչ կ'ուզես ան ըրէ:

— Երբ կ'ուզես երթաւ. — հարցուց մայրը:

— Նոյն իսկ այսօր. շուտ երթամ, որ շուտ ալ դառնամ:

Մաննիկ նորէն արանջաց:

Բայց տղան քոյրը հանգստացնելը վերջին թողնելով՝ ճաշէն անմիջապէս վերջը առաւ գլխաւորը ու շիտակ Տիրանեց տունը:

Փողոցը տեսակ մը ճնշում կար մէջը ու մտածկոտ էր, բայց երբ Տիրանեց դուռը դարեւ, անգամ մը թօթլեւեցաւ, իրանին ուղիղ դիւրք տըւաւ, դէմքին ալ զըւարթ արտայայտութիւն մը:

Դուռը բացելուն պէս ցատկելով ներս նստեցաւ, աղմուկով ու խնդալով բակը կեցած տիկինը բարեւեց, կատակ մը բրաւ Տիրանի փոքր եղբորը և նոյն աղմուկով վաղեց սանդուղներէն վեր, ուժով մը ետ հրեց սենեակին դուռը ու կէս մը չնչատ սեմին վրայ կանգ առաւ:

Տիրան տանու անիոյթ հազուամասերով նստած էր պատուհանին մօտիկ, ջութակը սկզմած ծնօտին տակ, և աչքերը լուսամուտին մէջ դրած ձայնատետրին յառած կը նւագէր:

Դուրսի աղմուկը և դռան բացելը իր նւագը ընդհատեցին:

Արշակ սկսաւ բարձրաձայն ծիծաղիլ:

— Ի՜նչ է պատահեր. — հարցուց Տիրան զարմացած ու լուրջ դէմքով ընկ՞րը դիտելով:

— Այդ ի՜նչ չոր՞ք է, այդ ի՜նչ ձեւ է. — Պոռաց Արշակ: — Ճաշը դեռ կոկորդիլ՞ գրկեր ես սիրուհիդ ու կը ճրճըղաղընես: Մա՛րդ. քիչ մը վազ՞անցիր քու ջութակէդ ու ոտանաւորներէդ. այսօր դուրսը հիանալի մեղմ օդ է, մարդու սիրտը կը բացւի, խիլ դուն երեւի դեռ դուրս ելած չունիս բունէդ. մէյ մը հազուամասիդ նայէ՛, մազերովդ չոր՞քիդ...

— Իմ սենեակս ալ դով է. — պատասխանեց Տիրան կարճ ու չոր:

— Աղէ՛կ. եթէ շատ ես հաւներ սենեակիդ՝ բարով վայելս, խիլ ես ո՛չ միայն տունը, այլ այս արւարձանն անգամ մնալ չեմ կրնար. բա՛ց, բա՛ց կ'ուզէ սիրտս, ազա՛տ, կը հասկընա՛մ: Քանի մը օր երթամ պիտի կղզի մօրաքորջս. Հալքի եղա՞ծ ես, հիանալի է. ես կշտացայ արդէն ձեր քաղաքէն ալ, ձեր քաղաքացիներէն ալ. երթամ քիչ մը բնութեան մէջ:

Տիրանի վրա այս բոլորը տարօրինակ տպաւորութիւն մը կ'ընէր:

— Բարի ճանապարհ. — ըսաւ վերջապէս: — Միայն չխտակը չեմ կրնար հասկընար, թէ քեզի ինչ է պատահեր. նախորդ օրը բռնկեր, ոգեւորւեր էիր, թէ սիրահարեր ես, թէ չդիտեմ ինչ ես. այսօր ալ եկիր ես, թէ բնութիւն, ազատութիւն...

— Ի՜նչ սիրահարութիւն. — ընդհատեց Արշակ հարցական դէմք մը չինելով:

— Անցած իրիկուն, որ կ'ըսէիր:

— Վերժինը:

Եւ սկսաւ խնդալ բոլոր կրճքովը:

Տիրան ապշած ընկերօջը կը նայէր:

— Ուրեմն դուն արդէն համոզւեր ես. հա՛, հա՛, հա՛, խենթը, ըսաւ, խելօքն ալ հաւտաց. մէյ մը երեսոս նայէ՛, է՛, վրաս սիրահարւածի շոշորդ կա՞: Չէ՛, սիրելի՛ս, ես սիրու համար չեմ ստեղծւած. ազա՛տ, ազա՛տ. այդպէս կապող, կաշկանդող բաներու հետ գլուխ չունիմ:

— Հստակ անցած օրւան ոգեւորութիւնդ:

— Ի՜նչ ոգեւորութիւն. չգիտե՛մ. ո՞վ գիտէ ի՜նչ տրամադրութեան տակ եմ եղած: Բայց, գիտե՛ս, գլխուս մէջ ինչ կ'եկի հիմա: Արդէն քեզի ըսեր եմ, որ «Տիրող կարծիքներ» վերնագրին տակ շարք մը հասարակական սխալ ըմբռնումներ ու ընկերական տափակ հայեացքներ ենթարկելու եմ քննական վերլուծութեան: Ծրագիր, նիւթ, եղանակ, ամէն բան պատրաստ է արդէն. գրել կ'ուզէ միայն, և վերադարձիս գրած-լրմընցուցած կ'ըլլամ անշուշտ: Ա՛, ի՜նչ հաճոյք է սխալ ու ծուռ, բայց արմատացած դատողութիւններու, սովորութիւններու, նախապաշարումներու վրա յարձակւիլը. ծաղրել, պղծելով, քայքայել. ու դէմը դնել հարցի իսկական վերլուծութիւնը, բնականը, գիտութեան ապա-

ցուցածը: Մարդ կարծես տարօրինակ բանի մը իր ջի-
ղերուն մէջէն վաղկը կ'ըզզա այդ վայրկեանին. է, իզուր
բան է, մարդկութիւնը առանց կուտի ապրիլ չի կրնար.
ածխածինի ծնունդ՝ օրգանական նիւթին կեանքը կոխէ
է: Յտեսութիւն. շարունակելի: Ժամէ մը մեկնիմ պիտի.
հիմա ժամանակ չունիմ երկար խօսքի. ես արդէն եկա
միայն քեզի ըսելու, որ անգամ մը ելնես Կղզի դաս.
միւսին սիրուն ժամանակ կ'անցընենք: Դէ, ցը:

Երբ մը մոլորալով սրացաւ սանդղակներէն վար,
գոցեց ուժով մը տան դուռը ու փողոց:

Հաղիւ էր առանձին մնացեր, որ ջղալին խոր յոգ-
նութիւն մը զգաց: Դէմքին մկանները թուլցան, ծանր
խոր շունչ մը առաւ, նայեցաւ ժամացոյցը ու քայլերը
ուղղեց դէպի տուն:

Շտապէր պիտի առաջիկա դնացքին անպատճառ հաւ-
նելու, եթէ Կղզիին վերջնութիւնը չուզէր փախցընել չէր
ուզեր:

ԺԱ

Երբ վարը դռան գոցելը լսեց՝ Տիրան կամաց մը
եկաւ և սկսաւ սննեակի երկայնքովը երթեւեկել, ըստ
երեւոյթին խոր մտածման մէջ թաղւած, բայց էտդէս
ոչինչ չէր մտածեր. տեսակ մը խառնակութիւն էր գըլ-
խուն մէջ, իրար չի բռնող ենթադրութիւններու, յիշո-
ղութիւններու կտորներ, որոնք յորձանքի մէջ ինկած
փայտի բեկորներուցէս մէկ երեսը կ'ենէին, մէկ յատակը
կ'ըջնէին:

Յանկարծ կեցաւ, փոխեց արագ հագուստը, առաւ
գլխարկն ու գաւազանը, լուռ, առանց ոչ ոքի ոչինչ ըսե-
լու իջաւ վար, դուռը գոցեց ու վարանոտ քայլերով
շտկընեցաւ դէպի դաշտ:

Տիր-ցան, բարակ ամպերուն մէջէն արեւը իր ճա-
ռագայթները վար կը մաղէր:

Մաքուր օդը և ազատ շարժումը կարծես ընթացք
տւին տղու մտքերուն: Սկսաւ մտածումները իրարու կա-
պել, հակասութիւնները հարթելու ջանալ ու եզրակա-
ցութիւն մը հանելու աշխատիլ:

«Ենթեմ ըսաւ, խելօքն ալ հաւտաց»:

Տիրան փարեցաւ ընկերոջը ըսած առածին:

Եւ, իրա՛ւ, Արչակ խնթ մը չէ՞ր, իր գաղափարնե-
րով ողբերգած ֆանատիկ մը: Անշուշտ առ էր և ան-
ցած օրւան անոր տարօրինակ յուզման պատճառը. Վեր-
ժին ըսեր էր, որ վարժուհի է դառնալու և Արչակ ու-
րախութենէն ալ եւս ինչ ընելը չգիտէր: Եւ ինքը, որ
այդչափ մեծ կարեւորութիւն էր տւած այդ փախուկի
խօսքերուն...

Թէեւ այս բացատրութիւնը երեւոյթի բոլոր հակա-
սութիւնները չէր գոցեր, բայց Տիրան բոլորովին տրա-
մադիր չէր կասկածելու: Վերջապէս չէ՞ որ ընկերը ինքն
էր ըսեր, թէ իր հոգին սիրու համար ստեղծւած չէ և
թէ նախորդ օրւան խօսածները ո՞վ գիտէ ինչ վայրկե-
նական տրամադրութեան փչած բաներ էին:

Իսկ ինչ կը վերարեւեր Վերժինին, բա՛ն, պարզա-
պէս ծիծաղելի էր. և Տիրան թեթեւ մը ժպտեցաւ:

«Ի՛նչ տարօրինակ է մեր միտքը. մեր զգայարանք-
ները կ'ըզգան այնպէս, ինչպէս մենք ինքներս զգալ կ'ու-
զենք: Մտածեցի, որ աղջիկը մասնաւոր հակում մը ու-
նի Արչակին և ահա՛ բոլոր իր վարմունքը ուրիշ գոյն մը
առաւ. երեւակայութիւն: Եւ խիստպէս ուրիշ՝ հանեցի
այդ ենթադրութիւնը. ալ վայրկեանի՛ տրամադրութիւն:
Ամէ՛ն բան վայրկեան. մեր զգալու, դատելու ու գոր-
ծելու եղանակն ալ, ուղղութիւնն ալ, բոլորն ալ, վայր-

կեանի մը ծնունդ, վայրկեանի մը համար»:

Հո՛ս ալ տղու յիշողութենէն թեթեւ կերպով քանի մը դէպքեր անցան, որոնք այնքան ալ «երեւակայութիւն» չէին, բայց այդ կէտերուն վրա այնչափ դիւրին աչք գոցեց, որչափ որ մտածման այս եղանակը իր ինքնասիրութիւնը կը շոյէր:

Ուրեմն պարզ սխալ մըն էր այս ամենը, կոպիտ թեւրիմացութիւն մը, ուրեմն ոչինչ կորած չէր դեռ:

Տիրան իր մէջը նայեցաւ այդ մտքին թողած ուրախութիւնը վայելիլու համար: Բայց որքան եղաւ զարմանքը, երբ զգաց, որ իր կորուստ կարծածը կրկին իր ձեռքը ունենալը հաղիւ թէ հաճոյք կը պատճառէր սրբաբնիկ: Եւ հո՛ս առաջին անգամ որոշ գիտակցեց, որ աղջկէն կորսնցընելու գաղափարը միայն շատ թեթեւ կերպով իր հոգին վշտացուցած էր, և որ իսկապէս իրեն խայթողը աստակաւ ինքնասիրութիւնն էր:

«Մի՞թէ...»

Ուրի արահետը, որուն վրայէն մեքենաբար կը քալէր, տարաւ տղան ծովու բարձր ափին բուսած ծուռ-մուռ թղկնի մը տակ, որ իր արմատներով պինդ մը հողը գրկած՝ բունն ու ոտները դատարկութեան մէջ կը կախէր:

Տիրան մտաւ ծառի ստերին մէջ ու աջ թեւով բունը գրկած, ճակատը յենեց երկու ճիւղերու միացման անկիւնին. և այդպէս կէս մը հողին, կէս մը ծառին, կէս մըն ալ դատարկութեան վրա առկա՝ անշարժ մնաց:

Վարը, ափին մօտիկ, ցիր-ցան չեչոտ ժայռերու շրջանակի մը մէջ ձկնորսի փոքրիկ նաւակ մը կեցած էր:

Տիրան անսովոր հետաքրքրութեամբ մը կրնաւա՞ իր բարձունքէն կը դիտէր ձկնորսին գզգզած մօրուքը,

ձերմակ մաղերը, այլաւժ դէմքը, բաց թաւ կուրծքը, մինչեւ սրունքները բոքիկ ոսկրուտ ոտքերը, մաշած ու թաց չալարին լայն ծալքերը, ու կարկըտած մինթանին գոյնդգոյն կտորները:

Ծերուկը կը ծռէր, կ'երնէր, կը կծկւէր. թեւի վարակտ շարժում մը և ուռկանը բացուող հովահարի մը պէս կը փըռւէր օդին մէջ. չը՞ռի. ու կապարէ գնտակներու շրջանակը կ'անձրձէ ջուրին վրա, իրեն հետ ցանցը դէպի յատակը քաշելով:

Երբեմն պարապ կ'երնէր ուռկանը, երբեմն քանի մը ձուկ, որոնք ճարպիկութեամբ կը բռնէր ալետորը ու կը նետէր նաւակին փորը, ուր ծովուն ջուրը ներս էր ծծւեր ու թեթեւ մը կ'օրօրէր:

Տիրան կը հետեւէր ուշադիր:

«Երկու ձուկ, չէ՛, երեք է» . «Հը՛, քարին տուաւ», «խս՛ղճ ծերուկ, յոգներ է», «խեչափա՛ւ, խեչափաւ»: Եւ ուրիշ ոչինչ մտածել չէր ուզեր:

Մտածումներու այս արեւատական սպանումէն այն ատեն միայն սթափեցաւ, երբ ձկնորսը ուռկանը նաւակին քիթը փռեց, թիւրը ձեռք առաւ ու քանի մը ճարպիկ շարժումով ժայռերու մէջէն դուրս եղաւ ու մտաւ փոքրիկ հրանդանին ետեւ:

Տիրան նայեցաւ շուրջը. արեւ հորիզոնին կը քսէր: Ժամեր էին անցեր:

Հեռացաւ ծառէն և յարմար տեղէ մը ուրիշներու ոտքի հետքերէն օգտւելով բարձր ափին իջաւ ծովուն եզրը առաջին վրա, ուր արդէն բոլորովին ստերի մէջ էր:

Անգամ մը-երկու գնաց եկաւ խիճերուն մէջ, ձեռքի դաւաղանովը ծովափի թաց փոքրիկ քարերը խշրտեցընելով: Վերջը ջրերու գերիկէն դուրս նետուող տափակ

ժայռերու վրայէն մէկէն միւսը ցատկերով բաւական հե-
ռացաւ եղերքէն: Ծռնակի եկաւ, ու սկսաւ փայտովը
ժայռի թաց ու մամուռ եղերքին փակած ոտորէ մը
փրցընել:

Պինդ էր. զաւաղանին ծայրը քարին ու կենդանիին
մէջ անցուցած բոլոր ուժովը աշխատելու վրա էր, երբ
իրմէն քիչ մը հեռու ծովուն մէջ բան մը ճողփեց, և
ջուրի կաթիլներու ամբողջ մանակ մը շարւեցաւ իր
դէմքին, գլխուն ու կրծքին վրա:

Տղան նո թաշւեցաւ ցընցումով ու լսեց հնչուն
քրքիլ մը, որ լարձրէն կու գար: Ծառին մօտ, որուն
տակը քառորդ մը առաջ ինքն էր կեցած, հիմա կեցած
էր Վերժին եղբորը քովը ու կը խնդար ձեռքի փոշին
մաքրելով:

— Բաղնիքնիդ անո՛ւշ: — պուռաց լժիշկին խնդացող
ձայնը:

— Կեցէ՛ք, ևս ալ դամ. — ձեաց Վերժին և ցամաքի
մէկ շեղ էջքէն վար վազեց՝ ետեւէն հող ու քար դըլ-
տորելով:

Թփշկը հետեւեցաւ քրոջը, միայն աւելի դդուշու-
թեամբ: Տիրան ալ իր ժայռերէն նո դարձաւ ցամաք:

Եւ երեքը իրարու ձեռք տւին:

— Հոն ի՞նչ կը փընտռէիք, ամօթ չըլլա հարցնելը,
— նկատեց լժիշկը:

— Երեւի բանաստեղծութեան նիւթ. — պատասխա-
նեց Վերժին ժպտերես: — Է՛, հիմա բանաստեղծները
այնքան քիչ բանաստեղծական բան կը գտնեն ցամաքի
վրա եղածներէն, որ ստիպւած են ջուրին խորքերը
իրենց նիւթը որոնելու:

Տիրան, որ դեռ բոլորովին կազդուրւած չէր այսպէս
անակընկալ կերպով աղջկան հոս հանդիպելէն, —

«Ի՞նչ ըսել կ'ուզէ», — մտածեց ինքնին: Եւ անոր
թւեցաւ, որ այդ խօսքերը ակնարկ մըն էր:

Աղջկան երեսը կը նայէր քննող նայածքով:

Նո՛յն Վերժինն էր, նո՛յն դիմագծերը, նո՛յն աչքերը,
բայց զարմանալի կերպով բան մը պակասած էր կարծես:
Տիրանի գլխուն մէջ Վերժինի պատկերը ուրիշ տեսակ էր
կարծես. աւելի՛ նուրբ, աւելի արտայայտիչ, աւելի՛ բա-
նաստեղծական, աւելի՛ գրաւիչ. իսկ իրակա՞նը. պարզ
դէմք մըն էր հիմա իր դէմ, իրա՛ւ սիրուն, բայց առանց
հրապուրի:

— Ինչո՛ւ այդպէս զարմացած երեսս կը նայիք.
չըլլա՞ թէ ձեր մտածման թելը կտրեցինք: Է՛, ոչինչ. հա-
պա՞, ըսէ՛ք ի՞նչի մասին կը խորհէիք. կարելի է նորէն
կապելու ձեզի օգնեմ:

— Շատ չնորհակալ եմ. միայն ես մասնաւորապէս
ոչինչի մասին չէի մտածեր. — պատասխանեց տղան կարճ:

— Նա՛, նա՛, նա՛. — ըրաւ աղջիկը մատը տղու
վրան թափ տալով ու սկսաւ քիթին տակէն եղանակ մը
մուրտալ:

— Թէ երգես պիտի՝ չնորհքով երգէ՛. — նկատեց
եղբայրը: — Հո՛ս հիմնալի ուղեգնանս է ունենալու:
Հապա՛:

Վերժին անգլիներէն կտոր մը սկսաւ, բայց երկրորդ
տողին իսկ կտրեց.

— Է՛, առանց դաշնակի չեմ կրնար:

Աշխույժ սրտոյտ մը ըրաւ իր առանցքին վրա և ու-
րախ զւարթ վաղեց ծովուն մէջ երկընցող ժայռի մը
ծայրը:

— Ի՞նչ ուրախ է այսօր օրիորդը. — պատասխանեց
բժիշկը: — Է՛, սատանան միայն գլխէ կնոջ հողեքա-
նուրիւնը:

— Պարոն Տիրան, դաւադաննի՛դ, դաւադաննի՛դ, չո՛ւտ.— պոռայ յանկարծ Վերժին իր ժայւէն:

Առաւ փայտը, կոխեց ջրին մէջ և ըստ երեւոյթին բան մը հալածելով՝ երբեմն կը ծիծաղէր, ակընթարթ մը կը լռէր ու յանկարծ նորէն կը պոռար ոգեւորւած:

— Վերժին, կամայ, ջուրը կ'իյնաս.— զգուշացուց եղբայրը:

— Վո՛ւյ, ի՛նչ ճարպիկն է անպիտանը.— պատասխանեց աղջիկը անփոյթ՝ իր հալածանքը շարունակելով ոգեւորւած:

Տիրան կը նայէր աղջկան շարժումներուն, բացառականութիւններուն, յուզմանը ու չա՛տ երեխայական կը գտնէր:

Զարմանք. ի՛նչն էր, որ մինչև հիմա իր աչքին այնպէ՛ս գեղեցիկ, հասուն, խելացի, այնպէս կատարեալ ու անդիմադրելի էր ներկայացուցեր այդ աղջիկը. ինչո՞վ էր ան իր միտքն ու զգացումները հմայեր. այդպէս բարձր, անմատչելի՛, տենչալի՛ դարձուցեր:

«Պատրանք, ինքնախաբէութիւն. մի՛շտ երեւակայութիւն. ուրիշ ոչինչ. ա՛, այդ յիմար երեւակայութիւնը»:

Վերժին գլուխը բարձրացուց և յախտակւած մնաց:

— Բայց տեսէ՛ք, տեսէ՛ք. ի՛նչ սքանչելի երկինք:

Արդէն ծածկւեւած արեւի վերջին ճառագայթները արեւմուտքի լեռներուն ետեւէն ծածուկ դուրս էին սպողեր, և դեղինի, կարմիրի, նարնջի հեղեղ մը կը թափէին նուրը ու ցրւած ամպերուն փութերուն վրա, որոնք անընդուն ձեւերով ամէն վայրկեան կ'ալաւերապէին անոնց աչքերուն դիմաց:

— Հիանալի է. բանաստեղծի մը գրչին կ'ըսպատէ

անմահանալու համար.— ակնարկեց բժիշկը Տիրանի դէմքին ժպտելով:

— Է՛, անիկա այսօր աւելի փիլիսոփայի է նման, քան բանաստեղծի.— առարկեց Վերժին մօտենալով:

— Եւ օրիորդը իրաւունք ունի.— հաստատեց տղան:

— Մի՛թէ. ինչ է պատահեր.— հարցուց բժիշկը:

— Ոչինչ: Միայն կան վայրկեաններ, որ մարդու գլխուն մէջ կասկածելի հարցեր կը ծնին: Ըսէք խնդրեմ, ա՛յ օրինակ, ինչո՞ւ համար է այս պոռոտ գոյներով չափուած երկինքը. ինչի՞ կը ծառայէ այս ծաւի հարթութիւնը, երբ իր հայելին այդպէս քծնանքով դէմ կը բռնէ քոքէթ ամպերու նաղանքին. ի՛նչ խորհուրդ ունի այդ գլխացի լեռներուն անկերջ գլուխ-գլխի խորհրդակցութիւնը. ի՛նչ նպատակ ունինք մենք, որ ժամ մը առաջ կ'ուռէինք, հիմա կը չրջինք և ժամէ մը պիտի երթանք ննջելու. ինչո՞ւ համար է կեանքը ընդհանրապէս, ընկերութիւնը իր ամբողջութեամբ, մարդիկ. ինչո՞ւ համար է բարեկամութիւնը իր անձնագոհութեամբ ու կեղծիքներով. ի՛նչ նպատակ ունի սէրը իր ոգեւորութեամբ, պէրանքներով, չողոքորթութեամբ, պատրանքով...:

— Այդ ե՞րբ էք յուստես դարձեր.— ընդհատեց Վերժին:

— Նպատակ... այդ ի՛նչ յիմար հարց է, պարոն Տիրան.— պատասխանեց բժիշկը:— Կը ներէ՛ք անշուշտ արտայայտութիւնս. բայց մենք բժիշկներս սովոր չենք բնական երեւոյթներու դիմաց այդ կարգի անխմատ հարցեր տալու կամ լսելու: Ի հարկէ բոլորովին ուրիշ խնդիր է, եթէ հետաքրքրելիք, թէ ի՛նչ պատճառներէ այդ երեւոյթները առաջացեր են:

— Ախ, պատճառ կամ նպատակ, միեւնոյն է:

— Ի՛նչ. կը սխալի՛ք: Հոտ ահագին սկզբունքի

խնդիր կա: Հոտ է, որ ամբողջ հին ու նոր աշխարհայեացքները իրարու կը զարնուին. իմ կարծիքովս տասներիններորդ դարու ամենանշանաւոր յառաջդիմութիւնը բնութեան մէջէն նպատակը վերջնականապէս մէկ կողմ նետելն է: Բնութեան մէջ, կեանքի մէջ, որ բնութեան օրգանական մասն է, և ընկերական կազմութեան մէջ, որ իր կողմէն օրգանական բնութեան մէկ ֆունկտիօնն է, նպատակ բուսածը գոյութիւն չունի. նպատակ միայն կենդանիներու գիտակցական-կամաւոր գործունէութեան մէջ կա. նպատակը մեր գլխուն մէջ պատկերացուցած այն հետեւանք-երեւոյթն է, որուն մենք հասնի՛լ կ'ուզենք պատճառ-երեւոյթներու օգնութեամբ. նպատակը, բարեկամս, մտածում մըն է, յիշողութիւն մը միայն: Եւ ահա՛ մարդիկ վարժւած իրենց գործերուն միշտ նպատակ մը դնելու, իրենց սղտիկ ուղեղներովը դատեր են, որ բնութիւնն ալ նոյնպէս իր գործունէութեան համար, իր ուժերը արտադրելու համար որեւէ նպատակ մը ունենալու է, որիչ խօսքով բնութիւնն ալ ջրային դրութիւն մը, փորձառութիւն ու մտածումներ պիտի ունենայ. ծիծաղելի չէ՞. միամիտ փիլիսոփայութիւն: Նպատակները, յարգելի՛ բարեկամս, նետեցէք ծովը, և փրնաղեւցէ՛ք միայն պատճառները: Այն ժամանակ շուտով կը գտնէք, թէ՛ ի՛նչ աղբիւրէ կը բղխին ընկերութեան կեղծիքն ու անձնագործութիւնը, թէ ի՛նչ պատճառներու է պարտական կենդանին իր գոյութիւնը, թէ ուրիշ՞ առաջացեր է սէրը իր քծնանքներովն ու յուզումներովը, թէ...

— Է՛, նպատակներն ալ ձեզի ըլլա, պատճառներն ալ. — բացականչեց Վերժին: — Բնութեան գեղեցկութիւններու, զգացումներու և սիրու նման յուզումներու դիմաց ինծի հետաքրքրողը միայն ան է, որ այդ բոլորը գոյութիւն ունին, որ կան. ուրիշ ոչինչ:

— Ատիկա ալ դու հարց է. — պատասխանեց Տիրան կտրած ձայնով մը: — Շատ գեղեցկութիւններ կան մեր շուրջը ու շատ զգացումներ մեր մէջը, որոնց գոյութեանը երկար ժամանակ տարակոյս անգամ չունինք, բայց ահա՛ կու գա ակնթարթ մը և մենք կը տեսնենք, որ այդ բոլորի գոյութիւնը միայն մեր երեւակայութեան մէջն է եղած:

— Վե՛ր, այսօր շատ թիւու էք, պարո՛ն Տիրան. — կտրեց աղջիկը: — Է՛, աւելի աղէկ է եկէ՛ք երեքով բան մը երգենք, բայց այնպէս կենդանի, դարձ, ժիր բան մը. ձեր յոռեանտութիւնը կլնաք և վերջը շարունակել, եթէ չատ կը ցանկաք:

Տղան իր մէջը դայրոյթի մը խրտիլը զգաց, բնադ-դական դայրոյթի մը՝ աղջկան գոհունակութեան, դարձ-թութեան գէ՛մ:

Բժիշկը բամբ ձայնովը իր մէկ սիրտը ուսանողական երգը սկսաւ. քոյրը գիտէր, ձայնակցեց:

Եւ միեւնոյն ժամանակ ետ ձանապարհ ինկան խի՜ճերուն վրայէն:

Տիրան կը քալեր լուռ, երբեմն իր քովէն դացող Վերժինի վրա ակնարկ մը նետելով գողունի. և երգելու ատեն անոր ըբած բերնի ու դէմքի շարժումները այնքան ալ ակտրոսիկ չէր դաներ:

Բնակութիւններուն մօտիկ ձայները կտրեցին ու իրարմէ հրաժեշտ առին. փողոցները կը բաժնուէին:

Տիրան գլխահակ կ'երթար մտախոհ:

Դատարկութիւն մը կար կրծքին տակ: Այն հին ներքին պարագութեան ճնշող զգացումը, որ վերջին ժամանակները Վերժինով սգեւորելն էր լեցուցէ՛ր՝ այդ վերջին քանի մը օրն ալ կտակածը, նախանձը, արհամար-ւած-լքւած ըլլալու ճանկաւորող զգացումը, ընկերովը մեծ

զո՞ւ մը ըրած ըլլալու տարտամ հայարտութիւնը . և ահա՛
ատոնք ալ հիմա կը ցընդէին ոչինչին մէջ , աչքերուդ
դէմ հալուող անցայտացող մութիւն կտորի մը պէս . և՞ որ
պղ- բողբը երեակացութիւն ու թիւրիմացութիւն էր
միայն :

Եւ աւելի՛ տուր , աւելի՛ ճնշիչ կը դառնար իր մէջը
յեւզումներէ զո՛ւրիկ , մինա՛կ ու ապրելու ծարա՛ւ ըլլա-
լու գիտակցութիւնը :

Դատարկ . . .

ԺԲ

Առտու մը որքան եղաւ Վերժինի ուրախութիւնը ,
երբ սպասաւոր մը իր հասցէին նամակ մը բերաւ , և
նամակին վրայ Վերժին իր Պետրոսի գիրը ճանչցաւ :

Միս Պետրոս , որ յունիսի մէջ Ամերիկա էր գացած
մէկ-երկու ամիսով՝ հիմա վերադարձեր էր նորէն դպրոց .
և Վերժինը գիշեր մը իր քովը կը կանչէր , ինչպէս քա-
նի մը անգամ ըրած էր , երբ ինքը իր զբաղումներուն
սրտածառով այցելելու անկարող ըլլար :

Վերժին մօրը յայտնեց , նոյն օրն իսկ ճաշէն վերջը
մեկնեցաւ և երկու ժամ չանցած իր սիրած դպրոցի սե-
մին վրա նետուեցաւ Պետրոսի վիզը :

Ամբողջ իրիկունը շատ զւարթ անցաւ իր վարժու-
հիներու ու մէկ-երկու ծանօթ բնակրուհիներու շրջանին
մէջ : Միս սրտամեց իր ճամբորդութիւնը , Ամերիկա ան-
ցուցած օրերէն , տպաւորութիւններէն , հին ու նոր դէպ-
քեր ու մանրամասնութիւններ : Եւ կէս գիշերուան մօ-
տիկ էր արդէն , որ երկուքով առանձնացան իրենց սեն-
եակը հանգստանալու :

Փոքրիկ սենեակ մըն էր Միսի ննջարանը , որ միւս-

նոյն ժամանակ իր աշխատանոցն էր և ընդունարանը :

Փոքր , կրկնաշարի զրասեղան մը ամէն տեսակ ման-
րիկ բերրմեքու , տուփերու , յախճապակիներու , ծաղիկ-
ների ու ալբոմներու մէջ կորած . պատերուն գամւած
էր նկարէն հովահարներ , բանւած գոյնգոյն թուղթի
զրաբններ , մեծ ու սղտիկ ամէն գէրքի լուսանկարներ .
ճապոնական խոշոր կարմիր թղթէ հովանոց մը առաս-
տաղի ճիշտ մէջտեղէն կախւած էր բաց . պատին տակ
ձերմակ ու ցած մահճակալը . քիչ մը հեռուն սենեակին
կեդրոնը սեղան մը , որուն վրա կանաչ լուսամբիոյթով
լամպն էր դրւած , իսկ սեղանին մօտիկ շէգ-լոն , որուն
վրա այսօր Վերժինի համար անկողին էր պատրաստուած :

Երբ երկու աղջիկները ներս մտան՝ Պետրոս գուռը
կղպեց :

— Է՛ , վերջապէս առանձին ենք : Դէ՛ , հագուա-
ներդ թուցո՛ւր ու եկու էր գլուխ գլխու քիչ մը խօսինք :

Օգնեց Վերժինին չիփակը հանելու ու քորսէն , հա-
նեց ինքն ալ , իր ձերմակ բլուզներէն մէկը տաւ հիւ-
րին , որ հագնի և երբ աղջիկը հայելին առջեւը կեցած
մերկ թեւերով իր մազերը պինդ բռնող կեռիկները կը
հանէր , Միս Պետրոս քայլ մը հա կեցած՝ անոր կիսա-
դէմը , հետզհետէ ուսերուն թափուող շագանակի մազերը ,
թեւերը ու քորսէէն աղատւած իրանը կը գիտէր :

— Բայց ինչպէս , ինչպէս աղւորոցեր ես , Վերժին .—
բացականչեց յանկարծ անոր վրա վազելով :

Գրկընեցան :

— Այս քանի մը ամուսն մէջ չա՛տ ես փոխւեր .
հասունցեր ես տեսակ մը :

— Իրա՞ւ .— Ժպտեցաւ Վերժին :

Ու դէմ-դէմի նստեցան : Միս իր աշխատանքի սե-
ղանին առջեւը աթոռին վրա , Վերժին ալ հայելին քո-
վը բազկաթոռին մէջ :

Միս Պետրոս վայրկեան մըն ալ նայեցաւ մօր մը հպարտութեամբ ու խանդաղատանքով Վերժինին, որ անխոյժ գիրքով մը ընկերութիւնն բլուզը ուսերուն նետած՝ անոր դէմքին կը ժպտէր:

— Պատմէ՛ տեսնենք դո՞ւն ինչ ըրիր այս ամառ, ի՞նչպէս անցուցիր. նորէն երգի դասերո՞վդ էիր զբաղւած. — հարցուց Միս, արմուկը սեղանին կը թընցուց, բռունցքը դրաւ այտին ու ձկոյթն ալ բերանը:

Վերժին պահ մը լռեց և յանկարծ պատասխանեց.

— Գիտե՞ս, կարելի է քանի մը շաբաթէն նորէն իրարմէ բաժնելւինք. և երկա՛ր, երկա՛ր ժամանակաւ համար:

— Ի՞նչպէս թէ. — բացականչեց խօսակիցը և այս անակընկալէն զարմացած՝ ձեռքը դէմքէն հեռացուց:

— Հաւանօրէն կ'երթամ Եւրոպա:

— Եւրոպա՞: Գուցէ՛ ճամբորդելո՞ւ:

— Ո՛չ, ուսումս շարունակելու:

— Համալսարան:

Ու ակնթափն վրայ շարունակեց:

— Այո՛, ի՞նչ խորհուրդ կու տաս.

— Ինչ խորհուրդ կու տամ... Բայց ի՞նչպէս եղաւ, և ի՞նչ ճիւղի հետեւիլ է միտքդ:

— Ես ալ կ'ուզեմ վարժուի՛ր դառնամ. քեզի պէս. բայց առաջ պէտք է բնական և ընկերական գիտութիւններուն հետեւիմ: Պարոն Արշակը բացարձակ իրաւունք ունի, ո՛չ դպրոց, ո՛չ կըթուլթիւն, ո՛չ հողի, ո՛չ մանուկ, ո՛չ ինչ հասկընալ չի կարելի առանց ատենց:

Միս Պետրոս պահ մը զարմացած գիտեց ընկերութիւն. և ճիշտ անոր աչքերուն մէջ նայելով՝ կէս մը ժողտուն, կէս մը հեզոտոտ—

— Այդ պարոն Արշակը ո՞վ է. — հարցուց:

Վերժին յանցանքի մէջ բռնուողի մը ցընցումը ունեցաւ և թեթեւ կարմրութիւնը անտարբեր շեշտին մէջ մոռցնել ջանալով՝ պատասխանեց.

— Եղբօրս բարեկամներէն մէկը, խելացի տղա մըն է, համալսարանական, արձակուրդի առթիւ կ'կած է Պոլիս ծնողքին մօտ:

Եւ այսպիսով այդ կնճռոտ կէտը գոցել կ'ուզէր և ուրիշ խօսքի անցնել, երբ Պետրոս նորէն հարցուց.

— Եւ ի՞նչ կը սորվի այդ պարոն Արշակը:

— Ընկերական գիտութիւններ:

— Ատիկա շատ ընդհանուր անուն է:

— Այո՛. բայց չէ՞ որ բոլոր ընկերական գիտութիւնները իրարու հետ սերտ կապւած են. ատկէ՛ դատ՝ լայն ու բազմակողմանի կերպով գործին ծանօթանալը մասնաւորապէս անոր³ անհրաժեշտ է, եթէ իր ապագա գործունէութիւնը աչքի առաջ ունենանք:

— Երեւի՛ փաստաբան:

— Ո՛չ: Անոր խելքն ու միտքը աւելի ընդարձակ հանրային գործունէութիւն է: Որոշած է՝ աւարտելուն պէս գալ ու Պոլիս գիտական ամսագրի մը հրատարակութեանը ձեռնարիէ իր ընկերներուն հետ. լուրջ, պարզ ու զուտ գիտական թերթ մը, որուն նպատակը պիտի ըլլա մեր արդի նորահաս երիտասարդութեանը զրդել, օժանդակելու առաջնորդել ժամանակակից գիտութիւնները իր ամէն կողմնորոշ լրջօրէն իւրացնելու, աշխատանքի թէ՛ նիւթը և թէ՛ եղանակը մատակարարելով: Տեսակ մը դպրոցի թերթն լրացնող ու ընդարձակող հիմնարկութիւն մը, և բոսպական նոյնօրինակ լաւագոյն թերթերուն յենաւ: Արդէն ամբողջ խումբ մըն են և միասին են գործելու, բոլորն ալ մտերիմ ու սրտակից ընկերներ, բոլորն ալ հիմա տարբեր-տարբեր ճիւղերու ու

դանազան երկիրներ ուսանող: Եւ գիտե՞ս, թէ եւ իրեն ոչինչ ըսած չեմ, բայց ես այ որոշած եմ այդ խմբին մէջ մտնելու, և բոլոր ուժովս աշխատելու: Հասցա՛, երեսակայէ՛, երբ ես այ հորս-հինդ տարւան աշխատանքէ վերջը գործիս տէրը կը դառնամ:

Եւ աս ըսած էր այնպիսի միամիտ, տղայական հպարտ չեչուով մը, որ Միա չկրցաւ ժպտող դասիկ:

— Է՛, ի՛նչ հիանալի բան է, երբ մարդ գիտե՞նք մէջ ծրագիր մը ունի և սրտի՛ն մէջ... ք՛ք՛... ոգեւորութիւն.— բացականչեց Վերժին յանկարծ բազկաթուռին մէջ ընդոտտ շարժում մը ընելով:— Երբ յոյսեր ու եռանդ ջիւղերէդ կը վաղէ, երբ կ'ըզգաս, որ օրերդ ապար-դիւն պիտի չանցնին, որ բանի մը պէտք պիտի գաս թէ՛ քեզի թէ՛ քեզի չընկալածներուն:

— Ուրեմն երթալդ հաստատ է.— ընդհատեց ընկե-րունին:

— Գրեթէ՛. գոնէ իմ կողմէս վճուած:

— Ո՛ր կողմ երթալ ևս մտադիր:

— Առաջ կարծեմ գերմանական Զւիցերիա կամ Գերմանիա: Ինդիրը ան է, որ անպատճառ գերմաներէն սորվիլ կ'ուզեմ. իսկ վերջին կիսամեակները պարսն Սր-չակը խորհուրդ տաւ Անգլիա անցընելու: Ա՛, եթէ գիտ-նաս ինչ ազնիւ, անկեղծ ու դարգացած տղա է:

— Եւ սիրո՞ն, իհարկէ՛.— աւելցուց Միա Պետրոս ընկերունիին դէմքը դնելով:

Վերժին գլխով դրական նշան ըրաւ և գգաց, որ ամբողջ արեւնը դէմքը զարկաւ: աչքերը գոգը ձգեց, և մասնակրով սկսաւ ջղաձգօրէն բլուզին չկապած կապիճ-ներուն հետ խաղալ:

— Վերժին.— ըրաւ վարժուհին իւրաքանչիւր վանկը խորհրդաւոր չեչուով մը երկընցընելով:

Վերժին գլուխը աւելի կախեց, լանկարծ ցատկեց ոտքի, նետուեցաւ ընկերունիին գիրկը ու դէմքը անոր կրծքին մէջ թաղեց:

Վերջին կեռիկն այ մագերուն մէջէն վար ինկաւ և հազիւ փունջի մը միացւած վարսը բոլորովին ազատե-լով կապանքէ՛ փուռեցաւ աղջկան կէս մը վար սահած բլուզին, մերկ ուսին, Պետրոսի թեւերուն ու լանջին վրա:

— Ա՛խ, արդէ՛ն, արդէ՛ն...— հծծեց վարժուհին ու ժպտեցաւ:

Արտասովոր դառն ու բարի Գայիտ մը:

— Նա՛, այլեւս հասկընալի է ինծի մինչեւ հիմա խօ-սածներդ.— աւելցուց իսկոյն, ծռեցաւ, գրկեց աղջկան գլուխը ու սպառա:

Վերժինի թեւերը թուլցան ու ինքը բոլորովին սա-հեցաւ դետին: Ծունկերը դետինը փուռած մորթիին թաւ մագերուն մէջ, կուրծքը ընկերունիին ծունկերուն վրա, ու թեւերն ալ թոյլ կերպով մը անոր մէջքը նետած:

Պետրոս խնամոտ ձեռքով աղջկա դէմքը իրեն դար-ձուց, մագերը քնքշութեամբ հեռացուց անոր երեսէն, ու գորովի նայածքով սկսաւ անոր աչքերուն մէջ նայիլ:

Վերժին կը ժպտէր չիկնած, յուզւած. և հայեաց-քին մէջ ուրախութեան չիթ մը ամօթխած արցունք որ կողմ ինքզինքը ծածկելը չէր գիտեր:

— Եւ իրարու բացւած էք արդէն.— հարցուց Միա:

Աղջիկը գլխով բացասական նշան ըրաւ՝ աչքերը վար առնելով:

— Բայց այն ատեն վստա՞հ ես, որ ան ալ... է՛, իհարկէ՛, ի՛նչ ըսել կ'ուզէ.— աւելցուց վարժուհին իս-կոյն քննող-ինքնարաւական հայեացքը ծանր-ծանր աղջկա դէմքին, անոր վիզին, կուրծքին ու իրանին վրա սահե-ցընելով:

— Ա՛, այո՛, բացարձակապէ՛ս. — եղաւ պատասխանը: — Եթէ այս քանի մը օրը Կղզի գացած չըլլար, մինչեւ հիմա արդէն անշուշտ խօսած կ'ըլլայինք իրարու. ո՛չ, ես այսպէս երկար համբերել չեմ կրնար. լռե՛լ, ծածկե՛լ անկարող եմ. տանջանք է ասիկա: Երէկ քրոջը այցելութեան էի գացած, ամէն չնչին բան ինծի ակնարկութիւն կը թւի, նայւածքին տակ կը կարմրիմ, կարծես բան մը գողցած ըլլամ. ա՛խ, այնքան նման է եղբօրը:

Պահ մը լռեց:

— Խեղճ Վերովնա. — բացականչեց յանկարծ ընկերուհին: — Ձէ՛, շիտակը չէի կարծեր. բնաւ, որ այդպէս իսկոյն ծուղակը պիտի լինաս:

— Ծուղակ...

— Մի՛ վախնար. այո՛, աշխարհի մէջ միակ ծուղակը, ուր ամէն մարդ պատրաստ է կրծքով-գլխով մէջը նետուելու. կեանքի գոհար ծուղակը: »

Վերջին նախադասութիւնը աւելի հառաչ մըն էր, քան խօսւածք: Իր սէրը կը մտածէր, իր դժբաղդ սէրը:

Ու աչքերը լեցան. կամքին բոլոր ուժովը հաղիւ կը զսպէր իր արցունքները, որոնք Վերովնի մազերուն վրա կաթկթիլ կ'ըսպառնային:

Դեռ երկա՛ր-երկա՛ր կը խօսէին երկուքով:

Վարժուհին ամէն բան մանրամասն պատմել տւաւ, մինչեւ որ պատին գամւած փոքրիկ կոր ժամացոյցը ղիլ ու երկարատեւ հնչիւնով մը երեք հատ զարկաւ:

Ելան պառկելու:

Լոյսը մարած էր շատոնց. երկուքն ալ իրարու քունը չի խանգարելու համար կը լռէին. ո՛չ մէկ շարժում, բայց երկուքն ալ արթուն էին:

Վերովն երազանքներու մէջ, Պետրոս յուշերու:

Ի՛նչ մը վերջը քունը երկուքէն ալ գողցաւ իրենց մտածումներն ու յուզումները, բայց չհամարձակեցաւ ո՛չ Վերովնի դէմքին դրոշմւած սիրաթրթիւ երջանիկ ժպիտը սրբելու, ո՛չ ալ Պետրոսի այտերուն թափւած յուսաբեկի լեղի արցունքը չորցընելու:

ԺԳ

Շաբաթւան մը չափ էր Արշակ Կղզին էր, բայց իրեն կը թւէր, թէ ամբողջ ամիսներ էին անցեր:

Հոտ արդէն քանի մը անգամ եղած էր նախորդ տարիները և իրեն համար շատ նորութիւն չունէր: Մօրաքրոջ ամբողջ ընտանիքն ալ բոլոր հասակը առած մարդիկ էին կամ երեխաներ:

Արշակ ինքըզինքը տւաւ աշխատանքի. առտուները մինչեւ կէս օր կ'ըզբաղէր, իսկ ամբողջ ճաշէն վերջը կը թափառէր Կղզիին զանազան մասերը սովորաբար իրենց դրացի յոյն երիտասարդի մը հետ: Երբեմն ալ միասին նաւարկելու կ'իջնէին. յոյն իր սանդալը ունէր և հիաւնալի թխալարիկ գիտէր: Իսկ գիշերները նորէն կը նստէր աշխատելու:

Բայց իսկապէս ո՛չ իր աշխատանքէն համ կ'առնէր, ո՛չ իր դրօսանքներէն:

Յօդւածը թէեւ կ'առաջանար, բայց ան չէր, ինչ ինքը կ'ուզէր. չոր ու ցամաք բան մը դուրս կու գար, առանց համոզմունքի, առանց վառ ոգեւորութեան, առանց կրակի ու հումորի. զո՛ւր ամբողջովին կեդրոնաւնայող ջանքեր կ'ընէր: Արդէն քանի մը անգամ անցած էր մտքէն զրիչը մէկ կողմ նետէ, միայն միշտ զսպած էր ինքըզինքը սլարապ չի մնալու, իր միտքը կերպ մը

զբաղեցնելու ու խմբագրատան խոստացած աշխատութիւնը անպատճառ հասցնելու համար :

Զբօսանքներն ալ մեծ հրապոյր մը չունէին : Յոյնն ու ան կը շրջէին , կը խօսէին , կը կատակէին միմաւն , բայց միայն դէմքն էր , որ կը խնդար : Վա՛րը նաւամատոյցը , ընկերը յաճախ խաղի կ'ենէր յոյն աղջիկներու հետ , որոնցմէ մէկը Արշակի վրա մասնաւորապէս ուշք էր դարձուցած . սուր դիմագծերով , արեւելքի խոշորսեւ աչքերով , թուխ բոցոտ էակ մը , մի՛չդ անտուր հագուստներով , քայլածքն ալ յանդուգն , շարժումներն ալ . օրիփմալ դէմք մը : Տղան ամէն դուրս ելնելուն գրեթէ կը հանդիպէր անոր կա՛մ փողոցը կա՛մ նաւամատոյցը կա՛մ անտառին եզրը ու միշտ քոքէթ հրաւիրող ժպիտ մը կը կարդար անոր խոշոր աչքերուն նայւածքին մէջ :

Իրիկուն մը ընկերուհիին հետ միասին վերէն կու գային : Արշակ առանձին էր ու անոնց քովէն անցած միջոցին որոշ կերպով լսեց իր հասցէին ուղղւած աղջկան խօսքերը . « Իզո՛ւր այդչափ հպարտ » : Այդ կրակէ աղջկան զգացումները հրահրած ըլլալու փոքրիկ հպարտութեամբ մը ժպտեցաւ Արշակ ու անցաւ , անտարբեր . ալ բոլոր աղջիկները կարծես դադրած էին անոր համար իրենց աղջկային հրապոյցն ունենալէ :

Աղջիկ , ա՛յն մտքով ինչպէս որ թարմ երիտասարդ մը կը հասնա , Արշակի համար միայն մէկը կար հիմա , եւ այդ մէկի պատկերն էր , որ ան ամէն կերպ մոռնալու կ'աշխատէր . այդ մէկի համար կը ջանար անտարբերութիւն ձեռք բերելու : Բայց ղետակցութեան կամ կամքի թոյլ վայրկեան մը եւ ահա՛ սիրուն յուշերը կը խուժէին խոկոյն իր վրա : Այդ վայրկեաններուն տղան կը զայրանար ինքն իր դէմ ու անմիջապէս կը փրցնէր այդ անուշ մտածումներու գրաւիչ շղթան : Զո՛ւր , ակընթա՛րթ մը . ու շղթան կապւած է նորէն :

Անօգուտ տեղը իր հպարտութիւնը կը խթէր .

« Մի՛թէ կարելի է այս աստիճան թոյլ ըլլալ եւ ան ալ աղջկան մը դէմ , որ պարզապէս ընկերոջ մը նման կը նայի վրաս » :

Սակայն սկսեալ կը յիշէր իրենց տեսակցութիւններէն այս կամ այդ կէտը ու կասկածը կը վաղէր իր հոգիին մէջէն .

« Մի՛թէ . մի՛թէ այդ բոլորը պարզ ընկերական էր . այն չեւտերը , ա՛յն նայւածքները , այն յուզումը . . . » :

Տենդոտ ձեռքով կը վերցնէր գիրք մը , թուղթ մը , տերեւ մը , ինչ որ աչքին գար , միայն թէ իր ուշքը ցրէր , ցրէր իր մտածումները , որոնք նորէն խաբել կ'ուզէին իր սիրտը եւ որոնք սիրուն պատրանք մը տւէր էին իր զգացումներուն արդէն ամբողջ շարաթներ :

« Տիրա՛նը . ա՛ , ի՛նչ բաղդաւոր է այդ տղան , տաղանդ , գեղարեւոտ , սէ՛ր , յաջողութիւն » . կը կրկնէր նախանձով ակոսներուն մէջէն :

Հազիւ շարաթը լրացած Արշակ սկսաւ անտանելի ձանձրանալ . ի՛նչ ճգնաւորութիւն էր ասիկա եւ իմաստն ինչ էր . հո՛ս ալ նոյնչափ իր ուղեկը աղջիկով կ'ըզբաղւէր , որչափ եւ տունը զբաղւելու էր . գուցէ դեռ աւելի , քանի որ հիմա այսպէս առանձին ալ էր : Այլ եւս իմաստ չէր գտներ այս բացարձակ փախուստէն , երբ օր մը ուշ կամ կանուխ աղջկան նորէն հանդիպելու էր . վերջապէս աւելի լաւ չէ՞ր հետզհետէ վարժելի անոր ներկայութեանը . եւ գուցէ շատ աւելի շուտով ալ սխալուէր « անոնց » փոխադարձ յարաբերութիւնը մօտէն տեսնելով :

Նոյն իրիկունը նամակ մըն ալ ստացաւ քրոջմէն , որը բաւական կծու կերպով եզրօրը վրա կը յարձակւէր ու կ'ըստիպէր , որ ետ դառնա :

« Աղէ՛կ , քո՞յրս ինչ պատճառով կը վշտացնեմ » .

մտածեց սլահ մը և վճռեց յաջորդ օրն իսկ վերադառնա :
Ու տարօրինակ ուրախութիւն մը զգաց իր այդ վճիռէն .
իրենները կարօտայեր էր :

«Նւ Վերոյնը, որ նորէն պիտի տեսնես» . կը կըրկ-
նէ՛ր ուղեղին մէկ կտորը գանդին անկիւնէն : Արշակ նախ
այդ անկիւնէն ըստանալով չսեղ ձեւացուց, բայց ոչ
երկար :

Է՛, ի՛նչ ծածկելու բան է, իհարկէ, ուրախ է Վեր-
ոյնը նորէն տեսնելուն, բայց ինքը գիտէ և իր զգա-
ցումները կառավարել : Ինքը որոշած էր ըստ կարելոյն
քիչ աղջկան հանդիպելու, իսկ առանձին երբէ՛ք և
հանդիպած ատեն ալ միշտ զբաղւած, լուրջ ու անտար-
բեր պահելու ինքըզինքը, մինչև որ վարժելի ու այդ
խենթ զգացումը իր մէջը հետզհետէ բխանա :

Ուրեմն ալ ի՛նչ կա վարանելու :

Յաջորդ օրը կէս օրէն քիչ մը անց՝ Արշակ կ'երթե-
ւեկէր Սիրքէճի կայարանը հարթակին վրա, գնացքի
պատրաստուելուն սպասելով . չիտքակ Կղզիի շոգենաւէն
կու դար :

Կը բերէին վագոնները, կը կցէին իրարու ու կը
կապէին : Արշակ կանգ առաւ վայրկեան մը լոկոմոտիվին
քովը ու գործաւորին աշխատանքը կը գիտէր, որ հնար
եղածին չափ տաքութենէն հեռու մնալ աշխատելով՝
հնոցը հանքածուխ կը նետէր վարժ ու ճարպիկ շար-
ժումով մը :

— Բարե՛ւ ձեզի . ի՛նչ կ'ուսումնասիրէք հոտ . —
լսեցաւ յանկարծ ետեւէն ձայն մը ու խոշոր ձեռք մը
իր ուսին ծանրացաւ :

Նայեցաւ ետ :

— Օ՛, բարե՛ւ, պարո՛ն բժիշկ :

— Երեւի Կղզիէն կը դառնաք :

— Այո՛ : Ի՛նչպէս էք :

— Շատ գէշ, ինչպէս կրնաք նկատեր . քառորդ
ժամ մըն է դրեթէ կը վազեմ . այս գնացքին անպատճառ
հասնէի պիտի, Գումգաբու հիւանդ ունիմ . դուրս եկաւ,
որ ժամացոյցս երեք վայրկեան առաջ է եղիր . ամբողջո-
վին քրտինքի մէջ եմ . եկէ՛ք մանենք վազուն :

Մտան առաջին հանդիպած քուպէն, ուր խիստ բա-
րակ և խիստ երկար իրանով մարդ մը նստած էր չիփ-
չիտակ, ձեռքերը կանոնաւոր կերպով ծունկերուն դրած,
Ռամսէյ Երկրորդի արձանին պէս և Սան Ստեփանոյի
տոմսակ մը քոքարդի նման գլխարկի ճակատին անցու-
ցած . ըստ երեւոյթին անգլիացի մը :

Երկու բարեկամները նստեցան իրարու դէմ, բժիշկը
գլխարկը նետեց դարակին ցանցը, ահագին թաշկնա-
կովը սկսաւ դէմքին քրտինքը սրբել՝ անտանելի տաքէն
դանդառելով :

— Իսկ ի՛նչպէս են տիկինն ու օրիորդը . — հարցուց
Արշակ սլահ մը վերջը :

— Շա՛տ լաւ : Կիրակի հիւրեր ունէինք, սոսկալի աղ-
մուկ էր տունը, իսկ երէկ չէ՛ նախարդ գիշերն ալ մենք
պարոն Տիրաննից տունն էինք, զւարթ ժամանակ անցաւ .
գիտէ՛ք ա՛, քոյրս գեղարւեստի սիրահար է :

«Գեղարւեստի ու գեղարւեստագէտի» . մտածեց Ար-
շակ ու սոսկալի նախանձ մը ըզգաց : Մնոնք անդին իրենց
քէֆին կ'ուրախանային, երբ ինքը Կղզին ինքըզինքին
հետ կը կուէր :

Բարեկութիւն մը, չարութիւն մը զգաց յանկարծ այդ
բոլորին դէմ . ընկե՛րն ալ, բժի՛շկն ալ, աղջի՛կն ալ ծաղ-
րել, նախատել, խայթել կ'ուզէր, բայց ի՛նչ ըսելիքը
չգիտնալով՝ լռեր էր և իր լուրթենէն աւելի կը զայ-
րանար :

Գնացքը թեթեւ մը ցնցըւեցաւ դէպի ետ ու զգուշութեամբ դուրս սողաց կայարանէն երկաթի գծերու բարդ ցանցին մէջէն:

— Իսկ դուք գեղարուեստը իրա՞ւ չէք սիրեր. — հարցուց յանկարծ Արշակ տեսակ մը հեղեղութեամբ:

— Ա՛, ինչս՞է չէ. երբե՛մն:

Այս չափաւ ապատասխանը տղուն ամենեւին դուր չեկաւ. խօսակցին վրա յարձակելու պատրուակ մը կը վնտուէր:

— Երբե՛մն... Ըսէ՛ք խնդրեմ, դուք ձեր կեանքին մէջ հապա ի՞նչ բան կը սիրէք լրջօրէն ու մշտապէս:

— Մշտապէ՛ս. ոչինչ:

— Ի՞նչպէս կարելի է այդ տեսակ պարապ խօսքեր ըսել, պարո՞ն բժիշկ: Մի՞թէ այդ աստիճան մարդ կրնա անտարբեր ըլլար դէպի իր շրջապատը. ատիկա՞ պարզապէս անբարոյականութիւն է. անբարոյականութիւն ե՛ւ իր անձին դէմ ե՛ւ ընկերութեան դէմ:

Բժիշկը նախ ժպտեցաւ. ակընթարթ մը լուռ ու հարցական տղուն երեսը նայելէ վերջը՝ մտածկոտ ու ծանր-ծանր պատասխանեց.

— Ատեն մը մարդիկները սատանաներով կը վախցընէին. ատիկա արդէն շատ հինցած է, հիմա ալ բարոյականութեան անունով սարսափ տալ կ'ուզեն: Բայց գիտէ՞ք ի՞նչ է այդ բարոյական ըսածնիդ, որով մեզի շարունակ կ'ըստաւանան տէրտէրները, պառաւ կնիկներն ու դատաւորները. ա՛յդ բարոյականութեան առնելազն կէտը արդէն ապացուցւած գոտ անբարոյականութիւն է, իսկ մնացածի կէտն ալ դեռ չապացուցւած անբարոյականութիւն: Խնդիրն ան է, բարեկամս, որ հասարակութիւնը շատ ծանր-ծանր ու շատ դժուար կ'ըսկսի համոզել, որ երբեմն իրեն օգտակար եղող զործունէու-

թեան ձեւը արդէն հինցած է ու միայն զնառ կու տա այլ եւս. մասնաւոր համար մի՛շտ ան է լաւը, ինչ որ իր պապի ժամանակ լաւ էր. կեանքի մէջ ամէն նորութիւն, ամէն փոփոխութիւն անոր համար առնւազն անխուսափելի չարիք մըն է. ո՛ր մնաց այլ եւս իր հայեացներուն. ան ալ կրօնական, բարոյական, փիլիսոփայական ըմբռնումներուն փոփոխութիւնը: Ժողովրդի հոգեբանութիւնը շարժունութիւն, փոփոխականութիւն չի սիրեր. իր անգամ մը ըմբռնած բանին անպայմանութեան, յաւիտեականութեան զրոյժը տալ, կ'ուզէ: Ան չի կրնար հասկընար, որ մեր գաղափար, օրէնք, պահք, բարք եւ այլն անւանածը զոյրօրի է միայն, կազմի նման մշտաշարժ ու յարափոփոխ. ան կ'աշխատի այդ զոյրօրին հեղուկի կամ աւելի եւս սառոյցի ձեւին տակ ֆորմուլի վերածէ՝ ղերութեամբ պատկերացընել կարողանալու համար: Անա՛ այդ քարացած գաղափարներու ծանրութեան տակն է, որ հասարակութեան վիզը ծուր է, եւ այդ սառցուցած ըմբռնումներու մէջն է, որ ընկերութեան անդամները ցրտահար կ'ըլլան:

Բժիշկի այն տրամադրութիւններէն էր, երբ իր սովորական կարճախօսութեան հակառակ, բերնին կծիկը կը քակէր: Ատ կը պատահէր ընդհանրապէս այն օրերը, երբ մէկ-երկու գաւաթ սովորականէն աւելի կոնծած ըլլար:

Այդ պայմաններուն տակ բժիշկը կը սիրէր «քիչ մը փիլիսոփայութիւն ընել», ինչպէս ինքը կ'ըսէր: Եւ հիմա այդ «քիչ մը փիլիսոփայութիւն ընելու» գաւաթներու թիւը լրացած էր արդէն ըստ երեւոյթին. աչքերուն տեսակ մը արտայայտութիւնն ալ արդէն նոյնը կնիքադրել կու տար: Հաւանօրէն չիտակ ճաչարանէն էր, որ կու գար:

— Անա՛, այդ տեսակ բորբանսած ու քարացած բա-

րոյական զաղափարներուն վրա հիմնուած անբարոյակա-
նութիւն մըն է մեր այսօրւան տնտեսական կազմութիւնը
իր կապիտալական, վաշխառական ու պրոլետարական
բոլոր բարդութիւններովը: Կամ առէ՛ք ամուսնութեան ար-
դի կազմութիւնը իր հակահոգեբանական կենսակցութիւննե-
րու, կռիւներու, սեռական չափազանցութիւններու, ու
հասարակական անառակութեան համագումարին հետ:
Ուրիշ օրինակ մը կ'ուղէ՛ք, ահա՛ կրթական դո՛րծը — աշ-
խարհքի որ կողմէն որ կամենաք իր կղերական կամ շո-
վինական ձգտումներովը՝ ահա՛ հոգեւորականութիւնը իր
բովանդակ աչքակապութիւններովն ու արտառոցութիւն-
ներովը, Ահա՛...

Արշակ, որ այս երկար մանախօսութեան միջոցին
քանի մը անգամ առարկել կ'ուղէր և շարունակ բժիշկի
կողմէն կ'արգելէր, վերջապէս ձանձրացաւ, աչքերը
յառեց վակոնի պատուհանէն ետ-ետ փախչող ծովին,
թաղւեցաւ իր մտածումներուն մէջ ու ալ չէր լսեր խօ-
սակցին ձայնը: Իսկ բժիշկը կը խօսէր, անընդհատ կը
խօսէր իր հանդարտ ու կանոնաւոր խօսածքովը:

ԺԴ

Տիրան ընկերոջը Կղզի մեկնելուն յաջորդ օրը, կերպ
մը լինքողինքը դբաղձընելու և իր հոգեկան անտանելի
վիճակէն ազատուելու համար ելաւ իր մէկ դպրոցական
ընկերը տեսնելու գնաց, որ հիմա նկարիչ էր և Իւսկիւ-
տար կը բնակէր:

Նրկաթուղիին և շոգենաւին մէջ մոքերը ցրիւ, անո-
րոշ ու բուծ գգացումներով քաշւեր նստեր էր մէկ կողմ:
Նոյն հոգեկան կապւած տրամադրութեամբ ալ հասաւ

ընկերոջը տունը: Դուռը բացողը ընկերոջը մայրն էր, որ
յայտնեց, թէ տղան վերը իր աշխատանոցն է:

Տիրան անակընկալ մը ընկու համար՝ ոտքի մատ-
ներուն վրա կամաց մը բարձրացաւ սանդուղներէն ու
մօտեցաւ աշխատանոցին դռանը, որ կռնակի վրա
բաց էր:

Սննեակը կը նայէր պարտէզին կողմը և բոլորովին
շուքի մէջ էր. բոլոր պատուանները լայն բացւած էին,
ուրիշ առատ լոյս ու թարմութիւն ներս կը թափէր:

Տիրանի առաջին զգացումը ակորժ զովութիւն մը
եղաւ, որ սենեակի սեմէն իր յոգնած ու տաքցած դէմ-
քին դարկաւ:

Ընկերը՝ երկարահասակ բարակ տղա մը՝ կեցած էր
կէս մը դէպի դուռը դարձած, ներկերու մէջ թաթխւած
երկար գորշ շապիկը վրան, երանդապնակը ձախ ձեռքի
բութին, խկ միւս ձեռքը վրձինը, որով խորասուզւած
կ'աշխատէր:

Տիրան ագահութեամբ սկսաւ դիտել անոր դաստա-
կին ու վրձինին վարժ ու ուսողստուն շարժումները, և
անոր սուր-մօրուք կիսադէմը, որ վրձինին հետ համա-
չափ ջղուտ կծկումներ կ'ընէր:

Նկարիչը պահ մը կանգ առաւ, վրձինը բռնած ձեռ-
քը դրաւ կուշտին, քայլ մը ետ գնաց, գլուխը նետեց¹¹⁾
ետ ու սկսաւ պատկերին նայիլ:

Եւ Տիրան նկարը տեսաւ:

Համալի մը գլուխն էր: Այրած առնական դէմք մը
խոր անկիւնաւոր դիմագծերով. արտայայտիչ ու մեկա-
մազձոտ աչքեր, խոշոր արծւի քիթ մը. ձախտը խու-
մազերուն տակ կէս մը սքողւած, քոլոզ մը գլուխը. ու
թաւ մազոտ լայն կուրծքին վերին մէկ մասը, որ բաց
մինթանին տակէն կ'երևէր,

Այնքան բնական ու սիրուն էր նկարը, որ Տիրան չկրցաւ իր զգացմունքը զսպէ:

— Կը չնորհաւորեմ, էդւարդ, հիանալի՛ է:

Էդւարդ ցնցուեցաւ, դարձաւ ետ և ուրախացած վազեց ընկերոջը վրան:

— Ա՛, Տիրան, դո՛ւն: Է՛, կը հաւնիս պատկերիս, հա՞:

— Հիանալի է. կարծես կենդանի ըլլա:

— Այ ի՞նչ «կարծես». ի հարկէ որ կենդանի է. իմ հոգիս, իմ ջիղերուս ո՛ւժն է ահա որ մէջ հիմա: Եթէ գիտնաս ի՞նչ ողբերգութեամբ եմ աշխատած այդ դէմքի իւրաքանչիւր գծին. մազի իւրաքանչիւր ուրրին, աչքերու, ա՛, այդ աչքերու արտայայտութեան մէջ կեանքիս մէկ մասն եմ խլած ու դրած. արդէն վերջացած է գրէթէ. վիզը դեռ քիչ մը սրբազրել կ'ուզէ, սա՛ մէկ-երկու երախները աւելի դուրս ցատկեղնելու է և...: Գիտե՛ս, Տիրան, այս իմ ամենէն յաջող գործն է: Ի՞նչ հաճոյք, երբ մարդ գործ մը արտադրած է. բա՛ն մը ստեղծած և ինքը իր աշխատանքէն գո՛չ է. սպրա՞ծ ես դուն այդ զգացումը. հաւաքո՛ւ, որ այդ հոգեկան վիճակը ամենէն երջանիկ վայրկեանն է մարդուս կեանքին մէջ: Գործե՛լ, ստեղծե՛լ, արտադրե՛լ. չէ՞ որ ատիկա ինքը աստուածութիւնն է. ա՛յն աստուածը, որ մարդկութիւնը մի՛շտ պաշտիր է ու պաշտելու է. ստեղծող արտադրող ո՛ւժը: Այո՛, մենք մեզի կը պաշտենք, ա՛տ է ճշմարիտը. «աստուած» գաղափարը մեր սեփական գործող, արտադրող ուժին իզէական պատկերացումն է. մարդու երեւակայած իզէա՛լ մարդը:

Տիրան յափշտակւած մտիկ կ'ընէր դեռ ոտքի վրա: Էդւարդ ակնթարթ մը լռեց, չփեց սուր մօրուքը և ժպտելով քաշեց ընկերոջը թևէն:

— Գո՞հ ես այս նոր տեսակի կրօնի դասէս: Եկո՛ւր

նստե՛լ. բայց անկարելի է չողբելու. ստեղծելու հաճոյքին գուցէ միայն սիրելու հաճոյքը մրցակցիլ կարողանայ. սիրել՛... կեցի՛ր:

Ձեռքը օղին մէջ պարզած, աչքերը մոլար վայրկեան մը մնաց անշարժ, մտախո՛հ և յանկարծ ուժգին շարժումով մը ձեռքը իջաւ ու զարկաւ ճակոխն:

— Բա՛հ, կ'ըմբռնեմ. չէ՞ որ սիրու հաճոյքն ալ ինքնին ստեղծելու հաճոյքն է. գիտակից թէ՞ բնազդական, նոյն է ատիկա. սերո՛ւնդը, մարդու ստեղծագործութեան ամենէն վեհը. իր նմանին ստեղծագործութիւնը. ի՞նչ պէս է որ մինչեւ հիմա չէի մտածեր: Է՛, թողնենք փիլիսոփայութիւնը. պատմե՛լ տեսնեմ ի՞նչ կա, ի՞նչ չի կա. դուն ի՞նչ վիճակի ես:

— Ծի՛շտ քուկիւնիդ հակոսնեան. անսովոր ցրւածութիւն մը, դժգոհութիւն մը կա վրաս. ճշող, թուլացնող, և անստանկի ալ դատարկութիւն մը ահա՛ հո՛ս:

Ու ձեռքովը կուրծքը զարկաւ:

— Երեւի անգործ ես՝ անկէ է. արձակուրդի՛ պտուղ: Նոր բան գրա՞ծ ես. վերջին ոտանաւորներդ ես չի հաւնեցա չիտակը. մեղամաղձոտ շեշտ մը կա մէջը. առո՛ղջ, ուժե՛ղ բաներ գրե՛լ, հոգիդ սիրես. այդ սանտրիմնետալ հիւանդները բանաստեղծութիւնը հիւանդանոց դարձուցին:

— Սիրելի՛ս, առողջ բան գրելու համար առողջ հոգի ունենալու է. երբ տրամադրութիւնս ընկճւած է՝ ես չեմ կրնար երգերուս մէջ ծիծաղ, յոյս, բոց, լոյս թափել. ուզես չուզես գոյները կը գորշանան:

— Այն ատեն մի՛ գրեր:

— Գուցէ ամենէն խելօք խորհուրդն է ատիկա. ինչո՞ւ համար, որո՞ւ համար: Զգիտե՛ս, ինչ սոսկալի պաշտութիւն մը կա մէջս:

— Սիրու պահանջ, գուցէ :

— Ո՛հ. կարելի՛ է. ինքս ալ չգիտեմ, թէ՛ն տակը պատմութիւն մը կա. քանի մը ատենէ իվեր աղջիկը կը ճանչնամ. գրաւիչ, սիրուն բան մը, ինծի սկսաւ հետաքրքրել, բաւական մօտեցանք, սկսաւ սիրել կամ դո՛ւնէ այդպէս կը կարծէի. երկրորդական միջադէպ մը մէջ եկաւ, պահ մը ինծի այնպէս թւեցաւ, թէ աղջկա խելքը՝ ուրիշ տղու հետ է. իհարկէ քիչ մը զայրացաւ, միջադէպը անցաւ, իսկապէս մէջտեղ ոչինչ չի կար, բայց պաղուծիւնը մէջս մնաց և վերջնապէս. չիտակը հիմա ինքս ալ կը զարմանամ ի՞նչպէս այդ գգացողմներս մէկէնիմէկ ընդհատեցան մէջս :

— Զարմանալու բան չի կա : Դիւրագրութիւն ջիղեր, լեցեղ տարիք, իրրեւ արեւոտաւոր գեղեցիկ զրակահոլութեամբ ու գեղարեւտով շարունակ զբաղւած ըլլալդ, և ինքդ ալ արտադրելու համար չա՛տ զգալու, չա՛տ ապրելու ծարաւը, ա՛յս բոլորը միասին կառաջացընեն մէջդ սիրելու և սիրելու սոսկալի պահանջ մը. բայց եկո՛ւր տես, որ սէրն ալ ներքին, արտաքին ու կողմնակի հազար պայմաններէ կախումն ունեցող բան է, մանաւանդ քեզի պէս նրբացած ճաշակի ու խտապահանջ մտքի տէր տղու մը համար : Եւ ահա՛ կ'ըսկսի հոգեկան պարապը, խենթի պէս ամէն կողմ սիրու վնասը տուք. և քանի որ իրական սէրը կ'ուշանա, ասպարէզը կը մնա զգացմունքի քոքէթիւններուն, երեւակայութեան քմահաճօքներուն : Բաւական է քիչ-չատ գրաւիչ աղջիկ մը և անմիջապէս գլխուդ մէջ պատրանքը իր ստապնը հիւսելու կ'ըսկսի. քանի մը հաճոյախօսութիւն, մէկ երկու նայւածք, ասործիկ կատակ մը և երեւակայութիւնդ այդ չնչին ատաղձէն ահագին չէնք մը կառուցած է արդէն, չղթան ձգւած է այդ աղջկան մէջ, կամ աւելի ճիշտ

անոր դիմագծերովը քու մտքիդ ստեղծած աղջկան. միայն իհարկէ հեռուէն, տարտամ վախով մը աղջկան շատ մօտէն նայելու խուսափելով : Դուն աղջկան բան մը ակնարկե՞ր ես :

— Ո՛հ մէկ բառ :

— Կը տեսնե՞ս. և քու ըրածդ բացառութիւն չէ, բնազդական է, որովհետեւ երկիւղ ունիս, որ յանկարծ խաղի թուղթերէ կառուցած չէնքդ թեթեւ հովէ մը կը փլչի : Զեռքի թեթեւ շարժում մը, փոքրիկ առիթ մը և դուն մէկ նայւածքով կ'ըմբռնես, որ այդ բոլորը քու ուղեղիդ խաղն էր, որ իրապէս այդ աղջիկը քեզի ա՛յնչափ հետաքրքրած է, որչափ քու ծանօթ ուրիշ շատերը :

— Այո՛. ճիշտ այդպէս :

— Եւ կ'ըսկսիս զայրոյթ զգալ ինքդ քու վերացականութեանդ դէմ. կ'ըսկսիս երեւակայութիւնդ մեղադրել, քեզի զգայնոտ, հիւանդ ուղեղի տէր անւանել, վրադ ունեցած վստահութիւնդ կ'իյնայ. տեսակ մը բարոյական լքո՛ւմ, որուն կը միանա և սիրելու հին պահանջը աւելի անորոշ, բայց և աւելի խորէն, և ահա կը դոյանայ հոգեկան այդ դատարկը, որ լեցել կ'ուզէ բանով մը, և որ անպատճառ լեցընելու ես :

— Սակայն դուն ուրիշ՞ գիտես այդ ամբողջ հոգեբանական պրոցէսը իր բոլոր մանրամասնութեամբ. — հարցուց Տիրան զարմացած :

Էդւարդ առանց պատասխանի հեռացաւ և եռոտանի մը վրա դուած պատկերին վրայէն ճերմակ պատուարը անդին նստեց :

— Ի՛նչ սիրուն աղջիկ է. ո՞վ է ատիկա. — հարցուց Տիրան աշխոյժ ոտքի ցատկելով :

— Չե՞ս ճանչնար. քու սիրուհի՛դ :

— Սիրուհի՛ն :

— Այո՛. քո՛ւ կամ ի՛մ, միեւնոյն է. մենք նոյն տա-

րիքի, նոյն կրթութեան, նոյն միջավայրի և նոյն նկարագրի տղաք ենք. առաջ քու սիրունիկդ քոյրն է. ա՛ն, որ ես ճիշտ քեզի պէս սիրեի եւ երազանքի մէջ և երբ ինձի անըջանքէս արթնցուցեր են, քեզի պէս տանջուեալ եւ սրտի պարսպութեան, դժգոհութեան, անկման զգացումներով, մինչեւ որ...

Խօսքը ընդհատեց, աչքերը նկարին, ժպիտը չրթունքին անշարժ մնաց:

— Մինչեւ որ... մինչեւ որ ի՛նչ. — հարցուց Տիրան լարած հետաքրքրութեամբ:

— Մինչեւ որ ինքըզինքս համոզեցի, թէ այդ երեակայութեանս խաղն ալ կրնար բանի մը պէտք դար և թէ այդ հոգեկան կեղեքման սիրուն վերջակէտ մը կարելի էր դնել:

Եւ Էդուարդ ցուցամատովը նկարը մատնանիչ բրաւ: Նոյն վայրկեանին Տիրանի մոքէն կայծակի պէս գաղտնի մը պացաւ:

Մինչ Էդուարդ կը շարունակէր.

— Գործն՛, արտադրն՛, առիկա է միայն, որ վիշտերը կը սրբէ, կը լեցնէ դատարկութիւնները. հոգեկան ամենաբովանդակ երազանքիս իդէալացած դէմքը առի կտաւին ու փոթորիկը հանդարտեցաւ. վեհուար ծնած էր ծովէն:

Տիրան երազոտ աչքերով ընկերոջը կը նայէր:

Բանի մը ժամ դեռ միտալն էին. Տիրան զրեթէ լուռ էր, կը լսէր միայն:

Ընկերը խօսեցընելով ալ իջաւ երեկոյեան նաւամատոյց, ուր հազիւ հասաւ վերջին շողեկաւին:

Ծովուն վրա արդէն մութ էր զրեթէ:

Բարձրացաւ շողեկաւին վերնայարկը, քաշեցաւ անկիւն մը և անիւներու ու մեքենայի ղղղիւնին տակ օրօրուն լարած մտքով կը մտածէր:

Կ'ըստեղծէր:

Վէպի մը ծրագիրը շատոնց կար գլխուն մէջ. հին ու նոր սերունդի ու գաղափարներու մաքառման պատկեր մը. միայն նոր սերունդի ներկայացուցիչները ընտրելու կը դժարանար. նո՛ր տիպերը և վիպական զօղւածքը, գեղարուեստօրէն ամենադժարը. և հիմա արդէն ըրած էր իր գիտը: Երկու նոր գէպքեր իր աչքերուն դէմն էին իրենց ամբողջ թարմութեամբ. մէկը Էդուարդը, երիտասարդ ոգևորւած նկարիչ մը նոր զգացումներով ու ազատ գլխով, որու հոգին այնչափ նման էր իր հոգիին, և նկարելու ո՛չ մէկ դժարութիւն չունէր: Եւ Էդուարդին քով Վերթինը, իր երեւակայութեան մէջ այնչափ փայփայած և իդէալացուցած Վերթինը. թարմ ձգտումներով, հասարակական գործունէութեամբ ոգևորւած, եռանդոտ կանացի գեղեցիկ դէմք մը: Էդուարդ ու Վերթին դրաւ Տիրան իրարու քով, հին բարոյական գաղափարներու, կաշկանդումներու ու փոտած հայեացքներու դէմ և վէպը պատրաստ էր իր գրամատիկով:

Սկսաւ խրիլ ու խրիլ մանրամասնութիւններուն մէջ. ծրագրի, դէմքերու, տեսարաններու կազմութեան մէջ. իր միտքը ա՛յս պատկերէն ա՛յն պատկերը կը թռչէր, հոգեկան մէկ վիճակի նկարագրէն դէպի միւսը: Ա՛, ինչ առատ նիւթ կա եղած իր գլխուն մէջ և որ ինքը բնաւ չէր զիտակցած. և ի՛նչպէս պատրաստ:

Ամենեւին չգիտէր, թէ ինչպէս բաղմութեան հետ ելաւ շողեկաւէն, անցաւ Կամուրջը, Սիրքէճին, ինչպէս մտաւ դնացքը, հասաւ տուն ու իր գրասենյակին առջևը ձեռքը ձախտին դրած շարունակեց սուղած մտածել:

Գիշերաչրջիկի մը նման ոչինչ չէր տեսներ իր շուրջը, ոչինչ չէր լսեր իր շուրջը. ինքը իր ստեղծած աշխարհին

մէջ կ'ապրէր, իր տիպերուն հետ, որոնք հետզհետէ ու աւելի՛ աւելի դոյն ու ձև կ'առնէին ու աւելի տիպիկ կը դառնային:

Սթափեցաւ, երբ եկան ու ընթրիքի կանչեցին:

Սաստիկ յոգնած էր ու գլուխը ծանրացած:

Ուրախ-ուրախ վար վազեց:

— Տղա՛, հիւանդ ես, ի՞նչ է. ատ ի՞նչպէս աչքերդ կը վառնան.— հարցուց մայրը հոգատար շեշտով մը:

— Հիւս՛նդ. ամենեւին. բայց դուցէ՛. է՛. ո՞վ գիտէ, չգիտե՛մ.— վրա տաւ Տիրան իրարու ետեւէ կէս ցրած, կէս անփոյթ:

ԺԵ

Սուերները սկսեր էին թանձրանալ:

Արշակ մտառոյղ կեցած էր իրենց տան դուռը, յառած աչքերով կը նայէր հեռո՛ւն, երբ քովի փողոցէն դուրս հլաւ Տիրան և ընկերը նշմարելով՝ ուրախութեամբ վրան վազեց:

— Վա՛յ, արդէն եկե՛ր ես:

— Այո՛, հաղիւ քանի մը ժամ է. ընթրիքէն վերջը քեզի պիտի դայի:

— Երեւի մինակութիւնն ու աղատութիւնն ալ մէկ շարքի են աւելի անտանկի է, հէ՛. ժամանակդ ի՞նչպէս անցուցիր տեսնե՛ք:

— Ոչինչ. քիչ մը դադուեցաւ, քիչ մը չըջեցաւ. մէջէն մէջ այսպէս ինքզինքը թարմացընել պէտք է. ամբողջովին ընտելեան ծոցը:

— Իհարկէ՛:

— Բայց դուն ինչո՞ւ անգամ մը չեկար:

— Է՛, ես թարմանալու պէտք չունէի, արդէն թար-

մացած եմ պէտք եղածէն աւելի: Արշա՛կ, գիտե՞ս ի՞նչ փոփոխութիւններ է անցեր մէջս քու երթալէն իվեր. ո՛ւժ, եռա՛նդ, ոգեւորութիւն, աշխատա՛նք, բոլո՛րը դարձեր են նորէն ինծի:

Արշակ կամաց մը չըթուէր խածաւ.

— Մի՞թէ:

— Հիմա ես ամբողջ ելեքտրականացած եմ. ձեռք որ դպցընես կայծ դուրս կու գա, բը՛լու, անգի՛նս:

Ու թեթեւ մը ընկերովը թեւէն քաշելով՝ սկսաւ խնդալ:

— Եւ ի՞նչն է քու այդ ելեքտրականութեանդ աղբւրը.— հարցուց Արշակ ինքը իր հարցէն ցնցուելով:

— Աղբի՛ւրը. ես ի՞նչ գիտեմ. ատիկա իմ մէ՛ջս է, կրճքիս տակ, գանգիս տակ, ինչպէս որ կ'ուզես: Գիտե՞ս, Արշա՛կ, վէսլ սկսած եմ արդէն. և ոչ միայն սկսած, այլ, երեւակայէ՛, այս չորս-հինգ օրւան մէջ տասը հատած բան եմ գրած, գրեթէ քառորդը, խաղալիքի պէս. վաղը քեզի քանի մը կտոր կարգամ, վրատա՛ն եմ, որ շատ պիտի հաւնիս. քու սիրած ժանրէդ դուրս եկաւ, մանաւանդ հերոսուհիիս դէմքն ալ քեզի աղէկ ծանօթ է:

Արշակ նորէն ցընցուեցաւ.

— Իրա՛ւ:

— Հապա՛, գտի՛ր նայիմ. բայց հիանալի՛, հիանալի տիպ է. քանի կը գրեմ, այնքան կ'ոգեւորուիմ. անշուշտ գուշակեցիր:

— Չէ՛:

— Բայց ուղեղդ շատ բթացեր է այսօր. երեւի կըղգիլի օդը քեզի չեկաւ: Վերթի՛նը, Վերթի՛նը, հոգի՛ս:

Արշակ վայրկեան մը չի պատասխանեց, կը վախնար, որ ձայնը մասնէ:

— Է՛, ի՞նչ կ'ըսես. — հարցուց տղան անհամբեր :
 — Հետաքրքիր է :
 — Չէ՞ : Քալէ՛, քեզի հիմա՛ մէկ-երկու կտոր կար-
 դամ. — լրա բերաւ Տիրան հետընտէ աւելի ոգեւոր-
 ւելով :

— Ո՛հ, հիմա գործ ունիմ ներսը, ուրիշ ատեն :
 — Ափսո՛ս. ուրեմն ես ալ երթամ. բայց նայէ առ-
 տուները ինծի չի դաս, կ'ըզրադւիմ, միայն ճաշէն
 վերջը : Յը՛ :

— Յը՛ :
 — Թրա՛լլա՛լլա՛... մեկոգի մը մօրլտալով և դա-
 ւադանը արագ ձեռքին մէջ պտտցնելով՝ հեռացաւ :

Արշակ կեցած տեղէն ընկերոջը կը հետեւէր :
 Ակամա մտաբերեց իր միակնիւն օրը անոր խեղճ ու
 ձմրւած վիճակը ու ներկային հետ համեմատեց :

«Եթէ գիտնաս ի՞նչ փոփոխութիւններ են անցեր
 մէջս» հնչեց զանգին տակ :

«Երեւակայիլը դժւար չէ. գործը վէպի հերոսու-
 թեան է հասեր. բանաստեղծ սիրահար ունենա՛լ, ոչինչ,
 մարդ կ'անմահանա, իհարկէ...» :

Եւ դէմքին հեղնութեան ժպիտ մը բացւեցաւ :
 Գնաց ներս ու մտաւ սենեակ, ուր քոյրը պատու-
 հանին տակ նստած, լոյսի վերջին փնջերով հրաշքով
 ձեռքի կարը վերջացնելու կ'աշխատէր :

Գնաց չիտակ քրոջը ղիմացը կեցաւ ու մէկէնիմէկ
 հարցուց .

— Մաննի՛կ, ինծի կը սիրե՞ս :
 — Ի՞նչ խելառ հարց է. քեզի չսիրեմ, ուրիշ ո՞վ
 պիտի սիրեմ :

— Պարա՛պ խօսք : Սիրուն, խելացի ու տաղանդա-
 ւոր տղա՞ պակաս : Ըսէ՛, խնդրեմ, մէջս մասնաւոր ի՞նչ

կա, որ ի՞նչ սիրես : Գեղարեւոտական շնորհք մը չու-
 նիմ, նւազ մը չգիտեմ, երգել անգամ չեմ կրնար. ո՛չ
 ձիրք մը, ո՛չ տաղանդ .

— Նախ ատիկա ճիշտ չէ, երկրորդ՝ դուն ալ ունիս
 այն տեսակ առաւելութիւններ, որ ուրիշ շատ քիչերը
 ունին :

— Օրինա՞կ :
 — Ա՛յ, ձեռներէցութիւն, կա՛մք, գործունէութեան
 սէ՛ր, ընկերութեան բարձրացմանը աշխատելու անկեղծ
 ձգտո՛ւմ... :

— Է՛հ, ուռուցիկ խօսքեր. այդչափը ո՞վ չունի, ո՞ր
 երիտասարդը :

— Եւ վերջապէս ընդարձակ զարգացում. ամե-
 նաեակա՛նը :

— Թո՛ղ, հոգիդ սիրես, իմ ապուշ փիլիսոփայու-
 թիւնս մէկ կողմ. ցաւը հո՛տ է : Դուն ա՛ն ըսէ ինծի,
 կա՞ մէջս բան մը, որ ուրիշին անմիջապէս հրապոյր
 պատճառէ, գրաւէ, որ, օրինակ, քեզի դրդէ ինծի սի-
 բելու :

— Անկասկա՛ծ : Սակայն վերջապէս ինչի՞ս է պէտք
 այդ ամենը. առանց ատոր ալ քեզի կը սիրեմ, չէ՞ որ
 եղբայրս ես :

— Ա՛խ, ուրեմն, այսպէս ըսած, պաշտօնապէ՛ս. —
 կցեց տղան դառն շեշտով մը :

— Բայց, Արշա՛կս, ամօ՛թ քեզի. — պռոպ աղջիկը
 աղայած ու ցատկեց ոտքի, ձեռքի կարը ավտո՛ւն նե-
 տելով :

Արշակ խղճահարեցաւ, մօտեցաւ քրոջը, ձեռքերը
 դրաւ անոր երկու ուսերուն .

— Մի՛ վշտանար, անգի՛նս. ըրածս կատակ է չա-
 բաթ մըն է քեզի կարօտցեր եմ, ուրիշ ոչինչ : Համբուրէ՛

ինծի անդամ մը... անդամ մըն ալ... ա՛յդպէս : Դէ՛ , նստէ՛ քովս ու խօսինք միասին . կի՛ց , ինծի բոլորովին կի՛ց :

Խնդճ աղջիկը յուզւած ու դարմայած եղբօրը աչքերուն կը նայէր ժպտուն :

Արշակ յաջորդ օրը շարունակ դուրսն էր կա՛մ Ստամբուլ կա՛մ Ղալաթիա , ընկերներուն քով , խմբադրատունը , տունը մնալէն խոյս կու տար ու կ'աշխատէր ուշքը ջրելու : Անգամ մը միայն գնաց Տիրանին , բայց անոր բաց , դարձի ու ոգեւորւած հոգեկան տրամադրութենէն այն տեսակ ճմլում մը զգաց , որ սրտըւակով մը իսկոյն ետ դարձաւ : Գոնէ քաղաքաւարութեան համար անգամ մը Պղտիկեաններուն երթալը անհրաժեշտ էր , քոյրը արդէն քանի մը անգամ առաջարկեր էր իրիկուն մը երթալու , բայց սոյան միշտ յոգնածութիւն կամ գործ պատճառելով օր օրի կը ձգէր : Տեսակ մը երկիւղ ունէր աղջրկան վերստին հանդիպելէն :

Կիրակի ճաշէն վերջը Տիրան եկաւ և քոյր ու եղբայր անոր հետ ելան չըջելու : Թէ՛ Տիրան թէ՛ Մաննիկ շատ ուրախ տրամադրւած էին , սքանչելի ալ օր էր : Արշակ անոնց հոտանքով գնաց կէս դիտմամբ , կէս ակամա : Վազեցին , երգեցին , ծովուն ափը քար նետելու փորձեր րրին , ախորժակնին բաց վերադարձան տուն , ընթրիքին ալ Տիրանը իրենց պահեցին :

Հաղիւ էին սեղանէն ելեր , որ դուռը զարնւեցաւ ու բացելուն պէս լսեցաւ բփշկի հաստ ձայնը .

— Է՛ , պարոն Արշակը ո՛ւր է , տեսնե՞ք : Ա՛յ , ա՛յ , ա՛յ , դուք ձեզի շատ սուղ սկսաք ծախել , ո՛ւր էք այս քանի օրը , անգամ մը գոնէ այցելելու է՞րք , գէթ մեր կիսատ մնացած վէճը աւարտելու համար՝ տեսէ՛ք , նորէն ես չհամբերեցի :

— Եւ շատ ալ աղէկ ըրիք : Ներեցէ՛ք , վերջին օրերս ես քիչ մը զբաղւած էի :

— Բարեւ ձեզի , պարոն Արշակ , բարի՛ էք եկեր . — ըսաւ Վերժին ձեռքը աղուն մակնկով :

Արշակ թեւին ու ձայնին դողը սանձել ջանալով՝ բարեւեց , չորհակալութիւն յայտնեց , քանի մը քաղաքավարական նախադասութիւններ ըսաւ :

Ու բոլորը միասին դիմնցին դէպի վերի յարկը :

— Ա՛ , օրիո՛րդ Մաննիկ , շա՛տ ձախորդ ընկերուէի էք , այս շարժու ամէն իրիկուն յոյս ունէի , որ պիտի գաք . — կը դանգառէր Վերժին ընկերուէի մէջքին փաթթելւած սանդուղներէն վեր ելնելով :

— Ծճմարի՛տ , ինծի մի՛ մեղադրէք , յանցանքը եղբօրս է , անիկա վերջին ատենները տեսակ մը վայրենի է դարձեր , ոտքով-գլխով ինկեր է իր գործերուն ետեւէն : Խնչ և է , տեղը կը հանենք :

Մտան վերի սրահը :

— Պարոն Արշակ , դո՛ւք հո՛ս հրամայէք . — ըսաւ բփշկը իր քովը աթոռ մը մատնանիչ ընելով : — Եկէ՛ք , քիչ մը միասին փիլիսոփայութիւն ընենք նորէն : Հէ՞ , ի՞նչ կ'ըսէ՛ք , պարոն Տիրան , չէ՞ք ուղեր մասնակցիլ :

— Ա՛խ , շատ չորհակալ եմ , բարի յաջողում : Իսկ ինչ կը վերաբերի ինծի , ես կը նախադասէի հոս իմ օրիորդներուս հետ բանաստեղծօրէն ժամանակ անցընելու . իհարկէ , եթէ ազնիւ օրիորդները ինծի իրենց չըրջանին մէջ առնելու հաճին :

— Խնդրե՛մ , խնդրե՛մ : — ըսաւ Մաննիկ :

— Ա՛խ , դուք անուղղելի . — բացականչեց բփշկը ծիծաղելով :

— Բայց իբրեւ մեր ընկերութեան մուտքի վճար յանպատրաստից դարձալի բան մը պիտի պատմէք . — աւելցուց Մաննիկ :

— Ստիպւած եմ ընդունելու :

— Կ'ըստասեք :

Տիրան բազկաթուռի մը հակառակ մէջքին կրթընած , կռնակը բժիշկին ու Արշակին , վայրկեան մը ճակատը չփեց և սկսաւ պատմել :

Մինչ անդին բժիշկը բանաստեղծութեան ու փիլիսոփայութեան իրարու հետ ունեցած ընդհանուր գլխաւոր գիծերը սկսած էր վերլուծելու և այն եզրակացութիւնը հանելու կը ջանար , թէ փիլիսոփայութիւնն ալ իսկապէս տեսակ մը բանաստեղծութիւն է :

Արշակ միայն արտաքուստ խօսակցին լսել կը կեղծէր , իսկ իր ամբողջ ուշքը միւս խմբի մօտն էր :

Տիրան կը պատմէր անասելի լրջութեամբ : Աղջիկները կը խնդային հնչուն ծիծաղով մը . կը խնդար և Արշակի մայրը , որ նոյնպէս մօտիկ նստեր էր :

Վերժին կէս մը Մաննիկին յենած , կը հետեւէր պատճառութեան՝ ծիծաղը միշտ չրթունքին , ձեռքին մէկը անփոյթ մը քովի աթոռի թիկունքին նետած : Ինչպէս սիրունցեր էր . Արշակ զգաց ու կը տեսներ միեւնոյն ժամանակ , թէ ինչպէս աղջիկը իր կողմն անդամ չէր նայեր՝ ամբողջովին Տիրանի դէմքէն կախած :

Ու վայրի նախանձ մը յանկարծ մտաւ մէջը . կ'ուզէր վեր ցատկէ , երթաւ ու կորէ անոր պատմութիւնը , կ'ուզէր երթաւ . . . ինքն ալ չգիտէր , թէ՛ ինչ կ'ուզէր , և անդրադարձօրէն իր աթոռին յենարանը կը սեղմէր բոլոր ուժովր :

Մինչ բժիշկը կը շարէր իր անվերջ դատողութիւնները , մէկը միւսի կտեւէն եզրակացութիւններ կը հանէր և բերնէն փչող ալքոռովին հոտը կրնար ենթադրել տար , որ այդ արամաբանական զրդուած գործունէութիւնը այնչափ ալ շուտով վերջանալու դիտաւորութիւն չունէր :

Քիչ մը վերջը խումբի սուաջարկելով՝ Մաննիկ նշատաւ նւագելու , Տիրան ալ ջութակը ծնոտին տակ պատրաստ կեցած էր քովը : Նւագը սկսաւ : Մաննքը լռեցին , բժիշկն ալ : Եւ Արշակ առիթէն օգտուելով ելաւ ու մտաւ դէպի հիւրասենեակը , որուն դռները կռնակի վրա բաց էին ազատ օդի համար , բայց ներսը լոյս չէր վառւած :

Բաց պատուհաններէն լեցուն լուսնի ամոյն լոյսը առատօրէն կը հոսէր կահերուն ու գետնի գորգին :

Արշակ մօտեցաւ պատուհանին , անշարժ կեցաւ՝ հայեացքը վիր լուսնին նետած : Նախորդ գոյրւած կատաղի նախանձին կոծող թուրութիւն մը յաջորդած էր . լքւած ու միայնակ ըլլալու զգացում մը :

Դուրսը անտնք կը խնդային , կը նւագէին , կը դւարճանային , իսկ ինքը հոս մի՛ն-մի՛նակ : Ինքը հոս կը տանջւէր , բայց դուրսը որո՞ւ հոգն էր ատիկա . ո՞վ պիտի մտածէր իր մասին :

«Ա՛ , ի՛նչ խսական են մարդիկ» :

— Պարո՛ն Արշակ :

Եւ Արշակ ամբողջ մարմնովը դողաց :

— Ի՛նչ կը մտածէք հոս առանձին .— հարցուց կամայ մը նոյն կանացի ձայնը :

Տղան դողով , դարմանքով , յափտակութեամբ աղջրկան կը նայէր բոլորովին չւարած :

— Ինչո՞ւ այդպէս ցրւած էք :

— Հիմնալի գիշեր է այսօր , պայծա՛ւ .— կմկմաց երկտասարդը իր մտքերը ժողելի ջանալով :

— Ես կը հարցնեմ՝ ինչո՞ւ տխուր էք .— կրկնեց աղջիկը , կրթնեցաւ մէջքով պատուհանի եզրին , ու աչքերը տղու կիսադէմին դամեց :

— Տխո՛ւր . ե՛ս . ամենեւին :

Ու բռնազբօսիկ խնդուկով մը շարունակեց .

— Ի՞նչպէս կարելի է, օրիորդ, տխուր ըլլալ, երբ դուք մեր տունը հիւր էք, երբ ձեր եղբայրը այնպէս սքանչելի կերպով կը խօսի ամենագրաւիչ ու վսեմ խնդիրներու վրա և երբ դուք ալ այդպէս ուրախ-ղետալ կը նւագեն, կը խնդան. միթէ այս տեսակ ընկերութեան մը մէջ հնա՞ր է տխուր ըլլալ:

— Բայց այդ ընկերութիւնը դուք ձգեր էք ու հոս առանձնացեր:

— Ա՛, հոս աւելի դուր է: Եւ վերջապէս ի՞նչ կապ ունի. չէ՞ որ դուք ալ հոս էք հիմա:

— Այո՛, բայց ես եկա ձեզի փոքրիկ նկատողութիւն մը միայն ընելու:

— Խնդրե՛մ:

— Ձեզի յայտնելու, որ ես բնաւ չէի երեւակայեր, թէ դուք կրնաք խօսք տալ ու ձեր խօսքը չի սրահել:

— Ի՞նչ... ես ձեզի դէմ ե՛րբ խօսքս չեմ պահած. — քացականչեց տղան բռնակերով՝ — ինքզինքը զոպկուռ անընդունակ:

— Ա՛խ, կատակ է բրածս. — կցեց աղջիկը խկոյն ինքն ալ իր խօսքերու թողած տպաւորութեան վախճալով: — Ես կ'ուզէի միայն ձեզի յիշեցնեմ, որ դուք ինծի խոստացած էք ամէն կերպ իմ համալսարան երթալու օգնելու և ճիշտ այդ օրէն ձեր երեսը ալ եւս տեսած չունիմ. իսկ հիմա ալ, որ կը տեսնեմ, այնպէս լուրջ ու մտածկոտ դէմք մը չ'իմանի, որ մարդ հետեւնիդ խօսելու կը վարանի:

— Ա՛խ, համալսարանը, իրա՛ւ, ներեցէ՛ք. — կրմա կրմաց Արշակ:

— Մոռցեր էիք արդէն:

— Մոռցեր...

Ձգիտէր ինչ պատասխանէ:

Վերժին հասկըցաւ, որ այդ տղուն մէջ տարօրինակ բան մը կը դառնար:

— Գոնէ՛ ասի՛ք՝ վերջը կրնամ ձեր վրա յոյս դնել:

— Հարցուց աղջիկը ակնթարթ մը վերջը:

— Անշուշտ, օրիորդ, անշուշտ:

— Ուրեմն վաղը մեզի կու գա՞ք այդ մասին խօսելու:

— Ի հարկէ՛, ի հարկէ՞:

— Օրիորդ Վերժին, ո՛ւր էք. — լսեցաւ սեմին վրայէն Մաննիկի ձայնը:

— Հեռուէն երաժշտութեան ձայնը աւելի ակորժելի է. — պատուակեց աղջիկը: — Ի՞նչ ալ սիրուն գիշեր է: Տեսէ՛ք, այդ ամպերու կոյտին վրա սիրահարեր է ձեր եղբայրը, աչքերը հոնիէ հազիւ կրնա հեռացնել:

— Ի՞նչ բանի էք հոտ. — հարցուց Տիրան նոյնպէս ներս մտնելով:

— Պարո՛ն Արշակ, մեր վիճաբանութիւնը սակայն նորէն կէս մնաց. — թնդաց սրահէն բժիշկի ձայնը:

— Բժիշկը ձանձրացաւ, դո՛ւրս երթանք. — ըսաւ Մաննիկ:

Ու չորսը միասին սրահը ելան:

ԺԶ

Արթըննապուն պէս առաջին միտքը Վերժինի երթալը եղաւ և ալ ամբողջ օրը այդ գաղափարը զլխէն դուրս չէր ելնել:

Նորէն մէկ երկու ժամ աղջկան հետ միասին:

Բայց չէ՞ որ վճռած էր կարելիին չափ հեռու պահելու ինքզինքը. ա՛ս էր իր վճիռը. և արդէն խօսք էր

տւած ու ինչպէս ալ ուրախ էր խօսք տւած ըլլալուն : Բայց ի՞նչ ընէր, համարարանին խնդիրը կար մէջտեղը . միթէ կրնա՞ր մերժեր, միթէ իր պարտքը չէ՞ր իրեն գիմող աղջկան մը յառաջացմանը ձեռք տալու՝ ո՛վ ալ որ ըլլար :

Եւ հեզնօրէն ժպտեցաւ : Շատ լաւ կ'ըզգար, որ համարարանը սիրուն պատրուակ մըն էր հիմա իր զգայուններուն ազատ ընթացք տալու, տեսակ մը խղճի հանգստութիւն :

«Ի՞նչ պոռոտախօս էակներ ենք մենք . մե՞նք՝ մարդիկ , մեր որոշումներու, զխտաւորութիւններու ու վճիռներու խոշոր բառերովը նիզակաւորւած . իսկ էապէ՞ս . անսլօ՞ խրտուխակներ» :

Այսպէս մտածեց և կարծես մարդու «անուժ խրտուխակ» մը ըլլալը աւելի լաւ արացողացանելու համար ա՛յն ժամը ընտրեց այցելելու ուր աղջիկը ամենէն աւելի առանձին դանկելու յոյսը ունէր : Չէ՞ որ մասնաւոր խնդրի մասին էին խօսելու :

Եւ յաջողեցաւ :

Մօրը երեսը հաղիւ տեսաւ, իսկ դուստրը ուրախութեամբ դէմ եկաւ սպասւած հիւրին և առաջարկեց պարտէզ իջնել .

— Հոն աւելի ազատ կը խօսինք . — փաստարանելով :

Աւազոտ արահետներուն մէջէն արագ առաջնորդեց իր հիւրը ծառերու տուերին տակ պահլըտած փոքրիկ աւազանի մը քով, ուր ոստերէ հիւսւած նստարան մը կար և մօտն ալ նոյնպէս անտաշ բուսերէ շինւած սեղան մը :

Մեղմ զովութիւն մը զարկաւ Արշակի դէմքին :

Ծառերը նազանքով իրենց ճիւղերը վար կը կա-

խէին աւազանի հայելին վրա և քոքէթութեամբ մը կը սառսառային՝ իրենց ձեւերուն ծալմաւ անդրադարձումը տեսնելով ջրին մէջ . ջրին, որուն փոքրիկ կոհակները ժպտող և ժպիտը զսպել ուզող չրթունքներու կծկումներովը կը դողդղային :

Ձիու դարձուցած անիւաւոր հորէն ջուրը անուշ խոխով կը թափւէր աւազանը, միւս կողմէն խողովակներով կը վազէր պարտէզին հեռաւոր անկիւնները ջրելու :

Հեռուն տանձներնիրուն ետեւէն յոյն պարտիզպանին տխուր երգին միօրինակ ելեւէջը կը լսէր :

— Ի՞նչ սիրուն է հոս . — բացականչեց աղան հիացած շուրջը գիտելով :

— Եթէ այդ աստիճանի մեր տունէն չի խրթնէիք՝ կ'արելի է դեռ շատ ուրիշ սիրուն բաներ ալ կը գտնէիք հոս . — պատասխանեց Վերթին կատակի թոնով :

— Ի՞նչ բնկ կ'ուզէք . — հարցուց Արշակ ակամա լուրջ զարկ մը տալով խօսւածքին :

— Ինչո՞ւ մեղմէ՞ կը փախչիք, եկէ՛ք խոստովանեցէ՛ք անկեղծօրէն . — ըսաւ աղջիկը կէս կատակ, կէս լուրջ :

— Ստիկա ձեր երեւակայութիւնն է միայն . ես ի՞նչ պտտճառ կրնամ ունենար ձեզմէ՛ փախչելու :

— Ա, եթէ զիսնայի : Աղէ՛կ . ի՞նչու այս քանի օրը մեղի չեկաք :

— Հաւատացէ՛ք, որ մենք ալ անշուշտ գալ կ'ուզէինք, մեր պարտքն էր արդէն . բայց մանր-մունր գործեր, զբաղումներ, որոնք...

— Ախ, թողէ՛ք խնդրեմ այդ չոր քաղաքավարութիւնը մէկելի . — ընդհատեց աղջիկը պահանջոտ չեւտով մը :

Արշակ հաճոյքի, ամօթի ու զարմանքի խառն զգացումով մը անոր աչքերուն կը նայէր :

Մինչ Վերժին շարունակեց .

— Եւ վերջապէս չիտակը ինծի հասկընալի չէ , մի՞թէ այդ աստիճանի հետաքրքիր էր ձեզի համար Հայքին ու ձեր մօրաքրոջը ընտանիքը . չգիտե՞մ , բայց դոնէ ինծի այնպէս կը թւի , թէ հո՛ւ . . . ձերիններուն քով ձեզի համար աւելի գրաւիչ պիտի ըլլար :

— Ձեռքս տպագրութիւն խոտադատած աշխատութիւն ունէի , օրի՛որդ . պահ մը առանձնանալը անհրաժեշտ էր :

— Ատ ուրիշ խնդիր . — բացականչեց աղջիկը բոլորովին փոխւած ձայնով : — Սակայն ինչո՞ւ մինչեւ հիմա ինծի ոչինչ չէիք ըսեր , ի՞նչ է գրածնիդ : Միայն յամենայն դէպս չտիկէն աւելի կ'աշխատիք . արդէն ամբողջ ձմեռը համալսարանն էք , ամառւան այս մէկ-երկու ամիսները կրնաք աւելի ազատ անցընէր . գիտե՞ք , գուցէ կը սխալիմ , բայց մի՛շտ ուրիշի ու ընդհանրութեան մասին մտածելն ալ չափազանց կը թւի ինծի :

Արշակ յանկարծ բռնուի ամօթ մը զգաց : Ի՜նչպէս ինքը բոլոր ժամանակը պարտաւ միայն իր հոտի՛ն էր դբադւած և ի՜նչպէս հիմա ինքըզինքը աղջկան կը ներկայացնէր , գործին նւիրւած մարդու ձեւեր , անձնագոհութեան հովեր կ'առնէր վրան :

Եւ կեղծող , չարաւող մը ըլլալու գաղափարը այնպէ՛ս զարկաւ սրտին , որ այլ եւս ամէն հաշիւ մէկզի զնկելով՝ —

— Օրի՛որդ , կը սխալիք . — ըսաւ յանկարծ : — Ես երբէք ո՛չ այդչափ աշխատասէր եղած եմ , ո՛չ ալ ձեր ըսածին պէս ինքըզինքս մոռցող , և հիմա ալ աշխատելու համար չէր , որ Կղզի գացի . սո՛ւտ եմ , պատճառը բոլորովին տարբեր բան էր :

— Որը երեւի ինծի չէք կրնար ըսեր :

— Այո՛ , ներեցէ՛ք , չեմ կրնար :

Վերժին չեչտ տղու աչքերուն կը նայէր : Անոր կիւղող հայեացքէն կերպ մը խոյս տալու համար՝ տղան ծռեցաւ գետնէն տերեւ մը վերցնելու :

Վայրկեան մը լռութենէ վերջը՝ աղջիկը հարցոյց .

— Բայց դուցէ կրնաք յայտներ , թէ ինչո՞ւ այդպէս ցրւած էք , մտածկոտ ու անընական : Միեւնոյն բանը եղբայրս ալ է նկատած . երէկ իրիկուն ձեր քոյրն ալ նոյնը ըսաւ :

— Ե՛ , օրի՛որդ , ինչո՞ւ կը հետաքրքրէ այդ բոլոր աւելորդ բաները ձեզի . — պատասխանեց տղան յանկարծ յուսահատ ու նեղորդած չեչտով մը : — Ձերինին պէս ուրախ ու փափուկ հողիներուն համար շատ աւելի զւարթ հարցեր կան հետաքրքիր :

Վերժին գլուխը ետ նետեց , չուչը բռնեց , հպարտ նայւածքով նորէն տղուն յառեցաւ :

— Այսպէս ուրեմն հետաքրքրելիս աւելորդ է .

Մըմնջեց մտածկոտ ու հանգիստ . և շարունակեց քիչ-քիչ տաքնալով —

— Գուցէ իրաւունք ունիք՝ այդ բոլորը հարցնել իմ կողմէն անհամաձայնութիւն էր . գուցէ՛ . միայն այս մէկը դոնէ գիտնալը իմ իրաւունքս է , թէ ինչո՞ւ համար դէպի ինծի այդպէս յանկարծ փոխւեցաք : Եւ գիտեմ առաջ որչափ յօժար ինծի կու գայիք և ինչպէս սիրով հետս խօսակցիլ կ'ուզէիք , ո՛չ թէ այդպէս թիւած ու խուսափելով : Ըսէ՛ք , ինդրեմ , ի՞նչ ըրի ես ձեզի . ամբողջ երէկ գիշեր մտածել եմ և խելքս ոչինչ կտրել չի կրցաւ . ի՞նչով կրնամ ես ձեզի վերաւորած ըլլար : Ձգիտեմ ի՞նչ հիման վրա , բայց ինծի այնպէս կը թւի , որ ձեր Կղզի երթալուն հետ անսովոր բան մը կապւած է :

— Ախ , օրի՛որդ Վերժին , ինչե՛ր կը մտածէք :

— Ո՛հ. լսեցէ՛ք. — բացականչեց յանկարծ կտրուկ ու զրգոււած: — Ներեցէ՛ք ինձի, ես կողմնակի ճամբանս բու վարժուած չեմ, ես չեմ կրնար զսպեր ինչ որ սրտիս վրա ծանրացած է: Ձեր վերադարձէն խիւր, գիտէ՛ք, որ ես ամէն վայրկեան ձեզի եմ սպասած, ամէն դուռը դարնըւելուն ցատկեր եմ տեղէս կարծելով որ դուք էք բլլալու: Երբ շատ ուշացաք՝ վշտացա, բայց նորէն չհամբերեցի. երէկ իրիկուն եղբայրս զրդողը ես էի, գոնէ անգամ մը հետեւնիդ խօսիլ կարողանալու համար. նախ մտադիր էի ինքզինքս քիչ մը սուղ ծախեմ, բայց դուք այնպիսի ցրւած դէմք մը շինեք էիք եղբորս դիմացը, որ չլիմացա ու ետեւնուդ ներս սենեակ եկա. իսկ դո՞ւք. պարտադ քաղաքավարական երկու նախադասութիւն միայն հետեցիք երեսօն: Եւ հիմա ալ, երբ ես եմ նորէն ձեզի գրեթէ բռնի մօտս բերեք ու այդ այլակերպութեան պատճառը իմանալ կ'ուզեմ, դուք պարզապէս դէմքիս կ'ըսէք, որ աւելորդ է ձեր գործերով հետաքրքրելիս: Ծնորձակալ եմ, չա՛տ չնորձակալ, որչա՛փ աղնիւ էք, որ ինձի «աւելորդ» մտածումներ տալ չէք ուզեր:

— Օրի՛որդ, օրի՛որդ... — կմկմաց Արշակ յուզումէն զողզողացող ձայնով մը:

— Աւելորդ, հա՞, աւելորդ... բայց գիտէ՛ք, որ ձեր Կղզի եղած ժամանակը իմ բոլոր ուշքս պատուհանէս նշմարւող այդ սեւ հողի կտորին վրա է եղած. եւ այդ բոլոր ժամանակը ես միայն ձեզի եմ մտածել ու ձեզի հետ անցուցած օրերս. եւ որ միայն...

— Վերժին, Վերժին... — բացականչեց Արշակ՝ ինքնիրմէն դուրս ու չնշատած՝ աղջկա ձեռքերը խփելով:

Աղջիկը լսեց, առանց ձեռքերը քաշելու՝ աչքերը պահ մը ձգեց դեպի, վերջը քնքշութեամբ բարձրացուց, գամեց տղու վառւող հայեացքին մէջ ու ջիղերու սար-

սուռ տւող անհուն, անուշ շեշտով մը չրթունքներուն մէջէն չընջեց.

— Ի՞նչ ըրի ես ձեզի:

Տղու գլուխը պտոյտ եկաւ, թեւերը կծկեցան, բոլոր ուժովը աղջիկը քաշեց կրծքին:

— Դո՛ւն... դո՛ւն... անգի՛նս, կե՛անքս:

Աղջիկը ո՛չ մէկ շարժում. գլուխը ինկաւ տղու ուսին ու աչքերը գոց: Միայն կուրծքն էր, որ տղու գրկին մէջ, այտին, ճակատին, մազերուն հեղեղուղ համբոյրներուն տակ դողդոջմունս ու բարձր կ'ելեւէջէր:

— Ուրեմն, Աստուած իմ, ես սխալած չէ՛ի, ուրեմն զգացումներս ինձի չէին խաբած — կը կրկնէր Արշակ աւելի ու աւելի պինդ աղջկան վարելով: Վերժին վերջապէս աղաւեսց՝ ինքնզինքը տղու գրկէն ու անոր ձեռքերը բռնեց:

— Վերժին, ներէ՛ ինձի, մոռցի՛ր յիմարութիւններս. — չընջեց տղան աղաչելով:

Աղջիկը երկու ձեռքով բռնեց տղու գլուխը, յոգնած հայեացքը ձգեց անոր աչքերուն, կաթաց մի մօտեցուց իր դէմքին ու չրթունքներովը ցարեցաւ անոր զոյգ չրթունքին:

Դեռ առաջին յուզումէն չի կազդուրւած, դեռ չնորձքով մտածելու, կապով խօսելու անկարող՝ նստած էին լուռ, ձեռք-ձեռքի, աւագանին դէմ, երբ հեռուէն —

— Վերժին, — լսեցաւ:

— Եղբայրս. — բացականչեց աղջիկը, ցտտիկ փողով դառնալով՝ պոռաց.

— Հո՛ս եմք, հո՛ս:

Եւ բոլոր ուժովը վազեց եղբորը դէմ՝ հնար եղածին չափ իր յուշումը սքողելու համար:

— Հանգի՛ստ, հանգի՛ստ. — պոռաց բժիշկը քոյրը

տեսնելով:— Այդպէս խնթ-խնթ չեն վազեր, տե՛ս, չնչատեր ես բոլորովին. պարոն Արշակը ինչո՞ւ մինակ ձգեցիր:

— Կարծեցի թէ ձայնս չսեցիր.— պատճառարանեց քոյրը, երկու ձեռքը կրծքին սեղմած՝ չնչառութիւնը կանոնաւորել ջանալով:

ԺԷ

Բժիշկը եկաւ ուրախ-ուրախ Արշակը բարեւեց:

— Մայրս ըսաւ, որ պարտէզն էք: Վերջապէ՛ս. առ ի՞նչ հով փեց:

— Սակայն ի՞նչպէս սիրուն է եղած ձեր պարտէզին այս անկիւնը.— նկատեց Արշակ բան մը ըսած ըլլալու համար:

— Այս վայրկեանիս աւելի սիրուն կը դառնա, վայրկեան մը միայն. ա՛յ, արդէն եկաւ:

Ու մատովը մօտեցող սպասուհին ցոյց տւաւ, որ ձեռքը ափսէ մը դէպի աւազանը կու գար:

Ափսէին մէջ չի՛շ մը օղի ու աղանդեր էր դրւած:

Սպասուհին ձեռքիները շարեց սեղանին ու հեռացաւ: Երեքն ալ նստեցան. բժիշկը երկու փոքրիկ դաւաթիկ լեցընելով՝ դարձաւ հիւրին:

— Է՛, բարով եկա՛ք. ձեր կենսո՛ցը:

— Շատ չնորակալ եմ, ես օղի չեմ խմիր:

— Ա՛խ, անմիտ խօսք, գաւաթ մը խմեցէ՛ք:

— Լա՛ւ, մի՛ ստիպեր, Յակո՛բ, եթէ սովոր չէ. — մէջ նստուեցաւ աղջիկը ձայնով մը, ուր խանդավառութեամբ կը դողար:— Պարո՛ն Արշակ, մի՛ խմէք. կեցէ՛ք, ես ձեզի հիմա քոնեակ կը բերեմ, թեթե՛ւ. հիանալի՛ քոնեակ:

Եւ առանց տղու մերժումներուն ալանջ դնելու՝ սկսաւ դէպի տուն վազել:

Արշակ յափշտակւած կը նայէր անոր փոքրիկ սիրուն ոտքերուն, որոնք հագուստին ծալքերուն տակէն արագ մէյ մը կ'երեւային, մէյ մը կը թաքնւէին՝ թեթեւ հետք մը թողնելով աւաղին վրա, մինչեւ որ չրջադգեատին ալիքներուն հետ միասին կանաչներու խառնութեան մը ետեւ անհերեւոյթ եղաւ:

Արշակ վայրկեան մը մտածկոտ մնաց, ապա յանկարծ դարձաւ սեղանակցին.

— Պարո՛ն բժիշկ, ձեր քոյրը խելացի աղջիկ է և միջնակարգ կրթութիւնը աւարտած, ինչո՞ւ չէք ուղարկեր Եւրոպա բարձր կրթութիւն ստանալու: Գիտէ՞ք մեր հասարակութեան մէջ ի՞նչ դեր կրնա խաղար վերջը:

Բժիշկը նայեցաւ խօսողի դէմքին և օղիին գաւաթիկը բերանը տանելով՝ պատասխանեց քմիծաղ.

— Է՛, այդչափ հեռուները երթալու բարեբաղդաբար պէտք չի կա. քոյրս արդէն մտադիր է անմիջապէս գործի սկսելու:

— Այսօ՛րքն:

— Շուտով վարժուհի պիտի դառնա:

— Ա՛խ, վարժուհի մի՛շտ կրնա դառնար. նախապէս պատրաստւիր անհրաժեշտ է օրիորդին: Գոնէ ինծի յայտնած է ձեր քոյրը, որ մեծ ցանկութիւն ունի Եւրոպա երթալու և ուսումը լրացընելու:

Բժիշկը, որ վերջին ժամանակները վարժուհիի պատմութիւնը տան մէջ կտրւած ըլլալուն մէկ կողմէն ուրախ էր, միւս կողմէն դարմացած, յանկարծ լոյս առաւ և ժպիտը չրթունքին դարձաւ խօսակցին.

— Ուրիշ խօսքով՝ ձեր մէջ հին ծրագիրը փոխւած է արդէն:

Արշակ այդ անսկզունիալ նկատողութեանն ամբողջ դէմքով շառագունեցաւ:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք. — փախաաց :

— Ա՛խ, դո՛ւք, տաք-գլուխ բարեկա՛մս, — ըսաւ բժիշկը ցուցամատը տղուն վրայ թափ տալով :

— Բայց, պարո՞ն բժիշկ... —

— Գիտէ՛ք, սիրելի՛ս, քոյրս վերին աստիճանի միա-միտ ու անխորճ աղջիկ է և...

— Եւ խելացի ու կամքի տէր. — ընդհատեց տղան կտրուկ :

— Կա՛մք. մարդու փայտալած շիմերներէն մէկն ալ իր կամքի ազատութեան և ուժին հաւտալն է : Եւ, իհարկէ՛, մասնաւորապէս կանանց կամքը, ինչ ըսել կ'ուզէ, չա՛տ դօրեղ է. այնպէս որ այսօր կարելի է վար-ժուհի դարձնել և վաղը համալսարան ուղարկել :

Արչակ զայրացաւ :

— Բայց կը ներէ՛ք, պարո՞ն բժիշկ, ո՛չ ձեր քոյրը այդ խաղալիքն է և ո՛չ ես...

Ու կանգ առաւ :

— Իզո՛ւր, բարեկա՛մս, ես ձեզի վիրաւորելու հա-մար չըսի : Եւ վերջապէս, որ քոյրս սիրուն ու գրաւիչ աղջիկ է, ասոր կասկած չի կա. արդէն մեր ցեղը գե-ղեցիկ է : Փարիզ ես յաճախ առիթ եմ ունեցեր այդ ճշմարտութեանը համոզելու : Եւ միթէ՛ կը կարծէք պի-տի դարմանա՛մ հիմա քրոջս այդ ձգողական ուժին վրա. բնա՛ւ : Առաջ պարո՞ն Տիրանն էր, որ դէպի քրոջս սիրտը ճամբա բանալ կ'ուզէր, միայն երեւի բաղդ չունէր կամ հաւանօրէն դուք աւելի վարպետ էք այդ տեսակ գոր-ծերու մէջ :

— Բայց, պարո՞ն բժիշկ... — պոռաց Արչակ՝ սրտին ցաւէն ուրիշ բառ չի գտնելով :

— Աղէ՛կ. ինչ վիրաւորելու բան է աաիկա, կա-նանց սրտին տիրելն ալ արեւստ մըն է վերջապէս. Եւ-րոպա գնացող երիտասարդը ի հարկէ ատ ալ ուսումնա-

սիրելու է, միթէ՛ մեր Արեւմուտք երթալու նպատակը եւրոպական քաղաքակրթութիւնը իւրացնելը չէ՞ :

Եւ սկսաւ ծիծաղել՝ օղիին գաւաթը ձեռքը :

Արչակ սոսկալի ճնշում կ'ըզգար բժիշկի այդ իրեն-թէ կատակներէն, մանաւանդ այդ բոլորի յատակը կար-ծես քիչ մը ճշմարտութիւն ալ կար. յիշեց քառօրդ մը առաջ իրենց դիրքը Վերժինի հետ այդ նոյն նստարանին վրա. իսկ Տիրանի անունը մէջ դալը և ա՛յն գաղափարը, թէ նոյն իսկ ուրիշները կը նկատէին իր ընկերոջը ձեռ-քէն Վերժինը խլելը՝ այնպէ՛ս զարկաւ խոճին, որ Արչակ բոլորովն հաւասարակշռութիւնը կորսնցուց :

Բիշկը նշմարեց տղու շփոթութիւնն ու յուզումը :

— Ինչո՞ւ կը յուզուիք, սիրելի՛ս. դուք ալ երեւի դեռ բաւական միամիտ էք : Միայն իբրեւ վորձըւած մարդ խորհուրդ կու տայի, որ ձեր համալսարանովն ու վարժունիներովը քոյրս խլիքէ չի հանէիք :

Վերժին վաղէվաղ եկաւ. ձեռքը շիշ մը քոնեակ ու խցիան մը, իսկ մէջքը նոր կապած ձերմակ գոգնոցին մէջ քանի մը տանձ ու սերկեւիկ :

Այդ բոլորը սեղանին վրա թափելով՝ զւարթ դէմ-քով դարձաւ երիտասարդին.

— Նա՛, պարո՞ն Արչակ, չի՛ խիցը հանեցէ՛ք և ձեզի հետ միասին՝ ե՛ս ալ գաւաթ մը կը խմեմ այսօր :

Բժիշկը գլուխը ծռած կը նայէր անոնց :

Արչակ մեքենաբար պատուեց չի՛ լիւր լերնի կապար թերթը, քաշեց խիցը և լիցուց օրիորդին ու իրեն :

Բժիշկն ալ իր օղին վերցուց ու գաւաթները իրա-րու զարկին :

— Դէ՛, բարի ճանապարհ, Վերժին. խեցի, որ շուտով Եւրոպա երթալու միտք ունիս եղեր. ինչո՞ւ մինչեւ հիմա ինձի ոչինչ չէ՛իր ըսեր :

Աղջիկը ցընցըւեցաւ, զարմացաւ, նայեցաւ Արչակի երեսը :

— Ուրեմն արդէն խօսե՞ր էք այս մասին .— հարցուց յուզւած :

Գաւաթը ձեռքէն վար դրաւ ու եղբօրը վրա նետւեցաւ ուրախ-ուրախ բացականչելով .

— Աղւոր եղբայրս, մէկ հասիկ եղբայրս, ես գիտէի, որ պիտի համաձայնիս, ինծի պիտի օգնես . ես գիտէի, որ դուն բարի՛, շատ բարի ես . իմ մէկ հասիկ եղբայրս :

Ու եղբօրը ձեռքերէն բռնած կը քաշքշէր, կը սեղմէր :

— Ա՛, իհարկէ, իհարկէ, կ'երթաս Եւրոպա, կը տեսնես նո՛ր քաղաքակրթութիւն, նո՛ր կեանք, կը յաճախես նշանաւոր համալսարանները ամենանշանաւոր գիտնականներուն և այդ ամէնը գլուխդ լեցուցած կը վերադառնաս հայրենիքդ, հո՛ս, մեր հասարակութեան յառաջդիմութեանը աշխատելու, նո՛ր սերունդին նո՛ր ուժ և ազատ գաղափարներ տալու : Այս բոլորի մասին անշուշտ արդէն քեզի խօսած է պարոն Արչակը :

Եւ ասիկա այնպիսի լո՛ւրջ թոնով մը ըսւած էր, որ Վերժին զարմացած եղբօրը կը նայէր՝ առանց ինչ մտածելը գիտնալու :

— Վերջապէս, — շարունակեց եղբայրը հիւրին գաւաթը քոնեակ լեցընելով .— Եւ վերջապէս պարոն Արչակը այս քանի տարի է Եւրոպա է . իհարկէ կը ճանչնայ կեանքը, պայմաններուն ծանօթ, կրնա քեզի ամէն կերպ օգնել, հա՛, հա՛, հա՛, հա՛ . այնպէս չէ՞, վերջուցէ՛ք քոնեակնիդ :

Աղջիկը ոչինչ չէր հասկընար այդ ծիծաղէն, այդ լրջութենէն, այդ անսպասելի խօսքերէն : Անգամ մը

տղուն կը նայէր, անգամ մը եղբօրը . կէս մը ցրւած, կէս մը ուրախ :

Իսկ Արչակ այդ կատակերգութիւնը շարունակելու այլեւս անկարող՝ ցատկեց ոտքի և խօսակցութեան հնար եղածին չափ դրական գոյն մը տալու ջանքով՝ ըսաւ .

— Հերի՛ք է, պարո՛ն բժիշկ : Մի՛ մոռնաք, որ ձեր քրոջը տեսակ մը խօսք տւած էք արդէն և ասիկա իսկապէս ձեր պարտականութիւնն էր : Փոխանակ կնոջ կամքին ու կարողութիւններուն վրա փիլիսոփայութիւններ ընելու՝ միջոց տւէք ձեզի մօտիկ եղող կիներուն հոսանքին մէջ մտնելու . ի՛նչ և է . այդ խնդրի մասին նորէն առիթ կ'ունենանք խօսելու, իսկ հիմա արդէն ուշ է, ներեցէ՛ք, որ մեկնիմ :

— Իզուր կ'ըշտապէք .— նկատեց Վերժին :

— Ոտքի վրա գաւաթ մըն ալ չէ՞ք խմեր .— առաջարկեց բժիշկը ժպտուն :

— Ծնորհակալ եմ, ո՛չ :

— Խմեցէ՛ք . այսօր թո՛ղ բացառութիւն ըլլայ . — ըսաւ աղջիկը, ինքը գաւաթը տղուն ձեռքը դնելով :

— Քանի որ քոյրս կ'առաջարկէ, այլ եւս, իհարկէ, չէք կրնար մերժեր, չէ՞ . խմեցէ՛ք, տաք-գլո՛ւխ բարեկամս :

Արչակ վայրկեան մը առաջ ինքըզինքը դուրս նետել կ'ուզէր : Բժիշկի հեգնութիւնը, անարկները, իր յիմար դրութիւնը, Տիրանի դէմ իր բռնած դիրքը իր որոշումը ոտքի տակ տւած ըլլալու խայթը, աղջկան յափրեցընող ներկայութիւնը, անագնիւ ու ստոր վարւած ըլլալու մտածումները խուռն յորձանքով իր հոգիին մէջ ստոյտ կու տային : Կը գիտակցէր, որ ապուշ ու անընական հանգոյցի մը մէջն էր, որը, կատուի թաթիկ-ներուն տակ ինկած թեղի կծիկի մը պէս, աւելի ու աւել-

լի կը խճրճւէր :

Դէմքը կ'այրէր կարծես :

Կ'այրէր և կոկորդը քոնեակէն :

Մնառ-բարովի աւանդական նախադասութիւններուն բոլորովին անդադարձօրէն պատասխանեց , առաւ գըլ-խարկը ծաւին վրայէն , պարտեզի դռունէն ելաւ փողոց :

Լսեց իր ետեւէն աղջկան ձայնը , որ բան մը կ'ըսէր : Չայնր ճանչցաւ ու ցընցըւեցաւ , բայց բառերը իր գիտակցութեանը չը հասան :

Ամբոտ իրիկուն մըն էր . ժամանակէն առաջ մութը խնկեր էր դետին :

Սրչակ արագ կը քայլէր սրաւին տակէն :

Անհուն պէտք մը կ'ըզգար ինքզինքը ժողովուրդ , մտքերը սովորական շաւիղը հանելու , իր ընկիւնը որոշելու :

Բայց ուրիշ սկսէր :

« Եւ ես խելքէ կը հանեմ եղեր այդ անխորձ աղջիկը , — մտածեց : — Ե՛ս . ի հարկէ՛ . հապա շարունակ հետը առանձին , գրեթէ գաղտուկ , տեսակցի՛ր , ամէն կիրպ իրեն ցոյց տւած հաճոյակատարութիւնս , հետը այնպէս բաց խօսի՛ր , ոգևորւի՛ր : Միամիտ աղջիկը կը հրապուրւի , իհարկէ . չէ՞ որ ես աւելի վարժ եմ կանանց սրտերը գրաւելու , ինչպէս բժիշկը կ'ըսէ » :

Ու դառն ժպտեցաւ :

« Սակայն ճի՛շտ է , երեւի , դեռ ժամ մը չի կա , որ համբոյններուս տակն էր ան , իսկ Տէրանը բոլորովին մոռցըւած : Տիրանը . խելճ Տիրան . հիմա նստեր է անշուշտ ու աղջկան վրա ոտանաւոր մը կը թխէ . խելճ աղնիւ տղա : Չէ՛ , պարա՛ւր բան է , աշխարհքը անաղնիւներուն է : Անցած օր գացի կեղծեցի , վստահացուցի , թէ ես ո՛չ աղջիկը սիրած եմ , ո՛չ ալ սիրելու ժամանակ կամ տրա-

մադրութիւն ունիմ , թէ՛ ուրիշները և թէ՛ ինծի կատարեալապէս կուրացնելու համար քանի մը օր հեռացա , որպէս զի վերադառնալուս պէս աղջկան զերկը նետւիմ : Խաբեցի՛ և վարպետ կերպով թէ՛ ինքզինքս թէ՛ ընկերս : Է՛ , ըստ երեւոյթին արդէն իմ ամբողջ կեանքս խաբել ու կեղծել է եղած մի՛շտ : Սիրուն-սիրուն բառերով խաղալ , ամենախոշոր սկզբունքներու անունով խօսիլ , անարայման աղնութիւնս պոռչըտել . բայց ա՛ն՝ փոքրիկ փորձ մը , կեանքի պզտիկ շփում մը , և արդէն դուրս է ցայտած ներքին ես-ի խկական տամբղի պատկերը » :

Պահ մը մտածումները կարծես ընդհատեցան , նայեցաւ շուրջը մեքենաբար ու նորէն գլուխը կախեց : Կը քայլէր :

« Սակայն իրա՞ւ , միթէ իրա՞ւ այս աստիճանի խնկած եմ ես . միթէ չե՞մ կրնար նորէն ամէն ինչ իր բնական ճամբան հաներ . ճամբա՛ն : Ճամբան մէ՛կ է , գիտե՛մ , մէկ անգամէն ընդմիշտ վերջ դնել իմ ու աղջկան մէջ եղած կապին . բայց . . . բայց ասոր համար կամքի ուժ կ'ուզէ . և ե՛ս , որ այնքա՛ն հպարտ էի կամքիս ուժին վրա . . . »

Կանգ առաւ մտածկոտ փողոցին անկիւնը տեսակ մը թուլցած ու վարանտո , վայրկեան մը միայն , ապա արագ մտաւ ձախ թեւի փողոցը և սկսաւ շտապիկ ուժեղ քայլւածքով մը ու լարւած դիմադձերով :

Ո՛չ , ան կամք ունի , պէտք է ապացուցանէ , որ կամք ունի . այլ եւս ի՛նչ կը մնայ իրեն , եթէ իր մէջէն կորչի այդ վստահութիւնը . չէ՞ որ իր ապագան , յոյսերը , երազները բոլորը հիմնւած են իր կամքի ուժին ու անյողողող աղնութեանը վրան . ո՛չ , այդ հիմքը չի խախտի պիտի : Եւ վերջապէս ի՛նչ կապ պիտի ծագի այդ սէրէն . միթէ կրնա՞ իրօք երջանիկ ըլլար , երբ ամէն

վայրեան Տիրանի դէմքը պիտի դա աչքերուն դիմացը , երբ շարունակ պիտի յիշէ , թէ ի՞նչ գնով է ձեռք բերած այդ երջանկութիւնը . երջանկութիւն . . . և ո՞րչափ պիտի տեսէ ստիկա . եղբայրը արդէն կ'ըսէ պարզապէս , որ քոյրը արեւստով խլած է ընկերոջը ձեռքէն . ի՞նչ պիտի գգա աղջիկը , երբ իմանա . այդ մտածումներուն տակ կարող է սէր ու համակրանք աճիլ : Չէ՛ , այս կապը ոչինչ բաղդաւորութիւն բերել չի կրնար ո՛չ իրեն , ո՛չ աղջկան :

Մտքերու այս ուղղութեամբ աւելի ու աւելի իր եղբակացութեան վրա համոզելով հասաւ տուն :

Վճռական քայլերով ելաւ սանդուղներէն վեր , մտաւ սենեակ . ինքը վառեց լամպը ու համակի մը թուղթ քաշեց :

Քովի սրահը քոյրը կը նւագէր :

Վայրկեան մը ձեռքը ձակտին ու աչքերը ձերմակ թուղթին յտռած՝ մտածեց , յանկարծ վերցուց գրիչը , ու արագ սկսաւ գրել .

«Օրիորդ , այս սողերը գրելը ինծի համար տանջանք է , բայց պարտական եմ գրելու :

«Մեր փոխադարձ յարաբերութիւնը բոլորովին անբնական բարդութիւններ առաւ առանց մեր նկատելուն :

«Ձեր կողմէն սխալմունք մը կա , երեւի , իմ դէպի ձեզի ունեցած զգացումներուն նկատմամբ , իսկ իմ կողմէն ալ անսահման թուլութիւն մը ձեր ձայնի ու հայեացքի հրապուրին դիմաց : Ես այսօր վերջնապէս համոզեցա , որ ձեր ներկայութեանը իմ կամքիս ոյժը ինծի հերիք չէ և որ իմ այս թոյլ վարժունքը ձեր սխալ ենթադրութիւնները միայն աւելի պիտի ուժովցնէ . պէտք էր ամեն բան մէկ անդամէն պարզել , որքան ալ որ այդ քայլը ընելը ինծի համար ծանր ըլլա :

«Ես իմ կողմէն ջանալու եմ ասկէ վերջը աւելի ևս ձեզմէ խոյս տալու , ինչպէս ինքներդ արդէն շատ ճիշտ նկատեր էիք , իսկ դուք , ագնիւ օրիորդ , մոռցէ՛ք մեր մէջ եղած պզտիկ անցեալը և ներեցէ՛ք իմ ակամա գրած այս նամակս :

«Բոլոր սրտէ ձեզի յարգող Արշակ» :

Կարդաց անգամ մը , քիչ մը մտածեց , թուղթին ձակատը հատիկ-հատիկ գրերով աւելցուց .

«Նամակիս հետ ուղարկած գիրքս պատրուակ մըն է , թէ՛ ձեր և թէ՛ մեր տունը ուշադրութիւն չի գրաւելու համար : Շարունակութիւնը կարգացէ՛ք առանձին» :

Ծալեց , դրաւ պահարանի մը մէջ , գրեց Վերթինի հասցէն , գրքերուն մէջէն քաշեց Իւսէնի մէկ հատորը , նամակը կիսով մը մէջը դրաւ ու իջաւ վար :

— Մայրի՛կ , մանչը ո՛ւր է . այս գիրքն ու համակը անմիջապէս Պզտիկեաններուն տունը ղրկէ՛ . խոստացա տուն գալուս պէս այս գիրքը իրենց հասցնեմ :

— Բայց , տղա՛ս , հիմա շուտով ընթերցու ենք , մանչը գործ ունի :

— Չէ՛ , մայրի՛կ , խնդրե՛մ , անմիջապէ՛ս :

Մայրը վարանելով մանչը կանչեց ու յայտնեց տղան պատուէրը :

— Մէջի նամակը չի ձգես , Վարդա՛ն , — ըսաւ Արշակ գիրքը սպասաւորին ձեռքը դնելով :

— Շուտով դարձի՛ր . — պատուիրեց մայրը :

Եւ երբ սպասաւորը իր ձերմակ գոգնոցը ժողւելով ու մէջքը փաթթելով դուռնէն դուրս ելաւ՝ Արշակ ծանր-ծանր բարձրացաւ իր սենեակը :

Ներքը քոյրը ոտոտստուն վալս մը կը նւագէր :

Այդ գլարթ աքորդները իր սիրտը աւելի սեղմեցին :

«Վերջացա՛ւ» , մրմնջեց ակռաներուն մէջէն , և

զգաց, որ իր մէջը եղող այն ամուր վճռականութիւնը սկսաւ արագ թուրնալ ու հալել:

Իրեն այնպէս թւեցաւ, թէ այս բոլորը արդէն չափազանց էր, թէ այդ աստիճանի ինքն իր դէմ զայրանալու ու կռուելու պէտք չունէր. միթէ ինքը ուղիւի՞վ էր խաբած և միթէ ինքը ընկերոջը մասին ոչինչ գիտէր, երբ սկսաւ աղջիկէն հրապուրելի, հրապուրելի, ո՛չ թէ հրապուրել. և վերջապէս ի՞նչ անապնուծութիւն, երբ ինք իր զգացումները կեղծել չի կրնար, չի կրնար իր սիրտը զսպել, երբ աղջիկը այնքան պարզ, ջերմ ու սրտազին դէպի ինքը կը ձգուէր:

Ու աչքերուն դէմ պատկերացաւ՝ Վերժինը. անոր տաք ու միամիտ յանդիմանութիւնը, ամօթէն ու հաճոյքէն դետին ձգւած հայեացքը. վերջը իր թեւերուն մէջ. այն թեթեւ և անորոշ ծաղկի մը հոտը, որ չիփափէն ծոցէն կու գար. անոր այտերուն հուրը, որ իր դէմքը կ'այրէր. և շրթունքներուն քնքուշ կծկումը իր շրթունքներուն վրա...

Կուրծքը դողաց և ուռեցաւ: Նետուեցաւ մահճակալին ոտքը գորգին վրայ, դէմքը թաղեց անկողինին մէջ ու մնաց անշարժ. ո՛չ մէկ ծպտուն:

Իսկ վաղիւն տաքտերը քովի սրահէն դուռ կը թընդային դարբ ռ կայտառ:

ԺԸ

Սեղանատան դուռը կռնակի վրա բաց էր, և դռան դոյզ վարագոյրներուն մէջէն լամպի լոյսի դեղին խոշոր հաւասարասրունկ եռանկիւնի մը լնկեր էր կից սենեակի յատակին վրա:

Սենեակի մնացած մասը մութ էր, և այդ մութին

մէջ քանապէ՛ն վրա ամբողջ հասակովը փուեր էր Վերժին, երկու թեւերը գլխուն տակ կապած, աչքերը կէս մը գոց, կէս մը դիմացի պատէն կախւած նկարի մը փայլող մէկ կէտին յառած, թաղւած իր անըջանքին մէջ:

Յանկարծ շտապ ներս վազեց սպասուհին սեղանատուն, հոն մարդ չգտնելով մտաւ կից սենեակը, մութին մէջ կծկած աչքերով նշմարեց իր տիրուհին, մօտեցաւ ու ձեռքի գիրքը անոր մեկնեց.

— Սմբատեաններու մանչը բերաւ. — ըսելով.

Եւ արագ վազեց իր գործին:

Վերժին զսպանակէ նետւածի մը պէս վեր թռաւ, գիրքը առաւ ու զարմացած շարժումով մը սեղանատան լամպին տակը շտապեց:

Իբսէն:

Ոչինչ չհասկանալով՝ արագ բացաւ նամակը:

Սուալին արտայայտութիւնը ժպիտ մը եղաւ ձախ այտին, որը շուտով սկսաւ աւրելիլ տեսակ մը լրջութեան տեղի տալով, որ հետզհետէ բոլորովին կորսնցուց իր արտայայտութիւնը:

Նամակը ըստ երևոյթին ծանր կը կարդացուէր: Վերին աստիճանի հանդարտ, տեսակ մը կապւած շարժումով դարձուց միւս երեսը. յաջորդ երեսի ընթերցումն ալ երկար տեւեց, թէեւ գրւածքը հաղիւ երեսի կէսը կ'անցնէր:

Վերջացուց. աջ ձեռքը նամակին հետ սահեցաւ վար, ձախը մնաց սեղանին վրա սպասաւաքողի մը կութին յենած:

Մոլոր աչքերով նայեցաւ անգամ մը շուրջը, վերցուց Իբսէնը, նայեցաւ կաղմին, դրաւ նորէն սեղանին վրա, զննեց անգամ մը հասցէն և նորէն աջ ձեռքը բարձրացնելով սկսաւ նամակը կարդալ:

Բայց հազիւ քանի մը տո՛ղ, որ համակը ձեռքէն սահեցաւ, չրթունքներուն երկու ծայրերը դողացին, կուրծքը ուռեցաւ և վայրենի հեծկտուքով մը ինկաւ աթոռին վրան. միևնոյն ժամանակ՝ ձայնը խեղդելու համար՝ սեղանէն վերցուցած անձեռնոցը դէմքին սեղմած:

Դուրսը ոտքի ձայներ լսեցան:

Խենթի մը պէս վեր ցատկեց, դողդոջուն ձեռքով վերցուց գիրքն ու համակը և բոլոր ուժովը վազեց դէպի մութ սանդուղները, հոնկէ վերի յարկը ու շտակ իր սենեակը:

Նամակին ու գիրքին հետ միասին քիթ ու բերնի վրա նետուցաւ մահճակալին ու դէմքը բարձին մէջ թաղեց. և վազքի ատեն զսպուած լացը նորէն բոլոր ուժով զուրս պոռթկաց:

Գլխուն մէջ մէկ միտք մը կը դառնար միայն. որ Արշակէն մերժուած էր. բզրկտող մտածում մը, սո՛ւր. որը սակայն կարծես քիչ-քիչ սկսաւ բթանալ: Ելաւ նրստաւ անկողնին մէջ. կուրծքը ներքին թափէն մէջէմէջ կը ցընցէր դեռ, ուսերը վեր կը նստէին, բայց ալ չէր լար: Թող մը արմուկը բարձին յենած, թաց թաշկինաւ կին ծայրը պինդ մը խածած, մեռած հայեացքով կը նայէր մութին մէջ:

Ելաւ վառեց մոմը, առաւ համակը ու նորէն կարգաց, ուշադիր ու մտածկո՛տ, վերջը դանդաղ շարժումով մը թուղթը դրաւ քովի սեղանին ու ձեռքը մնաց թուղթին վրա: Գլուխը ձգեց աթոռի թիկունքին ու հայեացքը առատադը, ուր մոմի դողդոջուն լոյսէն անուրոշ ստեղծներ կ'երերտրկային:

Ուժասպառ տխրութիւն մը տիրեր էր վրան. և ուղեղին մէջ լայն ու անշարժ նստած զիտակցութիւն մը, թէ սխալւած էր, բոլորը, բոլորը, «սխալմունք» մըն

էր, ի՛ր ոգեւորութիւնը, յուշերը, սէ՛րը, թէ Արշակը ալ իրը չէր, և որ երբէ՛ք իրը եղած չէր... «սխալմունք մը» կ'ըսէր համակը:

Եւ արցունքները նորէն սկսան խոչոր կաթիլներով հոսիլ իր աչքերէն, բայց առանց յուզման, առանց աղմուկի:

Վարէն մօրը ձայնը լսեցաւ, հացի կը կանչէր:

Իսկոյն վեր թռաւ, մարեց մոմը, սրբեց դէմքը, և սանդուղի գլխէն հնար եղածին չախ հաստատ ձայնով մը յայտնեց, որ քիչ մը գլուխը կը ցաւ և բան մը ուտելու բնաւ ակորժակ չունի:

Փոխանակ պատասխանի մայրը եկաւ վեր: Նախ նկատողութիւն ըրաւ, թէ ինչու լոյս չէ վառեր և ինքը վառել ուղեց, բայց աղջիկը չի թողեց. վերջը մօտեցաւ ուղեց ճակատը բռնէ, աղջիկը մերժեց. առաջարկեց օղբ-քողոն քսել, Վերժին նորէն մերժեց, վերջապէս յորդորեց յիմարութիւն չընել, դալ ընթրիքի, եղնիկ մաքուր օդը. աղջիկը այդ ալ ժխտեց ու խնդրեց, որ առանձին ձգէ ինքը: Մայրը տեսնելով, որ աղջկան քմահաճ ու կամակոր վայրկեաններէն է՝ դժգոհ իջաւ վար՝ քիթին տակէն բան մը մուտադրով:

Վերժին ելաւ դուռը կղզեց, նորէն պառկեցաւ կրնոնակին վրա, մնաց այգւպէս անշարժ, երկա՛ր, իր մտածումներուն մէջ: Վերջը սկսաւ դառնալ մէկ կողքէն միւսի վրա, դէմքին վրա. ո՛րչափ ժամանակ, ինքն ալ չգիտէր: Տունը, դուրսը ամէն շարժում դադրած էր արդէն: Շատ-չատոնց էր, երբ ան լսեց դեռ չ քայլերու իր սենեակին մօտենալը, ու դռան կանգիւն թեթեւ մի շօշափւիլը. դուռը բանալու իզուր ճիգ մըն էր ատիկա. ետքը քայլերը նորէն կամաց մը հեռացիր էին դէպի զիմացի սենեակը, ուր մօրը ննջարանն էր: Անկէ ետքը ալ ոչինչ չէր լսած:

Յանկարծ պառկելէն յողնութիւն զգաց, գլուխը կ'այրէր լարւած մտածումներէն, ցատկեց անկողնէն վար սենեակին օդը նեղ էր, բացաւ լուսամուտներէն մէկը, ուրկէ գիշերւան զով օդը թարմ հոտանքով շոյեց իր դէմքը:

Դո՛ւրս, բայցը երեսի ուղեց և ալ առանց երկար մտածելու վառեց մոմը, կսկծացող աչքերով նայեցաւ ժամը, կէս գիշերը վաղուց անց էր: Կամայ մը բացաւ սենեակին դուռը, առանց աղմուկի, ոտքի մատներուն վրա իջաւ սանդուղներէն, զգուշութեամբ ետ հրեց պարտէզի դռան ահագին նիւթը, մոմը մարեց, դրաւ գետին ու նետեցաւ դուռս:

Ծառերուն տակ անթափանց մութ էր. թեթեւ հոփիկը կը խօսեցընէր ոտներուն իւրաքանչիւր տերեւը:

Այդ մութին մէջ, ծառերու այդ փայլալոյզ շրջիւնին տակ աղջիկը արագ կը քալէր արահետէ արահետ.

Մինչև հիմա իր ամբողջ խորհրդածութիւնները զոյգ մը դադափարի շուրջը կը դառնար, որոնց առանցքը տղու նամակն էր. նո՛յն մտածումներու միտք հիպնոսացնող անկերջ նո՛յն կրկնութիւնը, թէ տղան երբէ՞ք դէպի ինքը զգացում մը ունեցած է, ինչպէս ինքը թեթեւամտութիւն երեւակայած էր, թէ ինքը պարզապէս խաբւած, յիմարացած է եղեր. և այդ մերժւած ու անպատասխան մնացած սրտի կծու ցաւին կը միանար սրտէս կողմէն ամօթի խայթը. կանաչի վերաւորւած ամօթխածութիւն մը, որ այդպէս անտեղի իր զգացումները մերկացուցեր էր տղու մը գլխաց ու գրեթէ անոր վրէժն էր նետելու բռնի:

Հիմա դուրսի զովութիւնը, մարմնական աշխուժ շարժումը նո՛ր ընթացք մը տալին անոր մտածումներուն և ուղեղը դուրս եկաւ վերջապէս այն կախարդւած շըր-

ջանակէն, որուն մէջ ամբողջ գիշերը դարձեր էր: Ուղեց ալ չմտածէ այդ բոլորին վրա, պահ մը աղատ շնչէ:

Ծառերու զոյգ շարքի մը մէջէն հոսող նեղ աւաղուղին, որուն վրայէն կը քալէր, աւաղանին քով անկիւն կու տար. աղջիկը հազիւ հասեր էր այդ անկիւնը, որ կանգ առաւ յանկարծ. ետքը գրէթէ ակամա վարանոտ քայլերով մտաւ ծառերու խմբին տակ, ուր աւաղանի հալած ձիւթէ մակերեսը տեղտեղ թեթեւ մը կը ցոլար: Մութին գիրկէն նստարանը հազիւ կը նշմարէր. քայլ մը հեռու կեցաւ, արձանի մը պէս անշարժ, ձեռքերը ծալած կրծքին, ու հայեացքը յամառ կէտի մը յառած. մինչ թափմ պառկելունը յիշողութեան ծոցէն դուրս կը լողալէն, կենդանի ու գունաւոր. զգաց որ կուրծքը նորէն գողալ սկսաւ, հեշտանքի ու ցաւի գիրկընդխառն դադով. մէջ մէն ալ յանկարծ ցընցեցաւ, երազէ արթնցածի մը պէս, յուսահատ ու վայրի շարժումով մը իր վրան խուժող թարմ ու վառ յուշերը ձեռքովը մէկգի հրկ ուղեց, և տեսակ մը վախով դուրս փախաւ աւաղանին մօտէն:

Կը քալէր նորէն արագ ու լարւած.

« Ո՛չ, ո՛չ, անկարելի է. հոս սխալմունք չի կա. սխալը, սո՛ւտը իր գրածն է, ոչ թէ մինչև հիմա մեր մէջ եղածը, ո՛չ թէ... »

Ու չգիտէր ինչպէս անւանէ այն տեսարանը, որուն վրայէն գիշեր մը դեռ էր անցեր, բայց որը արդէն այնպէս հեռու էր, հեռու:

Այդ նոր միտքը, թէ տղան կը ստէր, թէ դէպի ինքը անտարբեր եղած ըլլալ էր կրնար, տեսակ մը բարձրացում, հպարտութիւն հոսեցուց աղջկա զգացումներուն մէջ:

Անտարքեր. ի՞ր դէմ, չէ՞ որ ամենքը շարունակ կը կրկնեն իր դեղեցիկութիւնը, իր հրապոյրը. և վերջապէս միթէ անտարքերը այնպէս դողալ, գրկել ու գգուել գիտէ. և այդպէս երկիւղ ու փախուտ իրմէն, ինչպէս նամակէն կ'երևի. բայց ինչո՞ւ, ինչո՞ւ ուրեմն այդ փախուտը, այդ նամակը:

Յանկարծ կանգ առաւ, դէմքին լարումը լուծւեցաւ, երկու ձեռքերը վար սահեցան թոյլ ու հայեացքը սայթաքեցաւ ինկաւ ծառի մը բունի այն մասին, որ մութին ու գեղնին հետ միանգամայն կը համընթակէ:

Դտած էր գազանիքի բանալին...

Ա՛, որ սղան իր արտաքինէն հրապուրւած էր ու կապւած՝ ալ ատոր կասկած չի. կար. բայց ատիկա միայն ատիկա հերիճ էր Արշակի համար: Յիշեց սղու այնքան անգամ դժած գործունէութեան, հատարակական աշխատանքի ծրագիրները, անոր ստանձնները կնոջ զարգացման, դերի ու գործունէութեան մասին. եթէ ուրիշ կանանց վերաբերմամբ այդչափ պահանջոտ էր, որչափ աւելի ըլլալու էր իր զգացումներու ու գործունէութեան ընկերուհիին համար:

Ա՛, անիկա կ'ըմբռնէր՝ հիմա սղու այն ինքնիրեն հետ մղած մաքառումը, իրմէն խոյս տալը և այդ նամակի շարժառիթը: Տղան սիրահարւած էր իր վրա իբրեւ աղջկան մը վրա ու կը խուսափէր այդ աղջիկէն, որ իր գաղափարներու ու կեանքի ընկերուհին ըլլալու յարմարութիւնը չունէր. այո՛, պարզ էր, արեւի պէս: Եւ, իրա՛ւ, իր ինչէն պիտի դո՞ մնար սղան, միթէ ինքն ալ այն սովորական «անկիւնը բազմած» պոստուհիներէն մէկը չէ՞ր, որ Արշակ այնքան հեգնած էր իր ներկայութեան. էապէս ի՞նչ տարբերութիւն:

Եւ անպէ՛տք, ոչի՛նչ, անօգուտ, և իբրեւ ասպար-

դիւն բան մը արհամարւած ըլլալու գիտակցութիւնը այնպէ՛ս խածաւ աղջկա սիրտը, որ դէմքի բոլոր մկանսերը դողդողացին, ակուններ սեղմած՝ հաղիւ կրցաւ զսնկէ վայրենի ճիչ մը, որ կրծքէն դուրս ցատկէ կ'ուղէր:

Յաջորդեց լքումը. բայց վայրկեան մը միայն. և հակադդեցութիւնը արդէն:

Սակայն ո՞վ ըսաւ որ այդ աստիճանի անպէտք էր: Հիմա՛, գուցէ՛, բայց չէ՞ որ կրնար ի՛նչ մը դառնար. չէ՞ որ ինքը կը ձգտէր և միթէ նո՛յն սղան չէ՞ր, որ իրեն ցոյց էր տւած լունիւր ճամբան. թէ՞ ա՛ն ալ կը տարա՛կուէր իր վրա ու յոյսը կարեր էր իրմէն:

Եւ յիշեց Արշակի մեկնելու պահուն եղբօրը ըսած խօսքերը, եղբօրը կոտւածքը ընդհանրապէս իր համալսարան երթալու մասին, լուրջ ու ծաղրի այն խառնուրդը, ուրիշ աղջիկը ոչինչ չէր հասկըցած և խելոյն ալ մոռցեր էր իր յափրեցուցիչ զգացումներու յորդումին տակ: Բայց հիմա կը հասկնար. անոնք խօսած էին իր մասին և երկուքն ալ մեծ վստահութիւն մը չունէին իր վրա. որ եղբայրը այդ կարծիքին էր ըլլալու՝ զարմանալու՝ ոչինչ. բայց Արշակը. ուրեմն ա՛ն ալ: Ե՛ւ ան կ'է. եղբայրը և բոլոր շրջապատողները, ամենքը, ամենքը կարեւորութիւն չէին ուղեր տալ իրեն: Փա՛հ, հասարակ աղջիկ մը, իրմէն ի՛նչ կրնա դուրս դար, աղջիկ մը...

Եւ մէկէն ի՛դձ մը, պահա՛նջ մը վճի՛ւ մը՝ զամենցաւ գլխուն մէջ.

«Մե՛ծ, մեծ կլին մը դառնալ»:

Բոլորի կարծիքին հակառակ:

Եւ այդ մտքէն աչքերը վառեցան, դէմքը բոց առաւ, ձեռքերը դոյզ ստիւնքին խոր մը ներշնչեց, ձախ այտը խախտ տւող գանգուր մը մեքենաբար ականջին ձտեւը անցուց և սկսաւ նորէն արագ քալել:

Մասերը ետ-ետ կը վախճէին երկու կողմէն. ան ոչինչ չէր տեսներ:

«Մե՛ծ, մեծ կ'ին մը դուրսդ, աշխատիլ ու դործել հասարակութեան համար, բոլոր սեփերը նւիրել ու դործ մը, լուրջ դործ մը առաջնորդել. ամենքը ճանհան ինքը, մատով ցոյց տան. ծանօթ, յայտնի կ'ին մը, դե՛ր խաղաղօր, հրապարակէ վրա ճաշն տնկցող, ազատ, զարգացած, բարձր կրթութեան աղջիկ մը, այո՛, անկասկած: Եւ «ան», ամէն կողմ իր անունին հանդիպի, իր գործունէութեան ու տնտէ՛, թէ որքան սխալ ու ստոր է դատած իր մասին, թէ որքան անխորոյ է եղեր գնահատելու իր զգացումները, իր սէրը, իր ուժը. սուերի մը պէս հեռուն հեռուի իրեն, սքանչանա, յափշտակի իրմով. իսկ ինքը անտարբեր. ոչինչ, ոչինչ ցոյց չի տա, իրբեւ թէ մաւցեր է բոլորը, ամբողջովին. և թող ան զղջա, չարաչար զղջա...»:

Վրէժի, սիրտ, փառասիրութեան այս թափին տակ ամբողջ մարմնով կը դոյար: Պատկիչն, արագ շարժումն ու հովի չարածճի շունչն մազերը բոլորովին քրքրեւեր ու խառնակ թափեր էին ուտերուն: Շքնչառութիւնը քիչ մը դիւրացրնկու համար քակեց չիակին մէկ-երկու կոճակները, ուրիշ ճերմակութիւն մը դուրս ցատկեց: Ան աւելի կը վազէր, քան թէ կը քալէր ծառերուն տակ. անտառի յաւերժահարս մը կարծես մուծին մէջ:

«Մե՛ծ, մե՛ծ կ'ին մը:»

Լոյսի առաջին շողերուն հետ կամայ մը սպրտեցաւ իր սենեակը:

Եւ ալ ա՛տ էր միայն իր ամբողջ մտածումը, նոյնը և յաջորդ օրերը: Միւս բոլոր յիշողութիւնները, անցեալը, ներկան, սէրը, վրէժը, Արշակի պատկերը բոլորը,

այդ գաղտնիքի շուրջը կը գտնային ու իր որոշումը աւելի կը սրէին:

Ժամերով կը քաշէր իր սենեակը կամ կը թափառէր պարտէզը անուններուն մէջ առանձին. միշտ ցրած դէպի ուրիշները, ամենուն դէմ տեսակ մը զրդուած:

Մայրը հիմա բացարձակապէս ոչինչ չէր հասկնար աղջկա վարմունքէն. մէջէմջ զգուշութեամբ ուսած հարցերուն անմխտ ու նեղակա պատասխան մը կ'ըստանար ու կը լռէր աւելի չի գրգռելու համար:

Այդ բոլորը կը տեսնէր խորի՛ք և բժիշկը, թէեւ մօրը ոչինչ չէր ակնարկեր:

«Այդ աղջիկը սիրահարուած է ու ծանր տեսակէն» կը մտածէր ինքնին:

Իրիկուն մը, երբ առանձին էին, դարձաւ քրքրած.

— Վերժի՛ն, ի՞նչ է պատահեր քեզի:

— Ինձի՛. ոչինչ: Բայց, իբրեւ, հարցի մը վրա քեզի հետ խօսիլ կ'ուզէի, Յակոբ:

— Ամբողջովին արամաղբութեանդ տակն եմ. — վրա բերաւ եղբայրը պաշտօնական թոնով մը:

— Սակայն ամենէն առաջ այդ արհամարհական ձեւերդ մէկ կողմ, որ բոլորովին անտեղի են:

Բժիշկը ոչինչ չառարկեց:

— Լսէ՛ ինձի. ես վերջնապէս որոշած եմ, ինչ գնով ալ որ ըլլա, քանի մը տարի երթամ պիտի Եւրոպա: Ես ամէն բան հաշւեր եմ արդէն, մի՛ գարմանար, և ամենեւին քու վրադ ծանրութիւն ըլլալու միտք չունիմ, բայց վերջնապէս ես ալ ունիմ ժառանգական իրաւունքներ, ես պատրաստ եմ այդ բոլորէն միանգամ ընդ միշտ հրաժարելու, միայն թէ հիմա ինձի ամուսկան չնորհրով գումար մը ուղարկես հինգ տարւան չափ: Կատակ չեմ

ընկեր, Յակոբ. այս գործը գլուխ պիտի դառնա՞ն :

Այնպիսի վճռական ու ամուր չէլա՞մը կար այդ խօսքերուն տակ, որ բժիշկը զարմանքէն սրահ մը լուռ քրոջը երեսը նայեցաւ միայն և վերջը մտածկոտ աւելցուց .

— Ինձի նայէ՛, հոս դրամականը չէ, որ միայն պէտք է մտածելի. դուքէ՛ այդ գիւռ ամենէն կռքինն է :

— Ուրիշ մտածելիքները դուռն ինձի թո՛ղ. — ընդհանուր աղջիկը :

Բժիշկի դէմքէն ցընցում մը անցաւ :

— Վերժին, խենթութիւնները գլխէդ դուրս հանէ, համոզւած եղիր, որ մայրդ կը մեռնի ու չի թողնիր. և ճշմարիտ եւս ալ չեմ ուզեր, որ օտար տղու մը հետ օտար երկիրներ քաշ տաս :

— Ի՞նչ օտար տղա. — հարցուց Վերժին ամբողջովին շառագուռնած :

Եղբայրը նոյն իսկ պատասխանեց աւելորդ համարեց. հեղնական ժպտոյն չրթունքներուն ձախ անկիւնէն նորէն ծխեցաւ :

— Քու բոլոր հասկըցածդ տնա՛ւ այդչափ է. — սլափափափանց աղջիկը ինքնագիտակից ու գոռոզ չարժու՛մով մը: — Դուռն սկզբէն մինչեւ հիմա գլուխդ խոթեր ես, որ ես Արշակին վրան խենթի պէս սիրահարած եմ և բոլորը ինչ որ կ'ընեմ միակ չարժաւիթը ատ է: Դե՛, գիտցիր, որ իմ ու այդ տղու մէջ եղած կապը նոյնչափ է, որչափ և քու ու անոր բարեկամութիւնը: Կասկած չի կա, որ այդ տղան ինձի բաւական դրողւմ տուաւ ու աչքերս բացաւ. զարմանալու ի՞նչ կա, միթէ ամենքը քեզի պէս անտարբէր պիտի ըլլային: Իսկ ինչ կը վերաբերի անոր հետ Եւրոպա երթալու՝ այդ չխմբները ուղեղէդ դուրս

հանէ. ես առանձին երթամ պիտի, բոլորովին առանձին, բոլորովին անկախ :

Բժիշկի դէմքէն ժպտոյն արդէն սրբւեր էր :

Միթէ՛ այդ հասաատ ու խրոխտ չեւտերը իր ամբողջ կոտ քրոջ խօսքերն որ էին, որ սիրու մասին եղած ամեն նախնական ակնարկութենէն կը շառագուռնէր :

Եւ փորձեց քրոջը այդ թոյլ ջիղէն բռնելու :

— Անկախ, առանձին, սիրուն բառեր են, բայց գիտե՛ս ինչ ըսել է եւրոպական քաղաքակրթութեան ու բաց կեանքին մէջ աղջիկ մը առանձին ինկած, ամէն հրապոյններու ու զայնակողութեան ենթակա. մանաւանդ քեզի պէս գեղեցիկ ու դիւրին յափշտակող աղջիկ մը :

— Ե՛, վախճ ունկրորդ է: Ինձի նայէ՛, եթէ ես սիրահարիկ կամ հրապուրելի ուղէի՛ կը կարծես հոս յարմարութիւն ու առիթ է պակաս. թէ՛ կ'երեւակայես գուցէ, որ քու ներկայութիւնդ ինձի արգելք պիտի ըլլա կամ եղեր է. դուռն իզուր տեղը ինքըղինքդ ամենագէտ և ամէն բան տեսող ու հասկըցող կը կարծես, սերելի՛ս :

Եւ աս ըսած էր այնպիսի կանաչի երկմիտ, հեգնոտ, ժպտոյ թնոյով մը, որ բժիշկը ճշմարիտ որ խճրճեցաւ: Իրենց սան մէջ բաներ մը դարձած ըլլալու էին, որուն ինքը տեղեակ անգամ չէր: Բայց ինքիկէ ոչինչ չի հարցուց, միայն հարցական նայեցաւ քրոջը աչքերուն :

— Յակոբ, հասկըցիր, որ ես այլ եւս երեխա չեմ. իզուր դեռ այդ աչքով կը նայիս վրաս. — աւելցուց Վերժին :

Բժիշկի գլխէն արդէն քոնի մը անգամ վազեր էր մի՛նւնոյն միտքը այս խօսակցութեան միջոցին :

Ոչինչ չի պատասխանեց :

ԺԹ

Արշակ չարաթ մըն է բոլորովին հաշիւը կորուսեր էր: Իր նամակը գրած օրէն իմեր աղջիկը չէր տեսած և իր մասին ոչ մէկ լուր չունէր:

Նամակի յաջորդ առաւուն Պղտիկեաններու սպասուհին ետ էր բերեր Իրանը, որուն մէջ ծալլեւած բայ թուղթի կտորի մը վրա մատիտով գրւած էր.

«Բոլորի փոխարէն ընդունեցէ՛ք իմ խորին չորհուրդս. վերջին»:

Եւ ուրիշ ոչինչ: Այս աղբը տղուն համար հանկուտի մը դարձած էր, միտք չարչրոզ ու չի լուծւող հանելուկի մը: Հեղեղութիւն էր աստիկա, ծաղիկ, թէ կսկիծի արդիւնք: Ամենէն հաւանականը կը թւէր իրեն՝ սրտի ծածկւած ցաւի հեղնոտ արտայայտութիւն. և այն գաղափարը, որ հիմա աղջիկը հոգեկան անտանելի տանջանքի մէջ է ըլլալու տղուն սոսկալի խղճի խայթ կու տար:

Արդեօք իր վարմունքը կոպիտ չէ՞ր, դուցէ նոյն իսկ անարդար: Միթէ յիմարութիւն չէ՞ր ընկերոջ մը համար իրենց մէջ կղած սրտագին կապը բզըկտել, երբ երկուքն ալ փոխադարձաբար իրարու կը ձգտէին. և միթէ հաւանական է, որ աղջիկը ասկէ վերջը կարողանայ Տիրանին սրտասխանել:

Մտածման այս եղանակը իր անխառն վարած ըլլալու մասին՝ ուղղակի տեսակ մը տանջող կասկածի վերածնեցաւ Տիրանի հետ ունեցած մէկ-երկու տեսակցութենէն վերջը, երբ խօսքը զգուշութեամբ միշտ Վերջինի վրա կը ծռէր: Տիրանի սրտասխաններուն տակ անխառնութիւն մը, օրէկութեւթիւն մը կար կարծես զէպի

աղջիկը, անոր մասին կը խօսէր ինչպէս նկարիչ մը իր մոդէլի մասին: Արշակ այդ կը բացատրէր ընկերոջը իր վէպովը կանուած բայց աստիկա հերիք չէր. միթէ այդպէս կրնա խօսիւր, խորապէս սիրող սիրտ մը: Եւ կասկածին բոցը ալ ծաւալ առաւ. արդեօք իր ընկերը արժէ՞ր իր այդ ահագին զոհարելութեանը. դուցէ ընկերոջը գղացումը լոկ խաղ մը, քոքէթութիւն մըն էր միայն աղջկան հետ, բանաստեղծի մը քապրիզը:

Մէջ մըն ալ կը մտածէր, որ այդ հին սատանան էր իր մէջը խլրտալը, որ ինքը իր յուզումներէն կուրացած՝ ընկերոջը խօսքերուն ու վարմունքին մէջ անսպասձառ անտարբերութիւն տեսնել կ'ուզէր՝ իր բրածին վրա զննելու ու այս դեռ միշտ վառւող զգացումները արդարայնաբար համար:

Վերջապէս կղածը կղած էր: Հիմա զլիսաւորապէս ինքըլինքը ցրելու կը ջանար, ամբողջ օրը հոս էր ու հոն, արդէն վերադարձին հինգ-վեց օր էր միայն մնացել ու կարգադրելու բաւական գործ ունէր:

Սակայն մէջէմէջ դժոխային պահանջ մը կ'ըզգար Վերջինը գոնէ՛ տեսնելու, գոնէ հեռուէն իր գէմքին գծերը նշմարելու: Գիշեր մը, ուշ ատեն նոյն իսկ, իր կամքի բողբոջներուն հակառակ, չի կրցաւ ինքրզինքը զոսկել և անգամ մը զգուշ անոնց տան առջեւէն անցաւ. ներքը լուռ էր, թէեւ լոյս կար, ոչինչ չի տեսաւ:

Այս անշաջող փորձի հետեւեալ իրիկունն էր, որ բազմը ինքը օգնութեան եկաւ:

Արշակ երեկոյեան Պորտէն վերադարձին տեսաւ, դեռ բաւական ժամանակ կար ընթրիքին. տուն ալ երթալու արամաղիւր չէր, մտաւ ծովափնեա սրճարանի մը սարտէղը սուրճ մը խմելու:

Ժայռերու հակա կուտակում մըն էր, որոնք չիտակ

ծովուն գիրքը կ'իջնէին սեպ . և այդ ժայռերու գլխին սրճարանի փոքրիկ չէնքը, — քովն ալ սիրուն ու պզտիկ պարտէզը ծովուն կողմէն ժայռի ճիշտ եզերքին վանդակով պատած , որուն հինցած փայտերուն հետ իր հազարաւոր օտարիներովը պինդ մը կը գրկուէր պատուտակը , կը բարձրանար վեր պարտէզի վրա ձգւած փայտէ ցանցին քառակուսիներուն մէջը կ'ողորէր :

Արշակ քաշուցաւ վանդակին մօտիկ ամենէն ծայրի սեղանը . ձեռնափայտն ու վերարկուն նետեց կից աթոռին , ոտքը դրաւ նոյն աթոռի նեցուկ ձողերուն և թեք սեղանի եզրին կը թնցուցած սկսաւ հայել ծովին :

Որ վարը քծնող ձողիխնով մը կը նետուէր ժայռի կտրճքն ի վեր , նորէն կը սահէր վար , քիչ մը հաւ-հաւ կ'երթար և ուժ առած բաշտո կստուի մը ճարպիկութեամբ իր յարձակման օտուտը կը կրկնէր :

Տղան խորունկ սուղւած էր իր մտածումներուն մէջ , երբ ետեւէն բամբ ձայն մը իր անունը տւաւ .

— Ախ , պարոն Արշակ . դուք դեռ Պոլիս էք :

Արշակ ցնցումով գլուխը դարձուց ու պինդ մը սրտին կծկւիլը դգաց . իր սեղանին առջեւը կեցած էր բժիշկը , մինչ քիչ մը հեռուէն իր վրա էին յառած միանգամայն երեք կանանց աչքերը . անոնք նոյնպէս իր սեղանին կը մօտենային . տիկին Պզտիկեանն էր Վերթինի ու անձանօթ աղջկան մը հետ :

Տղան իր դողը զսպել ջանալով՝ դուրս եկաւ աթոռներուն մէջէն և եկողները հրամցուց :

Ինչ անցաւ իր մէջէն՝ ինքն ալ սրտը չգիտէր , երբ ամենքը բարեւելու ժամանակ Վերթինը ձեռքն ալ իրենին շօշափւիլը դգաց : Եւ իր յուզման ու յուզումը ծածկելու ճիգերուն մէջ իհարկէ չէր կրնար նկատէր , թէ աղջկա դէմքը ինչեր կը դառնային :

Միւս աղջիկը աղգականուհի մըն էր . ներկայացուցին :

Երկու օրիորդները նստեցան իրարու քով վանդակին առջեւը , բժիշկն ու Արշակը սեղանի միւս ծայրը , իսկ տիկինը երկու զոյգին մէջուղը :

— Ուրեմն դուք դեռ Պոլիս էք . կրկնեց բժիշկը , երբ սեղաւորուեցան : — Այնքան երկար ժամանակ է չէք երեւար , որ ես կարծեցի արդէն մոկնամ պիտի ըլլաք :

— Կը մեկնիմ առաջիկա հինգշաբթի իրիկուն . այնչափ մանր-մունր գործեր կան , դուխտ սրտոյս կուգա :

— Ա , իհարկէ , իհարկէ , ինչ ըսել կ'ուզէ , — հնչեց բժիշկի ահաւոր ձայնը իր հեղնոտ ժպիտին ծալքերուն մէջէն :

Բժիշկը աղուն չերեւալը իրենց վերջին տեսակցութեանը կը վերադրէր . կը կարծէր , որ աղան վշտացած է , միտքը դրեր էր իրենց առաջին հանդիպումին կերպ մը այդ տալանտութիւնը մեղմելու : Այնպէս որ շատ մտերիմ ու դւարթ զարկով մը սկսաւ խօսիլ աջէն-ձախէն :

Արշակ ալ հետզհետէ սկսաւ ինքըզինքը գտնել , քաղաքաւարական պարզ հարցերով մէկ-երկու անգամ աղջկան խօսք ուղղեց՝ աշխատելով իր ձայնին սովորական բարեկամական շեշտը տալու , որը սակայն կեղծ կը հնչէր և տեսակ մը անսովոր քաղցրախօսութեան դոյնը կ'առնէր :

Երջութիւն մը կար աղջկա դէմքին , անոր չարժուհիներուն ու ձայնին մէջ , տեսակ մը զսպւած հանդիսաւորութիւն , հայկացիքին մէջ ալ հալարտ անտարբերութիւն մը , որ ծովուն հեռոցեան գորշացող ալիքներուն վրա կը թափէր :

Ամբողջ խօսակցութիւնը սառն էր ու չինծու : Արշակ սկսաւ նեղւիլ : Բարեբախտաբար չարչարանքը կարճ

տեւեց. քանի մը վայրկեան վերջը տիկինը զով զգաց ու ելան մեկնելու :

Արդէն սկսած էր մթնել :

Վերժին իր ձեռնոցները շտկելով՝ հովանոցը թեւին տակ դէպի պարտէզին դուռը ուղղեցաւ, մինչդեռ միւսները իրենց ժողովրդութիւնը կը արձանագրէին :

Արչակ այդ նշմարելուն պէս՝ առաջ նետուեցաւ :

— Օրիորդ, ձեզի ըսելիք երկու խօսք ունիմ. քիչ մը արագ քաշեցէ՛ք. — կամրաց իր յուզումին մէջէն :

Աղջկը քովընտի նայեալ մը սահնոցուց տղու դէմքին ու քայլերը արագացուց առանց ոչինչ առարկելու :

— Օրիորդ, — ըսաւ տղան վճռարար, — ես պարտք կ'ըզգամ ձեզմէ ներում խնդրելու իմ անշնորհք վարձունքիս փոխարէն. հաւատացած եղէ՛ք, որ ուրիշ կերպ վարելի չէի կրնար. սրտանց կը ցաւիմ...

— Ախ, թողէ՛ք, պարո՛ն Արչակ, — ընդհատեց աղջկը յանկարծ ինքնագիտակից ու հպարտ շեշտով մը : — Անցած անմոռութիւններու մասին չեն խօսիր. և վերջապէս ցաւելու ալ ոչինչ չի կա, կեանք էր, բան մըն էր եկաւ ու անցաւ. մոռցէ՛ք :

Կանգ առաւ ու նայեցաւ ետ, մինչեւ որ երկու քայլով միւսները հասան իրենց :

Արչակ բարեւեց խումբը, բաժնեկցաւ ու գլուխը կախ կը քաշէր իր շւար ու խառնակ մտածումներուն մէջէն :

Ուրեմն աղջկը այնքան ալ կոտորած չէր եղածէն : Բայց չէ՞ որ մինչեւ հիմա Արչակի ուղածն ալ ատիկա էր միայն. կարելի չէր յարաբերութիւնը առանց աղջկան վիշտ պատճառելու :

Ո՛հ : Հիմա ան կ'ըզգար, որ իրեն համար միսթաբանք, քաղցրութիւն եղած էր այն մտածումը, թէ աղ-

ջկը վշտանար, ցաւէր պիտի. հիմա ան կը գիտակցէր, որ իր վարձունքին մէջ տեսակ մը անախառնութիւն ալ կար, կ'ուզէր, որ աղջկը նկատէ, հասկընա իր բրած հսկա զոհաբերութիւնը և երկուքի համար ալ աւելի թանգ ըլլա այդ զգացումը : Եւ ահա՛ յանկարծ ինչ արդիւնք էր ստացած. աղջկը ըստ երեւոյթին այնքան ալ յուսահատ չէր իրենց յարաբերութեան բեկումէն. ա՛, այդ միտքը անտանելի էր տղուն համար :

Միւս կողմէն Վերժինի այն գոռոզ, ինքնագիտակից, հատու խօսեալքը, ուր ներքին առաւելութեան վստահութիւնը կար, անոր դէմքին հպարտ ու իշխանաճանկան արտայայտութիւնը, որ կարծես իր ուժը հասկըցնել կ'ուզէր, իր ձայնին տեսակ մը արհամարտ ու անտարբեր քողորիտը, որ կարծես բարձրէն կու գար, այս բոլորը նո՛ր էր Արչակի համար. պատկառանքի պէս բան մը կ'ըզգար, յափշտակութիւն մը. լեռան թարմ ու ամուր հովերու հոսանք մըն էր, որ իր դէմքին կը փչէր :

Աղջկը կը բարձրանար, կը բարձրանար իր աչքին, մինչ ինքը կը պզտիկնար, կ'իյնար իր բոլոր հպարտութեամբը, իր բոլոր զոհաբերութեամբը, իր բոլոր ազնիւ վարելու բժականութիւններովը. կ'իյնար : Ե՛հ, ի՞նչ զո՛հ էր ատիկա, ի՞նչ աղնութիւն, ընկերը չաքացելու համար, աքացեր էր ընկերուհին :

Եւ այս խառնակ զգացումներու, հատ ու բեկոր մտածումներուն մէջ կէտ մը միայն իրեն պարզ էր, որ ալ վերջնականապէս իր ու աղջկան մէջէն խղած էր ամէն կապ : Մինչեւ հիմա ինքն ալ չգիտէր ի՞նչպէս և ո՞ւրիկէ, դեռ յոյս մը ունէր կարծես, որ բոլորը նորէն ետ կու գա :

Ե՛տ կու գա, ի՞նչը :

— Ետ կու գա, ինչպէ՛ս չէ. — բացականչեց տղան չոր ծիծաղով մը, որուն մէջէն հեգնութիւնն ու զայն-
րոյթը իրարու դունչ կը կրծէին:

Ի

Դեռ ընթրիքի էին, որ ներս մտաւ Տիրան:

Սեղանին մօտիկ աթոռի մը վրա ձիու պէս հեծաւ,
սկսաւ խօսիլ ու ձեռքի փայտին հետ խաղալ:

— Ի՜նչ նորէն քիթդ կախեր ես. — նկատեց ընկե-
րոջը:

— Սաստիկ յոգնած եմ:

— Գործերդ կարգադրեցի՞ր:

— Դեռ ոչ բոլորովին:

Հաղիւ էին սեղանէն ելեր, որ Արշակ քրոջը առա-
ջարկեց դաշնակ նւաղել, ինչպէս միշտ կ'ընէր, երբ տրա-
մադրութիւնը տեղը չլլար:

Երեքով երան վերի յարկը. առանց լոյս վառելու՝
աղջիկը անցաւ նւագարանին առջեւը. իսկ տղաքը մօտն
քովի հիւրասենեակը ու փուկեցան մէյ-մէկ բաղկաթուի
մէջ իրարու քով:

Նւագը սկսաւ:

Նախ լուռ էին ու կը լսէին, բայց երկար չտեսեց,
Տիրան յանկարծ դարձաւ ընկերոջը:

— Ուրեմն հինգշաբթի իրիկուն մահնիկդ վերջնակա-
նապէս հաստատ է:

— Այո՛:

— Այսօր ի՜նչ է:

— Երկուշաբթի՛:

— Է՛, երանի՛ քեզի, չան բաղդ ունիս: Բայց կե-
ցի՛ր դուն, կը տեսնե՛ս, քանի մը ամիսէն ես ալ որ քու

ետեւեդ չի գամ՝ ըսէ՛ ինծի ինչ որ կ'ուզես: Հա՛, իրա՛ւ,
գիտնո՛ս, քեզի նախանձողը միայն ես չեմ. Վերծինի
գլուխն ալ պտոյտ ես տւեր, ան ալ հիմա իրար է անցեր
համալսարան երթալու համար:

— Դիտե՛մ. քեզի ո՛վ ըսաւ:

— Սնցած իրիկուն անոնց էի, շատոնց էր՝ չէի գա-
ցած, պէտք էր անգամ մը երեւալ: Բժի՛շկը յայտնեց
ինծի կատակով, բայց աղջկան խօսւածքը այնքան ալ
կատակի նմանութիւն չունի: Եւ ընդհանրապէս, չե՛ս
նկատած, այդ աղջիկը վերջին ժամանակները շատ է
փոխւեր, տեսակ մը վերափառութեան, վսեմութեան հո-
վեր կը փչեն վրայէն, պա՛ղ հովեր, տեսակ մը այնպէս
բարձրէն նայիլ, մտաղբաղ լրջութիւն մը. չէ՛, չիտակը
չեմ անործիր:

— Այսինքն իբրեւ՝ թէ:

— Ի՜նչպէս թէ «իբրեւ թէ»:

Արշակ աթոռին վրա յանկարծ չտկւեցաւ, մութին
մէջէն ընկերոջը նայեցաւ ու կտրուկ շեշտով մը ըսաւ.

— Դէ՛, սիրելի՛ս, վերջապէս այս կատակերգութեան
պէտք է վերջ տալ, թէ չէ՞. չէ՞ որ երկուքս ալ իրար
չատ աղէկ կը հասկնանք:

— Ի՜նչ կատակերգութիւն. — հարցուց Տիրան յան-
կարծ բոլորովին լրջանալով:

— Հիմա դուն ինծի հաւատացնել կ'ուզես, որ այդ
աղջիկէն ո՛չ հիացած ես եղեր, ո՛չ ալ կը հիանաս. հա՛:

— Հիացած: Որ ժամանակ մը իրմով քիչ մը յափշ-
տակւած էի՝ չիտակ է, երեւի նկատեր ես. բայց ասկէ
ինչ կ'ենէ, չէ՞ որ ատեն մը դուն ինքդ ալ յափշտակ-
ւած էիր. կը յիշնո՞ս ան իրիկունը, ինչե՛ր ըսես չէիր ըսեր.
որ Վերծինը մէկ հատիկ է, որ նմանը չի կա, որ անա-
գլին ուժ ունի եւ ալ ի՜նչ գլխանամ: Է՛, սիրելի՛ս, Վեր-

ժխի կրթութեան ու բնաւորութեան աղջիկները այդպէս են արդէն . ամէն հանդիպողի վրա տալաւորութիւն կ'ընեն և երեւի ատոր համար ալ քիթերնին կը մեծնա . միայն չեն գիտեր , որ այդ տալաւորութիւնը քանի մը շարժէն աւելի տեւել չի կրնար :

— Ստիկա դեռ չէ՞ս կրնար պնդեր .— նկատեց ընկերը սանձըւած ձայնով մը :

— Ա՛խ , ինչո՞ւ չէ , ա՛նա՛ քեղի հետ նոյնը եղաւ . ինձի՛ ալ :

Արշակ շարժում մը բրաւ և անսովոր խորունկ ձայնով մը , որ կը գողար , կցեց .

— Տիրա՛ն , հերի՛ք իրար խաբեցինք . ես ալ չե՛մ կրնար շարունակեր և իրրեւ ընկերդ կը պահանջեմ քեզմէ՛ . այս բոլոր ըսածդ քու անկեղծ մտածմունքդ է :

— Անշու՛շտ . բայց այս հանդիսաւոր խօսածքդ ինչացո՞ւ է :

— Լա՛ւ , այն ատեն գիտցի՛ր , որ կը սխալեի . ես ինքս սիրած եմ այդ աղջիկը , խենթի՛ պէս , և միշտեւ հիմա ալ կը սիրեմ , ե՛ս , ե՛ս , ինքս , կը հասկընաս . — բացականչեց ամուր այլ եւս ինքըզինքը զսպելու անկարող , կէս մը ոտքի ելած , կէս մը բազկաթոռի բազկին :

— Ա՛խ . . . — դուրս թռաւ Տիրանի կրծքէն :

Եւ մութին մէջ ընկերոջը դարձած՝ աւելցուց վառանոտ :

— Բայց չէ՞ որ կ'ըսէի՛ր . . .

Է՛ , թո՛ղ , եղբայր . թողնենք այդ «կ'ըսէի՛ր—կ'ըսէի՛ր»-ները :

Տիրան վայրկենաբար հասկըցաւ ամէն բան . ընկերոջը մաքառումները , ինքըզինքը զսպելը , տանջւելը . չէ՞ որ ինքն ալ դեռ նոր էր անցեր այդ դարձոյցէն : Եւ

բառ մը , մէ՛կ բառ մը միայն դուրս սայլաքեցաւ իր ականներուն մէջէն :

— Ի՞նչ —նշիթ :

Եւ այդ մէկ բառին մէջ որչափ կարեկցութիւն , համակրանք ու դառնութիւն կար միեւնոյն ժամանակ :

Դուրսը նւագը կը շարունակէր :

Պահ մը լուռ էին : Վերջը Արշակ պատմեց համառօտ այդքան ժամանակ իր սրտին վրա դիզւածը , միայն լուեց կողմին դարձէն ի վեր պատահած դէպքերուն մասին :

Տիրան թաղեր էր իր բազկաթոռին ու մտածումներուն մէջ : Նոր լուրի առաջին աղբեցութենէն կաղդուրւած՝ հիմա իր վրա տարօրինակ տալաւորութիւն մը կ'ընէր ընկերոջը խոստովանութիւնը : Եւ ինքը , որ այդ աղջկան մասին մտածելէ հետզհետէ բոլորովին դադրած էր արդէն , յանկարծ նախանձի պէս բան մը զգաց :

Ու այդ ուշ մնացած զգացումը կատակի մը մէջ խեղդել ուզելով՝ դաբձաւ ընկերոջը .

— Է՛ , սիրելիս , բարի յաջողութ : Իսկ եթէ պատահի , որ գործին թունդ պաշտօնական ձեւեր տալու միտք ունենաս՝ չի մոռնա՛ս որ կնքահայրդ ես եմ :

— Յիմա՛ր . — ժպտեցաւ Արշակ . — ինքն ալ չգիտեր հաճոյքէն թէ՛ տահնութենէն :

Նւագը կտրեցաւ :

Մաննիկ ներս վազեց երկու ձեռքը վեր՝ մազերուն կեռիկները ամրացնելով .

— Անքաղաքավարի՛ մարդիկ , գոնէ սուտէն—իրաւէն գովասանք մը կ'ըսեն , մատերուս բոլոր ուժը մէջ էի դրեր , որ ձեզի գո՛հ ընեմ : Ի՞նչ այդպէս անծպտուն անկիւնը վար էք ինկեր :

— Իհարկէ , որ հիմնալի էր , ինչպէս և մի՛շտ . — կերպ մը կարկտիկ ուղեց Տիրան :

— Ախ, դժուար. ձեր հաճոյախօսութիւնները արդէն միշտ կամ շատ առաջ կը վազեն, կամ շատ ուշ կը մնան:

Արշակ ամբողջ գիշերը նոյն մտքերուն վրա թուխա էր նստած: Կը մտածէր, որ ինքը վերին աստիճանի կոմիտ էր վարւած և մէկ անգամէն խաբար փեթեռտած էր աղջկան նուրբ զգացումները. ալ կորած էր ամէն բան, անդա՛րձ և որ սարսափելին էր առանց պատճառի, բռնորովին ապարդիւն: Տղան այս մէկը բմբռնել չէր կրընար: Ահ, ո՛չ, ատիկա անկարելի է. բաւական է երթալ աղջկան հետ ամէն բան պարզ ու անկեղծ խօսի, որ ամպերը նորէն ցրւին ու պարզելի միջնորդը անցեալի ջերմ ճառագայթներուն տակ:

Այդ յոյսով ալ քնացաւ: Եւ միայն արթննալուն նկատեց. որ այդ անկեղծ խոստովանութիւնը աղջկան վրա այնչափ ալ ակործակի տպաւորութիւն ալա՛ի չընէր. չէ՞ որ վերջապէս այդ նոյն սէրն էր, որ բնկերովը համար ոտքի տակ էր տւած և հիմա ինքն ալ կը դժուարանար հասկընալու, թէ իրաւ ինչպէս կրցիր էր այդ ապուշ քայլը ընելու:

Մական ինչ ալ որ ըլլար՝ այսօր այդ հանգուցը լուծէր պիտի: Նախաճաշէն քիչ մը վերջը վճռական քալւածքով ուղղուեցաւ դէպի Պետրիկեաններուն տունը ու իր վճռականութիւնը տեսալ մը վստահութիւն ներշնչեց տղուն:

Ներքին զսպւեած լարումով մը քաշեց դռան զանգը:

Դուռը բացուեցաւ և բացուող ինքն Վերթինն էր, որ դարմացած ու հարցական դէմքով մը աղուն կը նայէր, ձեռքը բնազդօրէն կրծքին դրած: Պարզ տանու շրջադիպտ մը հագած էր, սեւ գոգնոց մը, մէջքը լայն կաշի դօտի և մազերը թոյլ հիւսք մը բրած նետած էր թիկունքին. կարծես գպրոցէն կու գար:

Տղուն շունչը սեղմուեցաւ, — ակընթարթ մը սեմին վրա քարացած մնաց:

— Ա, հրամեցէ՛ք, խնդրե՛մ, բարի՛ եկաք. — ըսաւ վերջապէս աղջիկը լուրջ ու քաղաքավարի բարեւով մը: — Դժբախտաբար մայրս այնօր կանուխ Պոլիս իջաւ սպասուհիին հետ, իսկ եղբայրս կարծեմ դեռ նոր է ելեր անկողնէն. երեւակայեցէ՛ք, բժիշկ պիտի ըլլա:

Ու դառնալով դէպի սանդուղին ելքը՝ պոռաց.

— Յակոբ, վա՛ր եկուր, շո՛ւտ, պարոն Արշակն է եկած:

Եւ դիմելով տղուն.

— Հրամեցէ՛ք այս սենեակը, խնդրե՛մ, մինչեւ եղբայրս գա:

Մտան սենեակ:

Հաղիւ էին երկուքն ալ մէյ-մէկ ակոռի վրա նստեր, որ աղջիկը նոյն պաշտօնական ու քաղաքավարի թոնովը սկսաւ անեցոց մասին հարց ու փորձ ընել, արտաքուստ անօրինակ հանգարտութեամբ մը, կարծես սորված դեր մը կը կրկնէր:

Այդ սառնութեան դէմ Արշակ զգաց, որ իր վստահութիւնը սկսաւ կծկուիլ. բայց պէտք էր խօսիլ, անպատճառ եղբայրը չուտով վար էր իջնելու:

— Օրի՛որդ, ինչպէս գիտե՛ք՝ երկու օրէն մեկնելու չեմ ես. — ըսաւ յանկարծ անհատաւ ձայնով մը: — Բայց եմ կրնար մեր յարաբերութիւնը այսպէս բզրկտած ձգել ու երթալ. պէտք է բացատրել այս բոլոր անիմաստ անտեղութիւններուն պատճառը, պէտք է պարզել...

Վերթին յանկարծ բոլորովին գունատ ցատկեց ոտքի. ձախ ձեռքով քովի սեղանին յենած, աջի կարուկ մէկ շարժումով ընդհատեց տղուն խօսքը:

— Խնդրե՛մ, ո՛չ մէկ բացատրութիւն չեմ ուզեր ես

ձեզմէ, պարոն Արշակ: Ձեզմէ ես միայն կը խնդրեմ միանգամ ընդմիջտ, այլ եւս ո՛չ մէկ խօսք այդ արդէն շատոնց արխիւը նետուած անցեալի մասին:

Արշակ քարացած նայեցաւ աղջկա դիրքին ու դեմադծերուն և անխոխարինելի կորուստի մը ճանկընտուքը զգաց սրտին:

— Ուրե՛մն... բա՛յց...:

— Խնդրեմ, ո՛չ մէկ խօսք. — կրկնեց աղջիկը հատու: Այս անգամ արդէն տղու ինքնասիրութեանը դիպաւ: Վերջացած էր. իր կողմէն բրած խրաքանչիւր նոր քաղ նւաստացում պիտի բլլար միայն:

Շրթունքը խածած պահ մը անշարժ մնաց, կիշող հայեացքը աղջկա դէմքին:

Այդ հայեացքին տակ աղջկա կուրծքը բան մը խլրտեցաւ և յանկարծ լալու սոսկալի պահանջ մը դէպի աչքերը վաղեց, լանջը ուռեցաւ, ակունեկն ու բուռնցքը սեղմած արցունքները զսպել ջանալով՝ կամոց մը սահեցաւ ակթուին վրա:

Երկուքն ալ լուռ էին:

Մինչեւ Արշակ կամքի ուժգին թափով մը իր վրա խոնած զգացումները մէկ կողմ հրելով՝ ինքըզինքը ժողւեց ու խօսքը բացաւ հնար եղածին չափ իր ձայնին սովորական չեշտերը տալ ձգնելով:

— Իսկ ձեր համալսարան երթալու խնդրով հետաքրքրուելու թող կու տա՞ք արդեօք, օրիորդ, թէ՞ մեր մէջ եղած ամէ՛ն հարց արդէն արխիւը նետուած է անխորտի:

Տղու այդ տեսակ մը խոնարհւիլը, խօսքը իրենց սիրած թեմային դառնալը Վերժինի վրա նորէն ցրնցող տպաւորութիւն մը բրաւ և զգաց, որ քիչ մը առաջւան խտուրտեմունք վրա սկսաւ զղջալ ու վախկիկ, սակայն նոյն յամառ չեշտովը պատասխանեց սովորի:

— Հետաքրքրուելու շատ քիչ բան կա: Ինծի համար վճռւած խնդիր է. եղբայրս ալ համոզւած է արդէն, որ ըրածս ո՛չ տղայութիւն է, ո՛չ քապրիլ: Արդէն զրեց իր ընկեր գերմանացի բժիշկի մը, որ հիմա Հայդելբերգ ընտանիք ունի եղեր, խնդրելով, որ կա՛մ իր կա՛մ իրեն—ծանօթ ընտանիքի մը մէջ ինծի ընդունել տա: Պատասխանի կ'ըստասեմ. հիմա ինծի համար միևնոյն է ո՛ւր և կամ ի՛նչ պայմանով. միայն անգամ մը ինքըզինքս դուրս նետեմ. հո՛ն ես գիտեմ իմ ընելիքս:

Դուրսը լուեցաւ սանդուղներէն իջնող բժիշկի ծանր ոտնաձայնը:

— Բարե՛ւ ձեզի. — դիմեց հիւրին՝ սենեակէն ներս մտնելով:

Ձեռնոցները կ'անցընէր:

— Կը տեսնե՞ք, պարոն բժիշկ, չնայելով բոլոր զրազումին ու ցրածութեան՝ նորէն չդիմացաւ ու վայրկեան մը հանդիսեցաւ ձեզի: Որպէս զի դեռ Պոլիս գլխունը վրա նորէն կասկած չունենաք:

Բժիշկը ժպտեցաւ:

— Բայց տեսե՞ք որ չարի պէս ստիպողական դործ ունիմ և ընդամէնը քանի մը վայրկեան առաջիկա գնացքին հաննելու համար. շա՛տ կը ցաւիմ:

— Փո՛յթ չէ. նոյն իսկ աւելի լաւ. ես կ'ընկերանամ ձեզի, ինքս ալ Ստամբուլ եմ իջնելու:

— Ա՛յ, հիմապի է: Վերժին, մաքուր թաշկիւնակ մը:

Դոյրը վաղեց կատարեց եղբօրը պահանջը:

Երեքով կան սրահ, բժիշկը բացաւ փողոցին դուռը ու կրաւ:

— Օրիորդ, ցտեսութիւն. — ըսաւ Արշակ ձեռքը աղջկան մեկնելով:

Եւ փոքրիկ վարանումէ մը վերջը թեթեւ մը սեղ-
մեց աղջկան իրեն տւած ձեռքը և աչքերը անոր աչքե-
րուն դամած՝ աւելցուց կամաց .

— Բոլոր սրտովս կը ցանկամ ձեզի յաջողութիւն .
արդէն գիտէ՞ք , որ ձեր դիտաւորութիւնները որչափ մո-
տիկ են սրտիս և որչափ վստահ եմ ձեր ընդունակու-
թիւններուն . ցտեսութիւն :

Ձեռքը թողուց ու արագ դուրս :

Հազիւ դուռը գոցեցաւ , որ աղջիկը գայթեկով
գնաց ետ-ետ , շունչը կտրեցաւ , ձեռքերը բարձրացան
վեր , ուսը դէմ առաւ պատին , ինկան ձեռքերը դէմքին
և այրող արցունքը կատաղի հեծկըլտուքով դուրս հե-
ղեղեցաւ :

ԻԱ

Սոսկալի աղմուկ էր Սիրքէճիի կայարանը . արեւել-
եան ձեպընթացը մեկնելու վրա էր :

Հրմշտուկ , վազվզող , պոռալ , ծիծաղ , արցունք :

Կոյտ-կոյտ խումբեր վազոններու պատուհաններուն
առջեւը կեցած իրենց ճամբորդի վերջին կատակ մը ,
վերջին ձեռքի սեղմում մը կու տային :

Հնչեց երրորդն ալ :

— Արշալի , ծուլութիւն չընես , հա՛ , ամէն գլխաւոր
կայարանէ բացգլխիդ կ'ըստասեմ , մանրամասն . — կրկնեց
անգամ մըն ալ Մաննիկ՝ աչքերով եղբօրը դէմքը գրկած .

— Վիէննա Լեռնին անպատճառ կը հանդիպիս .
ըսէ՛ , որ շուտով ուղարկէ . — յանձնարարեց Տիրան :

— Զգուշ եղի՛ր , տղա՛ս , երկու պատուհաններու մէջ
մի՛ կենար , բաց պատուհանի տակ չի քնանաս . — կը
պատուիրէր մայրը աչքերը սրբելով :

— Բառարանը չմոռնաս , բառարա՛նը . — պոռաց ան-
դէն ուղարկ եկող ընկերներէն մէկը :

Գնացքը շարժւեցաւ :

— Մնա՛ք բարով , մնա՛ք բարով . — բացականչեց
Արշակ պատուհանէն կախւած , յուզումէն դողացող ձայ-
նով մը , հւաղէրտ ժպիտ մը չրթունքին :

Մաննիկ գնացքին հկո քայլ մը առաջ վազեց՝ հեղ
մըն ալ եղբօրը ձեռքը բռնելու , պաշտօնեան թեւէն քա-
շեց ու չի թողուց :

— Երթաս բարով :

— Բարի՛ ճանապարհ :

— Բարի՛ ճանապարհ :

Բոլորի ձայնը հիւսեցաւ իրարու :

Եւ Արշակ պատուհանի եզրին յենած կը նայէր խում-
բին , որ առատաղէն հոսող լամպի լոյսերուն տակ ողո-
ղուն , բարակ սիւնի մը քով իրարու սեղմւած՝ իրեն
ձեռքով ու գլխով կ'ընէին :

Ինքն ալ անուժ գլխարկը կը շարժէր մեքենաբար :

Վերջին տեսածը մօրը թաշկինակն էր ու քրոջը
ձեռքը որ օդէ համբոյր մը կ'ուղարկէր :

Ճեպընթացը կայարանի լոյսերէն դուրս սողաց ու
մէկէն խրեցաւ գիշերւան մութին մէջ :

Տղան ընդարմացած կեցած էր անշարժ՝ ճակատը պա-
տուհանի եզրին :

Իր առջեւէն ետ կը սահէին երբեմն կարմիր-կա-
նանչ կրկնաբեւ լապտեր մը , երբեմն ցօղի պէս բանիւր ,
կամ անդործ երկար շարքով իրարու քով կեցած պարսպ
վազոններուն սուերագլիծերը , որոնց լուսամուտները
մութին մէջէն իր վազոնի լոյսերուն տակ կը ցոլցային :

Բայց Արշակ ոչինչ չէր տեսներ , միշտ նոյն պատ-
կերն էր իր ուղեղին դիմացը . սեւ գլխարկին տակէն

մօրը ձերմակ մաղերն ու արցունքոտ դէմքը, և ձերմակ զլիարկին տակէն քրոջը սեւ մաղերն ու վառուղ աչքերը:

«Բայ պատուհաններու մէջ չկենա՛ս» . հնչեց յանկարծ մօրը ձայնը ականջին:

Արշակ մեքենաբար ետ դարձաւ դէպի գլխացի պատուհանը:

Քուպէին մէջ մինակ էր:

Նետուեցաւ անկիւնը բազմոցին վրա, զլուխը յենեց թիկունքի բարձիւրուն ու ոտքը ոտքին անշարժ մնաց:

Սաստիկ յողնած էր. ամբողջ օրւան վաղվրոտութեամբ, հոգեկան անհանդարտութիւնը և միտք բարովի յուզումները:

Եւ հիմա այդ բոլորը խառնակ հոտանքով իրար ընդհատելով կ'անցնէին աղու յիշողութեան մէջէն:

Յանկարծ յիշեց նորէն այն հայեա՛ցքը և այն հայեաքին հետ ցորեկւան վերջին միտք-բարովի տեսարանը Պլաթիկաններուն տունը: Միւս յիշողութիւնները սկսան ետ-ետ քաշուիլ, և աղան կարծես աւելի աղէկ պատկերացընելու համար գոցեց աչքերը:

Ահա՛ պայծառ իր դէմն է այն վայրկեանը:

Տիկի՛նը, որ սենեակի դռան կրթնած, բարի ճանապարհ ու յաջողութիւն կը ցանկար և իր կարեկցութիւնը կը յայտնէր աղու մօրը մաաին, վստահացնելով որ շատ աղէկ կը հասկընար անոր այսօրւան հոգեկան վիճակը. «Քաջողը գլտէ»:

Բժիշկը արդէն սրահը ելած՝ ժպտաւ չրթունքին՝ խորհուրդ կու տար օգտուելու ուսանողի տարիներէն, այդ ազատ ու խնթի կեանքէն, որ ալ երբէք ետ չի դառնար. կը պնդէր, որ անպատճառ դոնէ ձմեռ մը Փարիզ երթաւ ու յամառութեամբ կը յանձնարարէր հիւրանոց մը, որուն անունը արդէն թուր էր տղու զլխին:

Մինչ Վերժին ճիշտ իր դէմը՝ և իրեն պէս սեմին վրա կեցած առանց բառ մը բսկու ջղուտ ձեռքով դռան կանգին հետ կը թաղար. կուրծքը ուռած, չրթունքները պինդ կծկած, քանի մը դանդուր թափւած ձակալին, որոնց տակէն այն դոյզ մը խկացի սեւ աչքերը իրեն կը նայէին. յառած, թափանցող, սիրայրուղ... ա՛, այդ նայւածքը: Ո՛չ, այդպէս չի նայիր արիւնքը նետւած զգացումը:

Ամբողջ կէս օր էր անցեր արդէն այդ վայրկեանէն և այդ կէս օրը յուզումներու ամբողջ կարաւան մըն էր եղած. բայց այդ բոլոր ազմուկի ու տակնուվրայութեան մէջ այդ հայեացքը իրմէն չէր բաժնուեր ու կը խայթէր, շարունակ, կը խայթէր ազատ ակընթաքթ մը դատածին պէս. կանթեցընող, շոյող, կծու, անուշ խայթոց մը. միայն որոշ չէր գիտակցի ինչն էր իրեն հաճոյք պատճառողը և ինչը ցաւ. դեռ ժամանակ չէր ունեցած իրեն այդպէս թիթեռութիւն ու խախտ պատճառող զգացումը վերլուծելու:

«Ո՛չ, ո՛չ, ասիկա այսպէս չի վերջանար. դեռ ոչինչ վերջացած չէ՛» . բայցականչեց յանկարծ բարձր, բացաւ աչքերը ու թռաւ ոտքի:

Գնացքի երկու կողմէն առատ լոյսեր ետ-ետ կը վախճէին, դուրսէն բազմութեան, առուծախի խառն ու խուլ ողովուկ մը պայտղ վազանի պատուհանէն ներս կը նետուէր:

Արշակ դուրս նայեցաւ, Սամաթիայի մէջէն կը վազէին:

Չայները մարեցան, լոյսերն ալ հետզհետէ և մութը զրկեց նորէն չրջապատը:

Քանի մը վայրկեան վերջը Մաքր-գիւղի ասջեւէն անցնելու էին: Տղան կեցաւ նորէն պատուհանին դէմը և գնացքին հովէն պատասպաւելորդ համար քովնախի քիչ մը

հա քաշւած՝ դէպի այն կողմը կը նայէր, մինչ գլխուն մէջ մտածումները իրենց նոր ոտայնը կը հիւսէին:

Հիմա տեղ հասնելուն պէս կը նստի ու կը գրէ: Ի՜նչ . ո՛չ . գրել պէտք չէ . անձա՛մը, ա՛նք-ա՛նքի: Նոր տարւա արձակուրդին կ'երթա Հայդելբերգ. հո՛ն, առանձին ինքն ու ան, հոն այլ եւս պէտք չեն ունենար իրենց զգայունները դիմակաւորելու և... և...: Յաջորդ կ'իտաժեակը հաւանօրէն ինքն ալ կ'անցնի Հայդելբերգ կամ գուցէ աղջիկը կը բերէ Միւնխէն ու կ'աշխատին ալ միասին ձեռք-ձեռքի. ինքը անձամբ թեւ առած կը տանի դասախօսութիւններուն, իր հետը, իր քովը և ուսանողները սքանչացած աչքերով կը դիտեն իրենց ետեւէն «սիրուն հայուհին»:

«Ա՛, ինչ տարօրինակ են այդ արեւելքի աղջիկները. ճիշտ ամերիկուհիներուն պէս. այսչա՛փ հեռունները ելնել դա՛լ՝ Աստուած դիտէ ո՞ր պրոֆեսորը լսելու համար»:

Դուրսը՝ վազանի նեղ միջանցքին մէջ ուժով մը մէկերիլու դուռ բացեցաւ ու գոցեցաւ:

Արշակ ցրնցընեցաւ, նայեցաւ շուրջը ու խիտն չքացան աչքերուն առջեւէն համալսարանի լայն կամարները պահող հաստ սիւնները, անոնց տակ խոնած ուսանողները գոյնզգոյն գլխարկներով, անբաժանելի սեւ-կափարիչ անարակները թեւերնուն տակ և «գեղեցիկ հայուհին» ալ իր թեւին տակէն:

Վազանին մէջն էր, միա՛նակ, իսկ «հայուհին» հո՛ն, իր դիմացը վաղվերջոյ ճրագներու խումբին մէջ, դէպի ուր ձեպընթացը կը սլանար:

Երեւակայութենէն իրականին դառնալը սթափեցրնող տպաւորութիւն մը բրաւ աղուն վրա և նախորդ վայրկեանի դէպքի վստահութեան վրայէն երկմտութեան ամպը անցաւ:

Այն նայւածքն ալ արդեօք պատրանք մը չէ՞ր, որուն վրա հիմա իր նոր յոյսերը կը ծլէին:

Գնացքը կը սլանար ծանօթ շէնքերու քովէն:

Արշակ աչքերը իրենց թաղի կողմը նետեց:

«Է՛, ան հիմա ինձի գուցէ մոռցած է արդէն. ո՞վ դիտէ, նստած անխոյժ մը իր գաշնամուրին առջեւը կամ անդիւրեղն գիրք մը ձեռքը սեղանին մէկ ծայրը լամպին տակ»:

Լուսաւորւած կայարանը վաղեց իր առջեւէն:

«Մոռցա՞մ. արդեօք...»:

Եթէ տեսնել կարողանար քանի մը քաջ իրմէ հեռու...

... Ուր կայարանի շէնքէն քիչ մը վեր, լամպերէն հեռու, ցած ծառի մը տակ քաշւած՝ կեցած էր աղջիկ մը քառորդէ մը իսկը մինչեւ ոտքերը հասնող կրկնոցը վերէն վար կոճկած. գլխուն ձգած բարակ մետաքս չալը ետեւ էր դացեր ու հովը ազատ կը խաղար քունքերուն թափւած մազերուն հետ: Սակայն աղջիկը ոչինչ չէր գիտար իր դողալով անհամբերութեան մէջէն:

Ահա՛ չողացին վարը մուրթին մէջ զոյգ մը անաղին աչքեր, որոնք կարծես չիտակ իր վրա կու գային:

Միտը սկսաւ տերեւի պէս բարախել:

Ուժգին հով մը փչեց դէմքին, հաղիւ գլխուն վրա մնացած չալը սահեցաւ ուսին:

Ու իրարու ետեւէ արագ իր աչքին առջեւէն սլացան լուսաւորւած վազանները:

Եւ անցան. հիմա կրոր կարմիր լոյս մը միայն դնացքին ետեւէն իրեն կը նայէր, ուրիշ ոչինչ:

«Արշա՛կ, Արշա՛կ» հծծեցին աղջկա չրթունքները

և ուժասպառ կամաց մը կրթընեցաւ ծառի բունին :

Կարմիր լոյսը կը հեռանար, կը պզտիկնար, կէտ մը դարձաւ ու մարեցաւ :

«Գնա՛ց» բացականչեց, արագ գլխուն քաշեց լա-
րակ ծածկոցը և կայարանի քովէն փողոց անցաւ :

Կայարանի մէջ ազմուկ կար, փողոցը տեղ-տեղ եր-
թեւեկ, խանութի մը առջեւ տուածախ կ'ընէին, տան
մը բաց դռնէն բարձր ծիծաղ կը լսէր :

Վերթին տեսակ մը զարմանք դդաց. ինչպէս այդ
կեանքը, այդ շրջապատը մարդոց հաճոյք, դրադում
ու ծիծաղ տալ կրնար. իրեն համար ալ ո՛չ մէկ հրապոյր
չի կար հոտ, և ո՛չ մէկ խմատ :

«Շուտով, շուտով հո՛ն, ուր մարդ իր լուծերուն
տէր դառնալ կրնա. աշխատելու ու զարգացման. հո՛ն,
ուր է և «ան» :

Եւ գլխու ծածկոցին երկու ծայրը ծնոտին տակ աւելի
ու աւելի սեղմելով՝ մութին մէջէն տուն կ'ընտապէր բո-
լոր ուժովը :

Շուտով, շուտով :

1896, ամսա

Լայպցիկ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0350924

47913